

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
HUMANITĀRO UN SOCIĀLO ZINĀTŅU INSTITŪTS

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
SOCIĀLO ZINĀTŅU FAKULTĀTES
STARPTAUTISKO ZINĀTNISKO KONFERENČU
RAKSTU KRĀJUMS

Starptautiskās zinātniskās konferences
“*Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2015*”
materiāli
(2015. gada 16.–17. oktobris)

I DAĻA. SOCIOLOĢIJAS AKTUALITĀTES

PROCEEDINGS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC CONFERENCES OF
FACULTY OF SOCIAL SCIENCES OF
DAUGAVPILS UNIVERSITY

The materials of the International Scientific Conference
“*Social Sciences for Regional Development 2015*”
(16th–17th October, 2015)

PART I. ISSUES OF SOCIOLOGY

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS “SAULE” ~

2016

Apstiprināts DU Humanitāro un sociālo zinātņu institūta Zinātniskās padomes sēdē 2016. gada 2. maijā, protokols Nr. 6.

Meņšikovs V. (zin. red.) *Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences "Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2015" materiāli. I daļa. Socioloģijas aktualitātes*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2016. 146 lpp.

Rakstu krājuma redakcijas kolēģija:

Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskais redaktors
Vadošā pētniece, Dr. oec. **O. Lavriņenko** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (ekonomika)
Doc., Dr. paed. **I. Ostrovska** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietniece (socioloģija)
Prof., Dr. iur. **J. Teivāns-Treinovskis** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (tiesību zinātne)
Prof., Dr. hab. paed., Dr. hab. psych. **A. Vorobjovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija) – zinātniskā redaktora vietnieks (sociālā psiholoģija)
Prof., Dr. hab. oec. **V. Kosiedovskis** (Nikolaja Kopernika Universitāte Toruņā, Polija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Asoc. prof., Dr. iur. **J. Neimanis** (Latvijas Universitāte, Latvija)
Pētniece, Dr. psych. **M. Ņesterova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Dr. iur. **M. Potapovs** (Novosibirskas Valsts tehniskā universitāte, Krievija)
Pētniece, Dr. oec. **O. Ruža** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **M.J. Šoutena** (Koviljas Universitāte, Portugāle)
Prof., Dr. oec. **J. Vankeviča** (Vitebskas Valsts Tehnoloģiskā universitāte, Baltkrievija)
Prof., Dr. iur. **V. Zahars** (Daugavpils Universitāte, Latvija)

Recenzenti:

Vadošā pētniece, Dr. oec. **V. Komarova** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. hab. sc. soc. **A. Matulionis** (Lietuvas Sociālo pētījumu centrs, Lietuva)
Prof., Dr. sc. soc. **V. Meņšikovs** (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Prof., Dr. sc. soc. **S. Partickis** (Ļublinas Katoļu Universitāte, Polija)

Rakstu krājumā iekļauti Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes un Humanitāro un sociālo zinātņu institūta starptautiskās zinātniskās konferences (2015. gada 16.–17. oktobris) materiāli: augstskolas zinātnieku, doktorantu, kā arī citu Latvijas un ārzemju sadarbības augstskolu zinātnieku raksti socioloģijas nozarē.

Par rakstos atspoguļotajiem faktiem, viedokļiem un terminoloģiju atbild rakstu autori.

Ir iekļauts datu bāzē: / Included in the database: / Включён в базу данных:

Electronic Journals Library of University of Regensburg.

ISSN 2255-8853

ISBN 978-9984-14-767-3

© Daugavpils Universitāte, 2016

SATURS

<i>Liene Amantova-Salmane</i> (Latvia) The Ethical Dimension of Sustainable Development	5
<i>Biruta Briško</i> (Latvija) Eiropas savienības fondu finansēts jauniešu garantijas projekts – jauniešu socializācijas veicinātājs	15
<i>Anna Broka</i> (Latvia) Young People's With Disabilities Pathway to Adulthood Through School-to-work Transition: The Case Study of Vidzeme Region (Latvia)	23
<i>Antanas Makštutis</i> (Lithuania) Lithuanian Evolution of European Union	38
<i>Ivans Jānis Mihailovs, Aira Aija Krūmiņa</i> (Latvija) Skolu autonomija kā izglītības attīstības priekšnoteikums	45
<i>Inta Ostrovska, Viktorija Šipilova, Ludmila Aleksejeva, Elita Jermolajeva, Dmitrijs Oļebnovičs</i> (Latvija) Mūsdienu reģionālās attīstības paradigmas ipatnības: ārvalstu zinātniskās pieredzes apkopojums	55
<i>Ludmila Siņica</i> (Latvija) Patvēruma meklētāji eiropas savienībā: tendences bēgļu krīzes apstākļos	75
<i>Ольга Волкова</i> (Латвия) Здоровый образ жизни: экономический аспект	84
<i>Владимир Меньшиков</i> (Латвия) В поисках среднего класса (статья 2)	95
<i>Алина Охотина</i> (Латвия) Природные ресурсы как фактор инвестиционного потенциала: приграничные регионы Латвии, Литвы и Беларуси	111
<i>Галина Соколова</i> (Беларусь) Состояние и использование человеческого капитала в республике Беларусь	121
Ziņas par autoriem	140

THE ETHICAL DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The aim of this paper is to argue that the need for ethics cannot longer be ignored on the grounds of sustainability. Ethical context is understood in the term of sustainability, as sustainability means taking into account not just the effectiveness, but also the moral values and goals. Sustainability cannot be achieved without attention to its ethical dimensions. The ethical aspects of sustainability often remain implicit as most analyses focus on the economic, social, environmental, and technical issues. Consequently, the main tasks of the research are: to define a reason for developing the ethics of sustainability and to describe the ethical dimension of sustainability. The following primary research methods are used: monographic method, analysis, scientific induction and deduction. The key result of this paper is illustrating that it is theoretically and practically possible to measure the processes related to the less tangible dimension of sustainable development such as ethics. The novelty of research is analysed in 7 development documents of various levels from 2000 till 2015 to show the above mentioned values of the ethical principles or standards in them.

Key words: ethics, sustainability, development, justice, solidarity.

Since sustainable development has become a slogan in international negotiations, several methodologies are established for sustainability assessment. In order to predict the sustainability, one must consider the characteristic difficulties of the *ex ante* analysis of complex structures. The ethical and political principles behind the multitude of policy approvals made under the umbrella of sustainable development often remain obscure. There is a need to improve the principles to be used to indicate to what degree policies and strategies contribute to sustainable development.

Amartya Sen (1999) marked sources of economic analysis and emphasised that economics has two origins, both of which are linked to politics, albeit in different ways: one is based on “engineering” (meant in the mathematical sense of rational engineering) and mainly deals with logistical problems, whilst the second way, based on ethics, is linked to “politics from a moral point of view” and deals with ultimate goals and human “well-being”.

The term “ethics” is derived from the Greek word “ethos” referring to the character, beliefs, standards and ideals that pervade a group, a

community or people. The Oxford Dictionary states ethics as “the moral principle that governs a person’s behaviour or how an activity is conducted”.

According to Solomon (1984), the etymology of ethics suggests its basic concerns as follows:

1. individual character, including the notion what it means to be “a good person”;
2. social rules that govern and limit our conduct, especially the ultimate rules concerning the right and the wrong which we call morality.

Ethics can also be defined as a conception of what is right and fair conduct or behaviour (Carroll 1991; Freeman and Gilbert 1988). Ethics is a concept of morals; one’s ability to choose between the right and wrong, good and bad, acceptable and unacceptable (Desjardins 2009; Valasquez 2009).

Ethics is a set of values guiding one in the conduct of life. Furthermore, ethics is a major branch of philosophy, encompassing the right conduct and good life. It is significantly broader than a common conception of analysing the right and wrong. A central aspect of ethics is “the good life”, the life worth living or being simply satisfactory, which is held by many philosophers to be more important than moral conduct (Singer 1993).

The logical link between economics and ethics can be found via the limited quantity of available resources. It is one of the facts imposing the need for widespread rules of justice via the rules for distribution.

Sustainable development is a multifaceted concept that has been drawn on a number of disciplines including economics, sociology, ecology, ethics and political science. It links the welfare of generations with the capacity of the life and has a policy effort. Sustainable development is not a static position, but rather a process of transformation in which the resource exploitation, course of investment, direction of industrial growth and institutional modification are made consistent with the future as well as present needs. Sustainability originates from the Latin word “sustenerere”. Becker (1997) has noted that this term is closer to “being upheld,” while the latter reflects more the active aspect of “to uphold.” This value-driven aspect makes sustainable development attractive for politicians because it permits a straight translation of political aims into a generally agreed overall conception.

Marangos and Astroulakis (2010), investigating the relation of development ethics to Aristotle’s philosophy, have exposed that development

ethics has a strong Aristotelian impact in the way it perceives the association of politics and ethics. Development ethics cares about the microeconomic as well as macroeconomic environment. In other words, development ethics refers to individuals, societal units and local communities along with the national states and intergovernmental globalised world. In the latest literature Astroulakis (2013) sets three ethical goals: 1) life sustenance, 2) esteem, and 3) freedom societies and individuals ought to investigate within a value-based context of the “good life”. Sustainability is an important idea generally referenced and widely supported. This notion is usually understood by the stable pursuit of three goods: ecological social equity, health, and economic welfare. It is grounded on the ethical commitment to the well-being not only of contemporary populations, but also the comfort and enhanced opportunities of future generations.

Nowadays the word “sustainability” is used more and more frequently from a wide variety of perspectives and with a number of different purposes in mind. As a result, the “sustainability” is becoming harder to define. Probably the best known basic definition of sustainability is stated in *Our Common Future*, also known as the *Brundtland Report*, from the United Nations World Commission on Environment and Development (WCED) published in 1987: “..meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their needs” (Kilbert et al. 2010). Much work has occurred since the *Brundtland Report* to explain the worldwide consensus about the goals of sustainability, development of subsequent and previous global efforts (such as *Agenda 21*, *The Earth Charter*, *The Rio Declaration*) on the goals, standards, and models of sustainability. Actually sustainable development can be defined as development sustained thought time.

Such a programme having clear ethical content and not exploited by certain private or national interests calls for the application of solidarity on two levels: “horizontal” to the most destitute ones at the time and “vertical” between generations. Solidarity of this kind is both intra-generational and inter-generational and implies treatment of a set of problems, “social” – a fact ignored in too many works assimilating sustainable development and protection of the earth – and “ecological”, which are both national and international issues (Jean-Paul Maréchal 2008). Social problems, for example, include poverty, access to healthcare. Ecological problems are related to any use of natural resources. Sustainable development significantly contributes to the modification in the meaning of responsibility.

Professionals can reinforce the values of sustainability on multiple faces by educating themselves about the choices that will make a difference and then seeking changes – personal and structural – allowing those choices to take root. We cannot change our society if we ignore sustainability in one aspect of our lives. Instead, we must see and seek out contacts among diverse activities at home, at work, and in the community.

The most essential aspect in this definition is the planned responsibility of the contemporary society for the quality of life of population in addition to the preservation of resources, environment, and other ingredients needed for the future populations to experience a good quality of life as well. It is a huge and daunting mission and requires enormous changes in the way of thinking, policy, and basic assumptions about the economy for its full implementation. At present, it would mean that wealthier and more technologically urban societies would have to contribute materially through a wide range of assistance programs to increase the wealth of poorer nations. They have to aid them in rising the ability to provide the basic needs of their population. For the future generations it means guaranteeing the availability of a wide range of resources, for example, natural, cultural, educational and many others providing a good quality of life. A vital sustainable economic principle is that natural resources comprise important bases of the economic value. It is, therefore, vitally important to value the environment properly and integrate these values into the policy.

It is typical to set a question: “Why should we apply the sustainability basis?” Interdependence, rights and obligations shall be used to answer this question. Everyone on the earth has a right to have the needs for food, housing, and clothing met. Present people have a duty to the future generations to provide them a complete and functioning planet in at least as good state as they have received it. The request of the sustainability framework, therefore, requires a better understanding of the ethical concepts.

Through a better understanding of the ethics of sustainability it becomes clear why the sustainability framework is not only an approach to addressing and answering many difficult problems facing us, but why it is, in fact, the right approach, the right thing to do.

The issue of how to frame ethical problems in constructive and fruitful ways is vital but underappreciated – it is especially applicable for difficulties of sustainability where a popular discourse often defines problems as ultimate choices between economic or environmental goods. In such situations, one of the most important tasks of ethics is asking questions that help lead to good solutions.

The philosopher Anthony Weston (1971) notes that “if we are to find the best solutions to our ethical problems, we first need to find the best problems” (Kilbert et al. 2010). The Whistler 2020 (Canada) sustainable community movement describes sustainability as “... a minimum condition for a flourishing planet in the long term” (Kilbert et al. 2010). As noted earlier, the classic *Brundtland Report* definition of sustainable development is as follows: “[development] that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”. Really this definition proposes a new ethical concept framing the privileges of both present and future generations. It is a gap between the rights of the future versus present generations, and it suggests that everyone’s needs should be fulfilled before the wants of some are addressed. Sustainable development is future-oriented and it seeks to ensure that future generations have at least as good living standards, as current generations. Therefore, in economic terms it is a matter of inter-generational fairness and not just efficiency. Ethical societies provide tools for thinking about problematic issues in the complicated world. Therefore, it is a vital component of successful and effective decision-making processes. It is especially important for sustainability seeking to integrate diverse and sometimes conflicting ethical and practical goals. Sustainability suggests that in the decision-making process societies having a good quality of life have an obligation to ensure that future and contemporary societies, as well as less well-off societies are also able to achieve a standard of living in which their basic needs are met.

Even as issues of both intragenerational and intergenerational justice are raised by this definition, some clear dilemmas arise. For example, how is it possible to define the needs of future people when the needs of the majority of the world’s present population are not being met? M.P. Golding addressed this problem in 1972 when he suggested that a moral community can be organized only in one of two ways – by an explicit contract between its members or by a social arrangement in which each member benefits from the efforts of other members. With respect to future generations neither an explicit contract nor a social arrangement is possible and thus rights cannot be attributed to future generations as a result of a contract or a social arrangement (Kilbert et al. 2010).

At the end of the nineteenth century and beginning of the twentieth century rationality became more and more important in economic studies. But at the end of the past century this perspective changed and more

attention was paid to the ethical aspect of economy. Considering it, the analysis of core economic problems of the countries could get better.

One example of this new point of view is the work of the Nobel Prize winner Amartya Sen (1999) *On Ethics and Economy*: it is the analysis of the economic impoverishment due to excluding ethical components in its analysis. This author also states that there are relevant advantages and improvements in the analysis when economics introduces ethical characteristics in its studies (Rogers 2008).

Although the ethics of sustainability will rightly vary according to the context, culture, and other factors, it is possible to summarize some of the main features the acceptable ethics of sustainability should possess to some degree:

1. the goal of sustainability by its definition is future-oriented, the ethics of sustainability must take into account the relations between the present and future generations;
2. the ethics of sustainability, like any social ethics, should address the question of rights or interests;
3. the ethics of sustainability should be feasible or practical;
4. in both cases individuals and groups may incur duties or responsibilities in relation to the rights and interests of others.

The goal of the ethic of sustainability is to guide people in their efforts to address real world problems and build more socially, environmentally, and economically sustainable institutions, practices, and societies. The ethics of sustainability cannot succeed only in the realm of theory, because, as Kant famously declared, ought implies can (Kilbert et al. 2010). Sustainability without ethics is an empty shell, e.g., sustainability lacks a generative purpose and ends serving as a guide for reflection if we do not reflect the culture, values, and methods for realizing durability.

Therefore, sustainability recommends an obligation to the well-being of the future generations. How to deal with technology progress and application must be the issues of concern. The Earth is viewed as a single ecosystem; major ecological injury in any area affects the entire system. Without a sense of community sustainability will not be realised. Someway the ability of individuals to view themselves as a part of the global community is dependent upon the global life to be achieved.

In order to understand how the ethical aspect of sustainable development is reflected in the development documents of different levels (from international to local government) the author offers to select the words

characterising the ethical aspect and analyse them: whether these words are mentioned in the development documents and if yes – how many times these words are mentioned. The author initiates to use such words as “ethics”, “justice”; “solidarity”, “responsibility”, “tolerance” and “ecology”. The results of the research are summarised below in Table 1.

Table 1.
“Values” of sustainable development mentioned in the development documents, 2000 – 2015

Source	Year	Values	
United Nations General Assembly. United Nations Millennium Declaration.	2000	Ethics (0)	Responsibility (2)
		Justice (7)	Tolerance (2)
		Solidarity (1)	Ecology (0)
United Nations. Report of the United Nations Conference on Sustainable Development.	2012	Ethics (0)	Responsibility (4)
		Justice (5)	Tolerance (0)
		Solidarity (3)	Ecology (1)
United Nations General Assembly. The Millennium Development Goals Report.	2015	Ethics (0)	Responsibility (5)
		Justice (0)	Tolerance (0)
		Solidarity (0)	Ecology (0)
Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community	2007	Ethics (0)	Responsibility (10)
		Justice (95)	Tolerance (1)
		Solidarity (19)	Ecology (0)
Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030	2010	Ethics (0)	Responsibility (12)
		Justice (0)	Tolerance (9)
		Solidarity (0)	Ecology (0)
National Development Plan of Latvia for 2014–2020	2012	Ethics (0)	Responsibility (9)
		Justice (2)	Tolerance (1)
		Solidarity (0)	Ecology (0)
Programme of Latgale Region Development	2010	Ethics (0)	Responsibility (0)
		Justice (0)	Tolerance (0)
		Solidarity (0)	Ecology (0)

Source: *compiled by the author.*

The theme of ethics as a dimension of sustainability is taken up in the United Nations Millennium Declaration, which clearly defines the ethical framework for sustainability and indicates specific values associated with it. The Millennium Declaration also makes the first general challenge to deliver descriptions of some ethical values. The analysed documents (4 international, 2 national and 1 local level development documents from 2000 till 2015), quoted in Table 1 above, make it clear

that there are mentioned the several values of ethical principles or standards in the development documents. In addition, it is clear that not all documents have a perspective of the ethical context of development. By contrast, in the Programme of Latgale Region Development there are not mentioned the ethical values of sustainable development at all. The Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030 declares only responsibility. It is important to mention the fact that in all analysed documents there is not mentioned the word “ethics”, but the most frequently mentioned value is justice. Besides, it is clear that the energy created around the ethical values in the international sustainability discourse has already been lost. Sustainable development has already been chosen by the neoliberal economic growth agenda, and the summary of an alternative model of development basically fixed in the ethics of integrated development.

Conclusions and suggestions

Sustainability offers attraction to the idea that we are obligated to reflect the future generations in our policies, in our interactions with the nature, in our production, and in our daily decision-making. These are all matters that require an ongoing ethical discussion. An aspect of sustainability is the attempt to integrate a various set of ethical principles and goals in both practice and theory. Sustainability is not simply a combination of different values, but a combined scheme in which the parts work together to reinforce each other.

This paper illustrates that it is theoretically and practically possible to measure the processes relating to the less tangible dimension of sustainable development such as ethics. In order to summarize this discussion, it can be recommended to take the following actions:

- investing in research addressing the subject of sustainability assessment in general and values-based indicators in particular;
- ensuring that the actions of sustainable development are based on the local needs not just by the desire to improve national or global performances;
- establishing a measurable and significant ethical values system of sustainable development within consultations with key stakeholder groups;
- focusing on the sustainability processes and outcomes that are less tangible including the studies of perverse effects and how they might be mitigated or avoided.

Bibliography

- Anderson E. *Ethical assumptions in economic theory: some lessons from the history of credit and bankruptcy*. Available: <http://www-personal.umich.edu/~eandersn/bankruptcy.pdf> (accessed: 12.06.2015).
- Astroulakis N. (2013) Ethics and International Development: The Development Ethics Paradigm. *EAST-WEST Journal of Economics and Business*, XVI(1): 99–117. p.
- Atkinson G., Dietz S., Neumayer E., Agarwala M. (2014) *Handbook of Sustainable Development: Second Edition*. Edward Elgar Publishing Limited.
- Becker B. *Sustainability Assessment: A Review of Values, Concepts, and Methodological Approaches*. Available: <http://www.worldbank.org/html/cgiar/publications/issues/issues10.pdf> (accessed: 14.07.2015).
- Carroll A.B. (1991). *The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders*. London: Business Horizons.
- Desjardins J. (2009). *An Introduction to Business Ethics*. London: McGraw Hill.
- Freeman R.E., Gilbert D.E. (1988). *Corporate Strategy and the Search for Ethics*. UK: Prentice Hall.
- Kibert C.J., Thille L., Peterson A., Monroe M. *The ethic of sustainability*. Available: <http://www.cce.ufl.edu/ethics/text/> (accessed: 25.01.2015).
- Marangos J. Astroulakis N. (2010). The Aristotelian contribution to development ethics. *Journal of Economic Issues*, XLIV(2): 551–8.
- Maréchal J.P., *Ethical economic and sustainable development*. Available: http://www.sens-public.org/IMG/pdf/SensPublic_JPMarechal_ethical_economics-translation.pdf (accessed: 20.08.2015).
- Pardo I. *The ethics of regional policy*. Available: http://www.entrepreneur.com/tradejournals/article/156366280_1.html (accessed: 21.07.2015).
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Available: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> (accessed: 12.08.2015).
- Rogers P.P., Jalal K.F., Boyd J.A. (2008) *An Introduction to Sustainable Development*. Glen Education Foundation Inc.
- Singer P. (1993) *Practical Ethics*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Singh B. *Economic without ethics: the crisis of spirituality*. Available: <http://www.pcdf.org/1996/80singh.htm> (accessed: 21.07.2015).
- Sen A. (1999) *On Ethics and Economics*. Blackwell Publishing.
- Solomon R.C. (1984). *Morality and the Good Life*. UK: Peason.
- Stiglitz J. *Ethics, Economic Advice, and Economic Policy*. Available: http://www.policyinnovations.org/ideas/policy_library/data/01216 (accessed: 22.07.2015).

- United Nations General Assembly. *The Millennium Development Goals Report*. Available: [http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](http://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf) (accessed: 12.06.2015).
- United Nations General Assembly. *United Nations Millennium Declaration Resolution adopted by the General Assembly*. Available: <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (accessed: 12.06.2015).
- Velasquez M.G. (2009) *Business Ethics: Concepts and Cases*, New York: Prentice Hall.
- Wight J.B. *Why ethics is important to economics?* Available: http://www.councilforeconed.org/resources/lessons/ethics_important.pdf (accessed: 15.06.2015).

Ilgtspējīgas attīstības ētiskā dimensija

Kopsavilkums

Pētījuma mērķis ir akcentēt, ka, diskutējot par ilgtspējīgu attīstību, nevar ignorēt ētikas dimensiju. Runājot par ilgtspēju, jāņem vērā ne tikai lietderības faktoru, bet arī morāles vērtības un mērķus. Ilgtspēja nevar tikt sasniegta, ja nav pievērsta uzmanība tās ētiskajiem aspektiem. Ilgtspējas ētiskie aspekti bieži netiek pilnībā ņemti vērā, jo lielākā daļa analīzes koncentrējas uz ekonomiskajiem, sociālajiem, vides, un tehniskiem jautājumiem. Tāpēc pētījuma galvenais uzdevums ir parādīt iemeslus, kāpēc ilgtspējai ir ētiskā dimensija un aprakstīt to. Pētījuma veikšanai galvenokārt tika izmantotas šādas metodes: monogrāfiskā metode, analīze un aprakstošā metode. Pētījuma galvenais rezultāts – ir parādīts, ka gan teorētiski, gan praktiski ir iespējams izmērīt procesus, kas saistīti ar ilgtspējīgas attīstības nemateriālo dimensiju – ētiku. Pētījuma novitāte ir: analizēti 7 dažāda līmeņa attīstības dokumenti no 2000. līdz 2015. gadam, lai parādītu, kā tajos ir atspoguļotas ētikas vērtības un principi.

Atslēgas vārdi: ētika, ilgtspēja, attīstība, taisnīgums, solidaritāte.

EIROPAS SAVIENĪBAS FONDU FINANSĒTS JAUNIEŠU GARANTIJAS PROJEKTS – JAUNIEŠU SOCIALIZĀCIJAS VEICINĀTĀJS

Raksta mērķis ir atspoguļot Eiropas Savienības fondu finansēta Jauniešu garantijas projekta sniegtās iespējas jauniešiem. Izvirzītie uzdevumi: izpētīt normatīvos aktus, kas reglamentē Jauniešu garantijas projekta īstenošanu Latvijā, un atainot minētajā projektā jau sasniegtos rezultātus. Izmantotās metodes – dokumentu izpēte un profesionālās izglītības iestāžu Jauniešu garantijas projekta koordinatoru aptauja. Pētījuma problēma – jauniešu nepietiekama integrācija darba tirgū. Pētījuma novitāte – Jauniešu garantijas projekts Latvijā tiek īstenots vēl tikai gadu un projekta rezultātus apkopojoshi pētījumi nav daudz. Secinājumi: pašreizējie projekta rezultatīvie rādītāji liecina par Jauniešu garantijas projekta izvirzītā mērķa – sniegt jauniešiem iespēju īsā laika posmā iegūt profesiju un veicināt jauniešu nodarbinātību veiksmīgu īstenošanu. Kopumā no 900 jauniešiem, kas projekta ietvaros jau ir ieguvuši kvalifikāciju, 57% strādā iegūtajā profesijā, 30% strādā citu darbu un 18% pagaidām ir darba meklējumos.

Atslēgas vārdi: jaunieši, Jauniešu garantijas projekts, profesionālā izglītība, profesija, socializācija.

Socializācijas procesā noteiktos sociālajos apstākļos veidojas indivīda personība. Tas ir process, kad cilvēks ielāgo sociālo pieredzi, transformējot šo pieredzi par individuālajām, t.sk., izglītības un darba vērtībām (Korte 2004). Ja socializācija ir jauniešu iekļaušanās sabiedrībā, tad integrēšanās darba tirgū ir saistīta ar profesionālo socializāciju vai profesionalizāciju, kas ir saistīta ar profesionālās lomas ielāgošanu (Johnson 2000); (Lempert 2006). Problēma ir saistīta ar sekām, ko radījusi ekonomiskā un finanšu krīze, kas ir ietekmējusi gan iedzīvotāju dzīves līmeni, gan iespējas būt nodarbinātiem, gan arī sociālo aizsardzību. Iedzīvotāju sociālo drošības sistēmu ir skārusi strauja bezdarba līmeņa paaugstināšanās, nodarbinātības samazinājums, kā rezultātā – sociālās atstumtības un nabadzības pieaugums, kas savukārt ir saistīts ar nepietiekamu integrāciju darba tirgū. Eiropas Savienības (turpmāk – ES) direktīvās kā viena no riska grupām ir izdalīti jaunieši (Informatīvais ziņojums... 2013).

Akcentējot ieguldījumu jauniešu cilvēkkapitālā, to saistot ar ekonomiskās izaugsmes kontekstu, ievērojot stratēģijas “Eiropa 2020” izvirzītos nodarbinātības, izglītības, nabadzības un sociālās atstumtības mazinā-

šanas mērķus un ES dalībvalstu nodarbinātības politikas pamatnostādnes, kas apstiprinātas ar ES Padomes 2010. gada 21. oktobra lēmumu 2010/707/ES, Eiropas Padome un Eiropas Komisija 2012. gadā un 2013. gadā ir publicējusi ieteikumus un priekšlikumus Jauniešu garantijas izveidošanai. Eiropas Komisija Jauniešu garantijas īstenošanu ir noteikusi kā nekavējoties īstenojamu pasākumu, aicinot dalībvalstis ar reģioniem, kuros jauniešu bezdarba līmenis pārsniedz 25%, iesaistīties minētajā projektā (Eiropas Savienības oficiālais vēstnesis 2013).

Dažās ES dalībvalstīs Jauniešu garantijas tiek saukts arī par Darba Garantijām, kur pašvaldību un reģionālās iestādes, kā arī valsts nodarbinātības dienesti apņēmušies jauniešiem piedāvāt darba iespējas. Galvenie darbības virzieni šajā jomā ir vērsti uz jauniešu bezdarba mazināšanu un integrēšanu darba tirgū, jauniešu sociālo aizsardzību un nabadzības mazināšanu. Jauniešu bezdarba līmenis Latvijā pēdējos gados ir viens no augstākajiem ES dalībvalstu vidū (2012. gadā 29%, salīdzinājumā ar ES vidējo 23%). Lai gan ES sociālās aptaujas 2013. gada jūlija statistikas rādītāji liecina, ka Latvijā jauniešu bezdarba līmenis ir nedaudz krities, t.i., 28,4%, savukārt citās ES dalībvalstīs jauniešu bezdarba līmenis ir pieaudzis, piemēram, Grieķijā 55,3%, Spānijā 53,2%, Portugālē 37,7%, Itālijā 35,3% (A Youth Guarantee... 2013; Eurostat... 2015).

Lai veicinātu jauniešu nodarbinātību, Latvijā jau gadu tiek īstenota Eiropas Savienības fondu finansēta darbības programma “Izaugsme un nodarbinātība” 7.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nodarbinātību, izglītībā vai apmācībās neiesaistītu jauniešu nodarbinātību un izglītības ieguvu Jauniešu garantijas ietvaros” pasākumu “Aktīvās darba tirgus politikas pasākumu īstenošana jauniešu bezdarbnieku nodarbinātības veicināšanai” un “Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros” īstenošana profesionālās izglītības iestādēs un ieslodzījuma vietās (turpmāk – projekts).

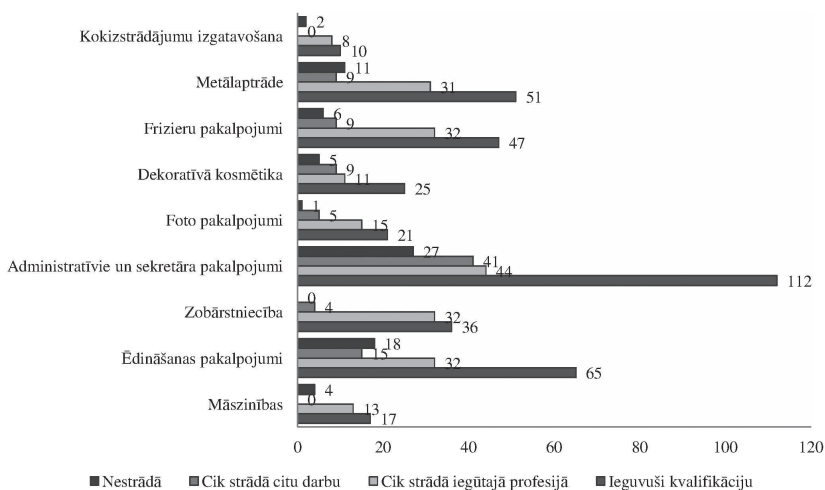
Projekta mērķis ir paplašināt sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošanu, t.sk., nodrošinot vispārējo pamatprasmsmju apguvi, profesionālo pilnveidi un tālākizglītību izglītojamiem ieslodzījuma vietās, un nodrošināt izglītojamiem darba tirgum nepieciešamās profesionālās kvalifikācijas ieguvu, kā arī sekmēt to konkurētspēju darba tirgū. Projekta īstenošanas termiņš ir no 2014. gada līdz 2018. gadam. Projekta mērķgrupa ir jaunieši vecumā no 17 līdz 29 gadiem (ieskaitot). Lai jaunieši iesaistītos projektā, ir noteikti sekojoši ierobežojumi, t.i., lai jaunieši projektā iesaistīšanās brīdī nemācītos un nebūtu nodarbināti, nestudētu pilna studiju programmās augstākajās izglītības iestādēs. Projektā ir aici-

nāti iesaistīties jaunieši: 1). kuriem nav iepriekš iegūta profesionālā kvalifikācija. Jaunieši var būt reģistrējušies Nodarbinātības valsts aģentūrā (turpmāk – NVA) kā bezdarbnieki vai darba meklētāji, bet vienlaikus nav atbalsta saņēmēji NVA īstenotajās apmācību vai nodarbinātības pasākumos; 2). ar iepriekš iegūtu profesionālo kvalifikāciju, kuri profesionālo kvalifikāciju ieguvuši ne agrāk kā gada laikā pirms uzņemšanas projekta ietvaros īstenotajās izglītības programmās un kuri var būt reģistrējušies NVA kā bezdarbnieki vai darba meklētāji, bet vienlaikus nav atbalsta saņēmēji NVA īstenotajos apmācību vai nodarbinātības pasākumos (Jauniešu garantija... 2015).

Paredzams, ka projekta īstenošanas laikā 6500 jaunieši profesionālās izglītības iestādēs Latvijā būs ieguvuši otrā vai trešā līmeņa profesionālo kvalifikāciju un 500 personas ieslodzījuma vietās būs bijušas iesaistītas izglītojošos pasākumos. Ieslodzījuma vietās pamatprasmes, profesionālo tālākizglītību vai profesionālās pilnveides izglītības programmas iespējams apgūt personām vecumā no 15 līdz 29 gadiem. (MK 207, 28.04.2015). Pirmie projekta rezultāti ieslodzījuma vietās jau bija iegūti 2015. gada pirmajos divos ceturkšņos, kad 300 ieslodzījumā esošās personas bija iesaistītas pamatprasmju, tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmās.

Profesionālās izglītības iestādēs projekta ietvaros jauniešiem ir iespēja iesaistīties sākotnējās profesionālās izglītības īstenošanā otrā un trešā profesionālās kvalifikācijas līmeņa ieguvei 1 vai 1,5 gada laikā. Profesionālās izglītības sasaistei ar darba tirgu tiek izmantoti divi instrumenti: izglītības īstenošanas kvantitatīva ierobežošana vai paplašināšana un tās kvalitātes uzlabošana. Lai reaģētu uz augsto jauniešu bezdarba līmeni, tika pieņemti grozījumi valsts profesionālās izglītības standartos, lai ieviestu īsās (no 1 – 1,5 gadam ilgas) profesionālās izglītības programmas. Pirms tam šo izglītības programmu ilgums bija divi gadi (Vocational... 2015).

Projekta īstenošanā ir iesaistījušās 32 profesionālās izglītības iestādes Latvijā (Nacionālā izglītības... 2015). Profesionālās izglītības iestāžu projekta koordinātoru aptaujas dati liecina, ka 2015. gada jūnijā projekta ietvaros pirmie 900 jaunieši, kas mācījās viengadīgajās profesionālās izglītības programmās, ieguva profesionālo kvalifikāciju. Rīgā profesionālo kvalifikāciju ieguva 384 izglītojamie, no kuriem 57% pēc izglītības ieguves strādā iegūtajā profesijā, 24% strādā citu darbu, bet 19% darbu vēl nav atraduši. Rīgā īstenoto profesionālo izglītības programmu nosaukumi un izglītojamo skaits atspoguļots 1. attēlā.

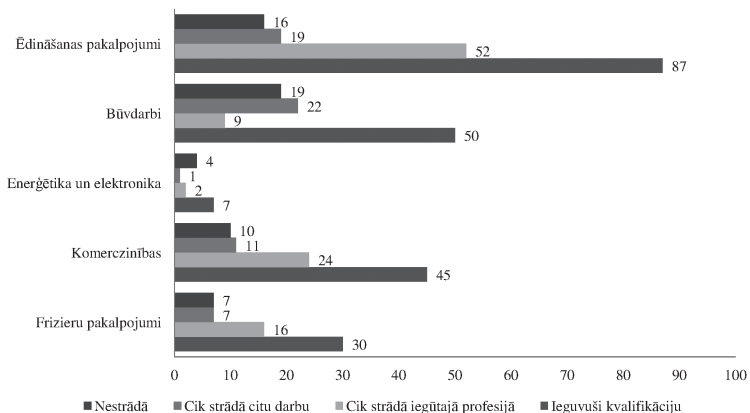
1. attēls. Profesionālās izglītības programmas, izglītojamo skaits, kas ieguva kvalifikāciju attiecīgajā izglītības programmā, un situācija pēc izglītības ieguves (Rīga)

Avots: profesionālās izglītības iestāžu projekta koordinātoru aptaujas dati, diagrammas autore: B. Briško.

Latgalē profesionālo kvalifikāciju ieguva 219 izglītojamie, no kuriem 47% pēc izglītības ieguves strādā iegūtajā profesijā, 27% strādā citu darbu, bet 26% darbu vēl nav atraduši. Latgalē īstenoto profesionālo izglītības programmu nosaukumi un izglītojamo skaits atspoguļots 2. attēlā.

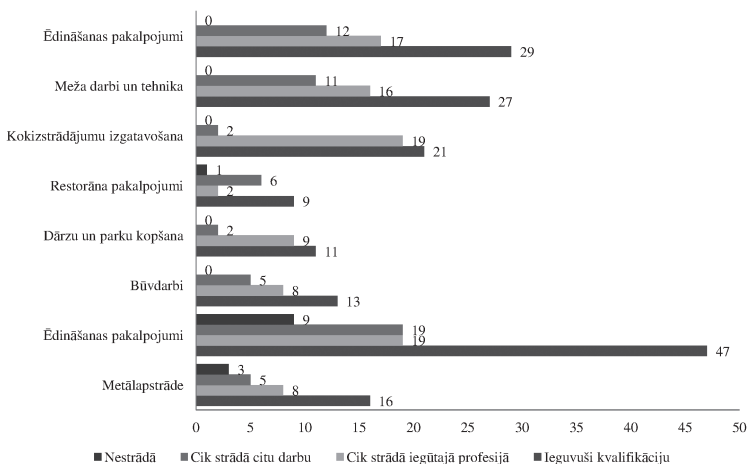
Vidzemē profesionālo kvalifikāciju ieguva 173 izglītojamie, no kuriem 57% pēc izglītības ieguves strādā iegūtajā profesijā, 36% strādā citu darbu, bet 7% darbu vēl nav atraduši. Vidzemē īstenoto profesionālo izglītības programmu nosaukumi un izglītojamo skaits atspoguļots 3. attēlā.

Kurzemē profesionālo kvalifikāciju ieguva 94 izglītojamie, no kuriem 35% pēc izglītības ieguves strādā iegūtajā profesijā, 47% strādā citu darbu, bet 18% darbu vēl nav atraduši. Zemgalē profesionālo kvalifikāciju ieguva 30 izglītojamie, no kuriem 57% pēc izglītības ieguves strādā iegūtajā profesijā, 27% strādā citu darbu, bet 16% darbu vēl nav atraduši. Kurzemē un Zemgalē īstenoto profesionālo izglītības programmu nosaukumi un izglītojamo skaits atspoguļots 4. attēlā.

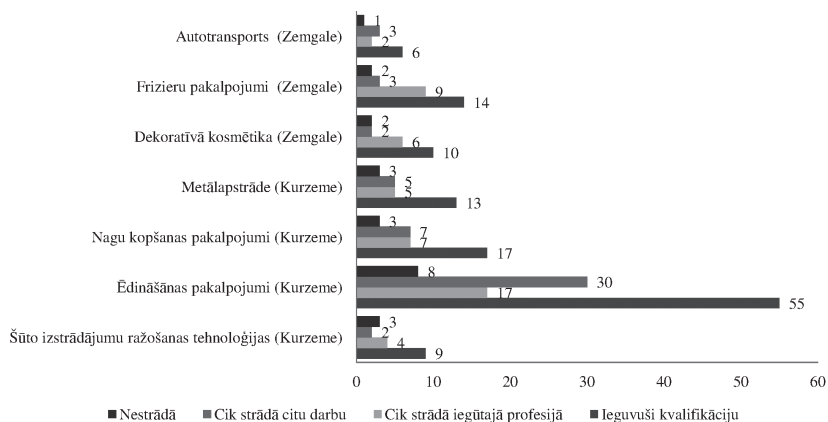
2. attēls. Profesionālās izglītības programmas, izglītojamo skaits, kas ieguva kvalifikāciju attiecīgajā izglītības programmā, un situācija pēc izglītības ieguves (Latgale)

Avots: profesionālās izglītības iestāžu projekta koordinātoru aptaujas dati, diagrammas autore: B. Briško.

3. attēls. Profesionālās izglītības programmas, izglītojamo skaits, kas ieguva kvalifikāciju attiecīgajā izglītības programmā, un situācija pēc izglītības ieguves (Vidzeme)

Avots: profesionālās izglītības iestāžu projekta koordinātoru aptaujas dati, diagrammas autore: B. Briško.

4. attēls. Profesionālās izglītības programmas, izglītojamo skaits, kas ieguva kvalifikāciju attiecīgajā izglītības programmā, un situācija pēc izglītības ieguves (Kurzeme un Zemgale)

Avots: profesionālās izglītības iestāžu projekta koordinātoru aptaujas dati, diagrammas autore: B. Briško.

Secinājumi

Viens no noteikumiem veiksmīgai jauniešu socializācijai ir izglītības ieguve un iekļaušanās darba tirgū. Lai veicinātu jauniešu nodarbinātību ES dalībvalstīs, kur jauniešu bezdarbs pārsniedz 25%, tiek īstenots Jauniešu garantijas projekts, kas sniedz iespēju jauniešiem gada vai pusotra gada laikā iegūt profesiju un integrēties darba tirgū. Rezultatīvie rādītāji liecina par projekta izvirzītā mērķa – veicināt jauniešu nodarbinātību Latvijā – veiksmīgu īstenošanos. Kopumā no 900 jauniešiem, kas projekta ietvaros 2015. gada jūnijā ir ieguvuši kvalifikāciju, 57% strādā iegūtajā profesijā, 30% strādā citu darbu un 18% ir darba meklējumos. Problēmaspekts ir jaunieši, kas ir ieguvuši profesiju, bet nav integrējušies darba tirgū. Veicot tieši šīs grupas jauniešu gaitu izpēti pēc profesijas ieguves, var secināt, ka daļa no šiem jauniešiem turpina mācības citās izglītības iestādēs, daļa nestrādā ģimenes apsvērumu dēļ (piemēram, atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā), daļa ir devusies darba meklējumos uz citām ES dalībvalstīm. Par jauniešiem, kas strādā, bet ne iegūtajā profesijā – problēmas jautājums ilgtermiņā ir saistīts ar jauniešu profesionālās karjeras un profesionālās izaugsmes iespējām, kas pamatā bāzējas uz jau iegūtu

profesiju. Kopumā var secināt, ka Jauniešu garantijas projekta ietvaros profesionālās izglītības iestādes sniedz iespēju jauniešiem īsā laika posmā iegūt profesijas, kas ir pieprasītas darba tirgū. Iegūstot kādu no šīm profesijām, izglītības trūkums, kas ir vislielākais šķērslis jauniešiem integrēties darba tirgū, ir pārvarēts, un rasts veiksmīgs ceļš jauniešu socializācijai gan profesionālajā sfērā, gan sabiedrībā kopumā.

Bibliogrāfija

- A Youth Guarantee for Europe. (2013) (In English) Pieejams: <http://www.youthforum.org/assets/2013/11/A-youth-guarantee-for-europe.pdf> (skat. 13.10.2015.)
- Eiropas Savienības oficiālais vēstnesis. 26.04.2013. Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0001:0006> (skat. 12.10.2015.)
- Eurostat. Statistics Explained. (2015) (In English) Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explai> (skat. 12.10.2015.)
- Informatīvais ziņojums par jauniešu garantijas īstenošanu Latvijā 2014.–2018. gadā. Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/jauniesiem/lmzin_jg_171213.pdf (skat. 12.10.2015.)
- Jauniešu garantija. Pieejams: http://viaa.gov.lv/lat/es_fondu_projekti/jauniesu_garantija/ (skat. 12.10.2015.)
- Johnson J.H. (2000) The Blackwell Dictionary of Sociology: a user's guide to sociological language. Malden, Mass: Blackwell Publishers. (In English)
- Korte H. (2004) Sociologie. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft. (In German)
- Lempert W. (2006) Berufliche Socialization. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren. (In German)
- Ministru kabineta 2015. gada 28. aprīļa noteikumi Nr. 207. “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 7.2.1. specifiskā atbalsta mērķa “Palielināt nodarbinātībā, izglītībā vai apmācībās neiesaistītu jauniešu nodarbinātību un izglītības iegūvi Jauniešu garantijas ietvaros” pasākumu “Aktīvās darba tirgus politikas pasākumu īstenošana jauniešu bezdarbnieku nodarbinātības veicināšanai” un “Sākotnējās profesionālās izglītības programmu īstenošana Jauniešu garantijas ietvaros” īstenošanas noteikumi”. Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=274081> (skat. 12.10.2015.)
- Nacionālā izglītības iespēju datubāze. (2015) Pieejams: <http://www.niid.lv/> (skat. 10.05.2015.)
- Vocational education and training in Latvia. Short description. (2015) Luxembourg: Publications Office of the European Union. (In English)

The Youth Guarantee, a Project Funded by the European Funds – a Promoter of Youth Socialization

Summary

In the process of socialization people are absorbing the social experience, transforming this experience into individual values, including values of education and work. In order to promote the youth employment, in Latvia the Youth Guarantee, a project funded by the European Union Funds, is being implemented for one year Project, providing an opportunity for 6500 young people to acquire a profession within one year or one year and a half in the period by June 2018. The first young people involved in the project have asquired a profession in June 2015, i. e. In Riga – 384, the Latgale region – 219, Vidzeme region – 173, Kurzeme region – 94 and the Zemgale region – 30. Of these young people, 57% work in the profession acquired in the project, 30% have other job and 18% have not found a job yet. Thus it can be concluded that the prevailing number is the number of the young people who are employed after acquiring a profession, and the project objective – to promote employment of young people, is gradually being achieved.

Key words: youth, Youth Guarantee project, professional education, profession, socialization.

Anna Broka (Latvia)

YOUNG PEOPLE'S WITH DISABILITIES PATHWAY TO ADULTHOOD THROUGH SCHOOL-TO-WORK TRANSITION: THE CASE STUDY OF VIDZEME REGION (LATVIA)

It is evident that work is an essential part of person's path towards independent living, social life and opportunity to become useful. The pathway of young people (age group >15–24) with disabilities to adulthood strongly depends on presence of different actors involved (State, local community, family, friends etc.) and available resources during the process. The transition to adulthood in Latvia is very diverse and has been analysed in the context of relatively different living and social arrangements, availability of resources for individuals with disabilities and family (carers), policy, historical as well as economical and cultural factors. Still little is known about the experiences of person's with disabilities (parents, cares, families) in their everyday life arrangements in Latvia. Therefore it is powerful moral obligation to identify what is the interaction of different involved actors and processes in transition (from school to work) of young people with disabilities in the current deinstitutionalization policy context? The aim was to recognise the availability of the resources (on state and local level institutions, counselling, family and people around them) for young people with disabilities in their transition from adolescence (school) to adulthood (work) in Vidzeme region (Latvia). Evidence from Vidzeme region case study has been gathered from the primary source of information gained in in-depth interviews with parents of young people with disabilities and others with ties to the disability community, focus-group interviews with social workers and other professionals, teachers (personnel) from education institutions and from written response. Empirical evidence presents an expression about the person's with disabilities daily life history, their experience in transition to adulthood (conducted from October 2013 – October 2015) and has been analysed in the policy context identifying the main challenges Latvia has been facing in its initial stage towards process of deinstitutionalization.

Key words: deinstitutionalization, persons with disabilities, transition to adulthood.

Introduction

No doubt that work is an essential part of every person's life giving an opportunity to enjoy the independent living, social life and become useful for society. Therefore the transition or pathway of young people with disabilities to adulthood strongly depends on presence of different

parties involved in the process. There are several theoretical concepts explaining the vital role of school, parents and available services in transition to the labour market (in its traditional understanding) or in transition to post-school activity settings (the meaningful daily activity) (See Theoretical background).

The transition process to adulthood in Latvia is very diverse and therefore has to be analysed in the context of relatively different living and social realities, availability of resources for individuals and family (carers), policy, historical as well as economical and cultural factors. On the one hand, the strong presence of institutionalization (boarding schools, long-term social care institutions) and lack of community – based services is historical reality and vicious circle for persons with disabilities denying equal opportunities in terms of education, employability, socialization and family (especially with intellectual disabilities, mental retardation, sever functional disabilities and other emotional handicaps) (Interviews with boarding school teachers, professionals at long-term care institutions, October 2013 – October 2015). On the other hand, political will and social policy discourse towards deinstitutionalization, community based living and social inclusion has been announced as a priority of Latvian welfare policy in 2013 – promising new community based and person-centred approach (Labklājības ministrija, 1, 2, 3). Still little is known about the experiences of person's with disabilities (parents, cares, families) in their everyday life arrangements in Latvia. Therefore it is powerful moral obligation to identify what is the interaction of different involved actors and processes in transition (from school to work) of young people with disabilities in the current deinstitutionalization policy context?

The aim is to recognise the availability of the resources (on state and local level institutions, counselling, family and people around them) for young people with disabilities in their transition from adolescence (school) to adulthood (work) in Vidzeme region (Latvia).

Qualitative methods allow intensive measurement of theoretical concepts, subjective meanings and causal mechanisms. Anthropological research methods, participant observations and interviews with decision-makers, experts, leaders and members of disability-related non-governmental organizations (NGOs), disability rights activists is the primary source of information; conducted personal interviews with parents (family members or other carers) and others with ties to the disability community is the primary source of an expression about their daily life history and experience in transition to adulthood.

1. Theoretical background

The transition to adulthood is one of the main theoretical concepts explaining the person's transition stages and process from several perspectives – from school-to-work, to long-term relationship (parenting), psychosocial transformations etc. It is defined as the person's movement from childhood to adulthood depending on cultural, demographical (gender, age) socially constructed (Kessen 1962), psychological (Arnett May 2000, 2011) and socioeconomic, geographical and other interrelated factors in certain period of time. Process and stages may have *goal and need directed actions* of individuals as well as the people around them (Young et al. 2011).

Transition to adulthood of young people with disabilities may involve the period of time already from early childhood, and contextually the process depends on historical development of appropriate social welfare system, cultural factors, lifecycle of the family (carers), individual characteristics, guidance, special interventions – counselling, schools, offer of possibilities etc. (Young et al. 2011). Thus available programmes, planning and general quality of life (both individual and parents') are important measures (Blacher 2001, Neece et al. Febr. 2009).

In its broader sense *school-to-work transition* is defined as “the passage of young person (aged 15 to 29) from the end of schooling to the *first fixed-term* or *satisfactory employment*” (Matsumoto, Elder, 2010, 4). The persons with disabilities currently in transition from childhood to adulthood (through school-to-work) in Latvia are those young people in age group from 15–17 as well as from 18–24 due to personal specific needs and development level, availability of further education/ training, community based services (day centres) and other resources improving quality of life. In long-term perspective the target group is also those in age <15.

Quality of life has a multidimensional assessment perspective in six integrated objective and subjective dimensions across life domains: physical, material, social, emotional, productive (development) and civic activity well-being (Felce, Perry 1995 Jan-Feb, 51–74; Felce April 1997, 126–35, see Figure 1 in Attachment).

Transition period from institutionalization to deinstitutionalization, importance of independent living and social inclusion initiated with the development of community services in Europe and North America in 1950s, 1960s and 1970s. These services were offered for people with mild

and moderate intellectual disabilities. Later on alternative services became available even for others living in institutions. The quality of life determinants became a standard against the large institutions that were assessed and reorganized (Mansell, Ericsson 1996, 1–16).

Contextually, the research had an influence on the development of international legal human rights framework and initiated the change in society towards glossary of independent and community based living and social inclusion. The quality of life dimensions of people with disabilities from early childhood are included in “The Convention on the Rights of the Child” (Article 23) stating that States Parties shall recognize that a mentally or physically disabled child should enjoy a full and decent life, in conditions ensuring dignity, promote self-reliance and facilitate the child’s active participation in the community (UNICEF). Quality of life dimensions can be found also in the “UN Convention on the rights of the persons with disabilities” (United Nations) stating an obligation to respect home and family (Article 23), provide free and compulsory primary education, or secondary education (Article 24), independence (Article 26), availability of work and employment (Article 27).

Despite independence for more than 24 years the consequences of the Soviet “*approach*” regarding disability still remains alive in mental health care system, certain institutional arrangements, terminology, classificatory principles etc. (Lüse, Kamerāde 2014, 97–120). The transformations, deinstitutionalization and other community-based practices occur slowly in Latvia. Only recently (in 2013) has been announced the need to re-evaluate the existing long-term social rehabilitation institutions offering long-term care for different target groups (both with psychical, emotional as well as intellectual disabilities). The new assessment system and alternative social assistance (community based and deinstitutionalized) have been introduced (Labklājības ministrija 2013).

In order considerably to improve community based arrangements governments in many countries implemented different structural reforms, deinstitutionalization and moved towards appropriate counselling planning and service delivery on community level in accordance with quality of life framework (DISCIT January 2014; Holburn et al 2000, 402–416; see also Figure 1). “Person-centred” and “family” centred planning offers specific knowledge about different alternative supportive system enclosing community channels, families and friends (Mansell, Beadle-Brown 2004, 1–9). Finally, the community based living concept has been announced by The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabi-

lities (United Nations) in the Article 19 stating that persons with disabilities are entitled with “a range of in-home, residential and other community support services, including personal assistance necessary to support living and inclusion into community, and to prevent isolation or segregation from the community”.

The appropriate services and measures available in transition to adulthood are very important for persons with disabilities, especially with their age when the role of parents (carers, family) is decreasing, but role of social life and community is increasing.

2. The state of young people with disabilities in transition

In 2014 there were 12 760 persons with disabilities (age group 0–24) and 8007 children were receiving the additional state family benefit in Latvia. In Vidzeme region there were 1 530 persons with disability (age group from 0–24) (Table 1).

Table 1.
Persons with disabilities (age group from 0–24) in 2014

Region	Age, years		
	<15	15–17	18–24
Riga region	1 788	386	1 137
Pieriga region	1 125	290	806
Kurzeme region	903	240	778
Latgale region	1 006	313	805
Vidzeme region	702	233	595
Zemgale region	771	215	664
Abroad	0	0	3
Total	6 295	1 677	4 788

Source: VSAA data set.

Their transition to adulthood primarily depends on primary, secondary, professional education/ training and/ or other post-school activity settings available in the community as close as possible to their home. The recognition of the right of persons with disabilities to education without discrimination and on the basis of equal opportunity, providing inclusive education system at all levels and life long learning opportunities are stated both in international and national legislation (United Nations Article 24, The Constitution of the Republic of Latvia Article 112, Education law,

Section 3¹, General education law, Section 2, Protection of the Rights of the Child Law, Section 53 and other political planning documents).

If the person has difficulties to obtain the general education programme due to **acquired or inborn functional disorders** there is an opportunity to acquire **special educational programme** in accordance with their **special needs**. The special education programmes for children with functional disorders can be ensured at a) State special educational institutions or classes; b) special educational institutions of the local governments (special boarding schools (schools), developmental or rehabilitation centres in which mostly students with special needs living in the administrative territory of the respective local government study); 3) private special educational institutions; 4. A special educational class shall be a class in a general educational institution or institution implementing vocational educational programmes (General education law, Section 49, Section 51). In 2014/2015 there were 7 213 children studying at special schools and programmes (Vidzeme region – 620) (See Table 1 in attachment). At least 3975 children were obtaining their education at boarding schools/ -rehabilitation centres (also development centres) and social correction institution both on primary and secondary level (Table 2).

Parents (carers) of children with special needs (disabilities) are the main actors deciding what kind of educational institution is appropriate for their children. However, Pedagogical medical commission is responsible for special needs assessment procedure in Latvia and giving recommendations to parents (carers), as well as making the decision about the person's need to obtain the special education. In practice parents (carers, family) announced several challenges: the legislation (misuse of terminology) is restricting availability of appropriate support measures for person's special needs and inability to obtain inclusive education; children are separated from their families, homes for longer period of time; after graduation there is a lack of further education opportunities close to person's living arrangements (life-long learning, training, or daily activity practice places etc.) Persons with disabilities (especially with mental disorders, severe functional disorders etc.) very seldom are offered to obtain the education in "integrated classes" at schools providing general education¹. Most of parents are choosing boarding schools – special institutions with special programmes, due to lack of opportunity to combine their

¹ There are 110 special programmes (in Vidzeme region which can be obtained at 41 educational (primary and secondary level) institutions.

own working, social life with care for their children and young people (Interviews with parents 2015 October, Cēsis, Alūksne, Interview with representative of parental support group, Cēsis, Valmiera).

Table 2.

Special education obtained in 2014/2015

	Number of children	Number of schools
Primary special boarding schools/-rehabilitation centres	3227	31
Primary boarding school – development centre for children with speech difficulties	410	2
Secondary boarding school for deaf and/or blinded children	315	2
Social correction education institution	23	1
Total:	3975	36

Source: Ministry of Education and Science homepage. Available at: <http://www.izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-visparejo-izglitiba>

There are 14 special educational institutions – boarding schools, rehabilitation/-development centres offering 26 programmes at primary level and one programme at secondary level for persons with special needs in Vidzeme region. The most of the programmes are offered for children with mental disorders and multifunctional disabilities (See Table 2 in attachment). There are seven general professional education institutions offering 60 professional education programmes after primary education in such areas as customer service, closing design, transport, construction, IT, dance, music, catering service, energy and electricity, bookkeeping, design, e.g. wood design, business, agriculture, food, tourism etc. in Vidzeme region. Only few of them have experience with the students with special needs – with hearing disorders, deaf (2 students), blinded (1 student). Representatives of the professional education institutions have pointed out the lack of appropriate measures for persons with disabilities (technical solutions, personnel, support system etc.) needed in education process (Reference received from Priekuļi professional secondary education institution, Cesis A. Kalnina music school, 14 October 2015). As the result, the persons with special needs in age group 15–24 (most of them with mental disorders, multifunctional and severe physical disorders) are offered vocational training and professional education at institutional

environment (located in rural rather isolated areas with the lack of social exchange). Parents who experienced inclusive education in Cēsis municipality have announced the positive interaction between children with disabilities and other pupils at integrated class (Cesis 2nd Primary school example).

It is harder to promote understanding about the needs of this target group if they are not visible and are living in special institutional environment far away from their homes and families. Beside **an inclusive education system** (on primary and secondary, post-secondary level, life-long learning etc.) there is a need for (a) **family counselling** in early stage of children's life (availability of information, knowledge), (b) **social assistance and social care** (community based care) – professional help in daily life activities (budget planning, household, health etc.); (c) **social life arrangements** – interaction in society, volunteering services, social networking and relations. Social work professionals in Vidzeme municipalities (Focus group interviews Cēsis, Priekuļi, Jaunpiebalga, Amata, Valmiera) agreed that there is a need for specific knowledge and resources for this target group. Best practices identified in Vidzeme region case study does not represent a comprehensive system established in accordance with quality of life determinants for persons with disabilities in their transition to adulthood. At the moment the main actors are parents (carers, family), special educational institutions (boarding schools-rehabilitation/-development centres) and NGOs offering some alternative day activity arrangements for adults with special needs.

Bibliography

- Arnett J.J. (2000) Emerging adulthood. A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*. The American Psychological Association, pp. 469–480.
- Arnett J.J. (2011) Emerging adulthood (s): The cultural psychology of a new life stage. In L.A. Jensen (Ed.), *Bridging cultural and developmental psychology: New syntheses in theory, research, and policy*. New York: Oxford University Press, pp. 255–275.
- Blacher J. (2001) Transition to Adulthood: Mental Retardation, Families, and Culture. *American Journal on Mental Retardation*: March 2001, Vol. 106, No. 2, pp. 173–188.
- The Constitution of the Republic of Latvia. Adopted by Constitutional Assembly. In force since 7 November 1922. (In Latvian) Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=57980> (accessed: 15.05.2013).

- DISCIT (2014) *Making persons with disabilities full citizens – new knowledge for an inclusive and sustainable European social model. Comparative analysis of the current state of affairs in community living. Review of statistics, law, policy and research on deinstitutionalization and community living for persons with disabilities*. SSH, Collaborative project – small in medium – scale focused research project, Grant Agreement Number 320079, Coordinated in Norway.
- Education law. Adopted by the Saeima. Entered into force 1 June 1999. (In Latvian) Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (accessed: 14.10.2015).
- Felce D. (1997) Defining and applying the concept of quality of life. *Journal of Intellectual Disability Research*. Volume 41, Issue 2, pp. 126–135.
- Felce D., Perry J. (1995) Quality of life: its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, Vol. 16, Issue 1, pp. 51–74.
- General education law. Adopted by the Saeima. Entered into force 14 July 1999. (In Latvian) Available at: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243> (accessed: 14.10.2015).
- Holburn S., Jacobson J.W., Vietze, P.M., Schwartz, A.A., Sersen, E. (2000) Quantifying the process and outcomes of person-centered planning. *American Journal on Mental Retardation*, Vol. 105, No 5, pp. 402–416.
- Kessen W. (1962) “Stage” and “Structure” in the study of children. Thought in the Young Child: Report of a Conference on Intellectual Development with Particular Attention to the Work of Jean Piaget. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Vol. 27, No. 2, Wiley, pp. 65–86.
- Labklājības ministrija (2013) *Izmēģinājumu projekts “Priekšlikumi klientu grupēšanai un nepieciešamā pakalpojuma apjoma noteikšanai”*. (in Latvian) Available: <http://www.lm.gov.lv/text/2615> (accessed: 20.12.2014).
- Labklājības ministrija (1) ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām pamatnostādņu 2013.–2019. gadam īstenošanu (In Latvian) Available: <http://www.lm.gov.lv/text/2236> (accessed: 10.10.2014).
- Labklājības ministrija (2) Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020. gadam (In Latvian) Available: http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates2/lmpam_290713_sp.pdf (accessed: 15.10.2015)
- Labklājības ministrija (3) Profesionāla sociālā darba attīstības pamatnostādnes. (In Latvian) Available: http://www.lm.gov.lv/upload/tiesibu_aktu_projekti_2/iesibu_aktu_projekti_3/lmpam_140613_sd.pdf (accessed: 14.10.2014).
- Lūse A., Kamerāde D. (2014) *Between disability disorders and mundane nervousness: representations of psychiatric patients and their distress in Soviet and post Soviet Latvia*. In *Disability in Eastern Europe and the Former Soviet Union: History, policy and everyday life*. Ch. 5., (Ed) Rasell, M., Iarskaia-Smirnova, E. Routledge, Oxon and New York, pp. 97–120.
- Mansell J., Beadle-Brown J. (2004) Person-centred planning or person-centred action? Policy and practice in intellectual disability services. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 17, pp. 1–9.

- Mansell J., Ericsson K. (1996) *Deinstitutionalisation and community living Intellectual services in Britain, Scandinavia and the USA*. Chatman and Hall: London.
- Matsumoto M., Elder S. (2010) *Characterizing the school-to-work transitions of young men and women: evidence from the ILO school-to-work transition surveys*. International Labour Office, Employment Sector, Country Employment Policy Unit, Employment Policy Department. Employment working paper No. 51, Geneva: ILO.
- Neece C.L., Kraemer B.R., Blacher J., Ferguson D. (2009) Transition Satisfaction and Family Well Being Among Parents of Young Adults With Severe Intellectual Disability. *Intellectual and Developmental Disabilities*, Vol. 47, No. 1, pp. 31–43.
- Protection of the Rights of the Child Law. Adopted by the Saeima. Entered into force 22 July 1998. (In Latvian) Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=49096> (accessed: 10.05.2013).
- UN. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (In English) Available: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml> (accessed: 20.12.2014).
- UNICEF. The Convention on the Rights of the Child. Office of Research. Available: <http://www.unicef-irc.org/portfolios/crc.html> (accessed: 20.10.2014).
- Young R. A., Marshall S. K., Valach, L., Domene J., Graham M.D., Zaidman-Zait, A. (2011) Transition in the context of disability. In *Transition to Adulthood. Action, projects and counselling*. Springer Science+Business Media, Ch. 12, pp. 145–161.

Primary source of data

1. Focus group interview with teachers, administrators and master at Raiskums special boarding school, October 2013, May 2015.
2. Interview with social rehabilitator at Rūja Long term social care centre. October 2013, December 2014.
3. Focus group interview with teachers, administrators and master at Spare special boarding school, October 30, 2014.
4. Focus group interview with social workers, Cesis municipality, December, 2014.
5. Interview with social worker at Amata, Priekuļi and Jaunpiebalga municipalities, October 2014 – April 2015.
6. Interview with NGO “Īespeju tilts”, Valmiera, May 2015.
7. Interview with NGO “Latvian Autism Association”, April 2015.
8. Interview with NGO “Velku biedrība”, October 2013 – May 2015.
9. Interview with Valmiera secondary boarding school for hearing impaired children – development Centre, August 2015.
10. Day centre “Saules taka”, Cēsis, April, 2014.

11. Interviews with parents (Cesis, Aluksne, Riga, Valmiera).
12. Written reference received from Priekulī professional secondary education institution, Cesis A. Kalnina music school, October 2015.
13. Interview with representative of Pedagogical medical commission, Cesis district, November 2014.

Jauniešu ar invaliditāti pāreja pieaugušā dzīvē no izglītības iestādes uz darba tirgu: Vidzemes reģiona gadījuma analīze (Latvija)

Kopsavilkums

Personu ar invaliditāti pārejas process galvenokārt ir atkarīgs no vecāku (ģimenes, aprūpētājiem) iespējām iesaistīties. Ja pamatizglītības iespēju piedāvājuma klāsts ir gana plašs (1.–9. klase), tad vidējās un profesionālās izglītības (2 un 3 gadi) piedāvājums ir ierobežots. Galvenās rūpes ir par neatkarīgas dzīves uzsākšanas iespējām pēc skolas pabeigšanas. Gan vecāki (aprūpētāji, ģimene), gan speciālo skolu pārstāvji norādīja uz institucionālā vidē dzīvojošo bērnu pieredzi un kopienā balstītu pakalpojumu trūkumu pēc skolas absolvēšanas. Personu ar speciālām vajadzībām veiksmē darba tirgū vairākums gadījumu ir saistīta ar ģimenes, tuvāko draugu un aprūpētāju privātām attiecībām, piedāvājot kādas nodarbinātības iespējas. Vecāki kļūst saviem bērniem par darba devējiem.

Tomēr ir nepieciešama visaptveroša kopīga izpratne un darbs ceļā uz daudz iekļaujošāku izglītības sistēmu, īpaši vidējā/ profesionālā līmenī, uz kopienā balstītu pakalpojumu klāstu (ģimenes konsultāciju, izglītošanu, sociālo pakalpojumu (aprūpētāju) un atbalstu, sociālās dzīves piedāvājumu), kas nodrošinātu personu ar speciālām vajadzībām iekļaušanos sabiedrībā pēc skolu absolvēšanas. Reģionālā līmenī ir nepieciešams resursu centrs, kur iepriekšminētie pakalpojumi tiktu attīstīti profesionālā līmenī, iesaistot visus partnerus – ģimeni, individu, medicīnas un sociālo pakalpojumu sniedzējus, kopienas pārstāvjus (NVO) un brīvprātīgos. Pētījumā tika identificēti daži iespējamie modeļi veiksmīgai partnerībai starp darba devējiem, starpniekinstitūcijām (pašvaldībām, NGOs, NVA u.c.) un personām ar speciālām vajadzībām. Tomēr daži veiksmes stāsti un gadījumi ir nepietiekami, lai vispārinātu rezultātus par pastāvošo praksi Latvijā. Labās prakses piemēri ir saistīti ar personīgām ilgtermiņa attiecībām un sadarbību starp vecākiem (aprūpētājiem ģimeni) ar pašvaldību, NVO un privātiem kontaktiem darba tirgū, kuri izrādījuši vēlmi rīkoties.

Atslēgas vārdi: deinstitucionalizācija, persona ar invaliditāti, pāreja pieaugušā dzīvē.

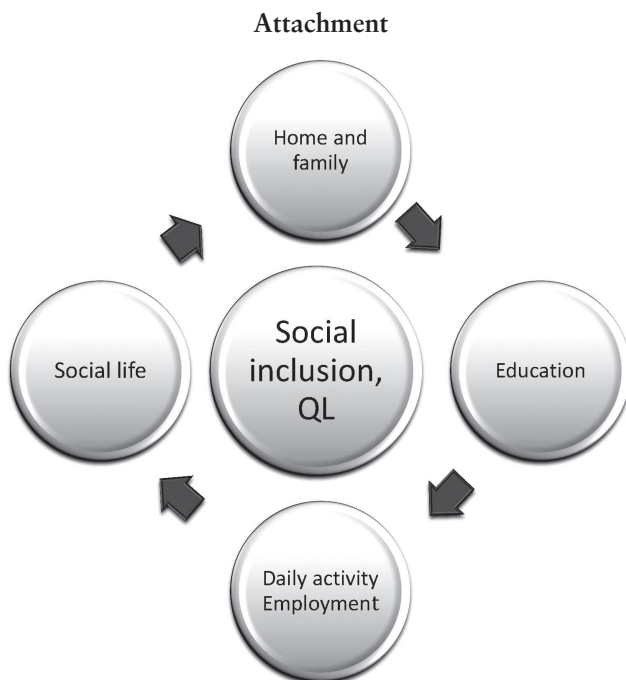

Fig. 1. Quality of life dimensions

Source: Author's created in accordance with Felce, Perry 1995 Jan-Feb, 51–74; Felce April 1997, 126–35.

Table 1.

Children studying at special schools and classes
in 2014/2015

Region	Children (Class 1–12)
Cities	3865
Kurzeme	826
Latgale	619
Riga	712
Vidzeme	620
Zemgale	571
Total:	7213

Source: Ministry of Education data. Available at: <http://www.izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-visparejo-izglitiba>

Table 2.

Special educational programmes ensured by boarding schools

No	School	Place	Primary Education programme (years)	Secondary education (years)	Professional education/training
1	2	3	4	5	6
1.	Valmiera secondary boarding school for hearing impaired children – development centre	Valmiera city	10 years For persons with hearing disorders (hearing impairments), deaf, mental disorders or severe multiple mental disorders (3 programmes)	3 years For persons with hearing disorders (hearing impairments)	
2.	Raiskums boarding school-rehabilitation centre	Pārgauja county (Raiskums)	9 years For children with mental disorders, severe mental multiple disorders and physical disabilities (3 programmes)		
3.	Cesis boarding school-rehabilitation centre	Cesis city	9 years For children with mental disorders, learning difficulties, somatic disorders (3 programmes)		
4.	Dauguļu special boarding school	Koceni county	9 years Special programme for children with mental disorders, severe multi-functional mental disorders (2 programmes)		
5.	Dzelzava primary boarding school	Madona county	9 years For children with mental disorders, severe multiple mental disorders (2 programmes)		Professional 1 st level ed.: woodworker assistant (2 years); baker's (pastry's) assistant (3 years)

1	2	3	4	5	6
6.	Gaujienas special boarding school	Ape county	9 years For children with mental disorders, learning difficulties, severe multiple mental disorders (3 programmes)		
7.	Liepna boarding school	Alūksne county	9 years For children with mental disorders, severe multiple mental disorders (2 programmes)		
8.	Palsmane special boarding school	Smiltene county	9 years For children with mental disorders, severe multiple mental disorders (2 programmes)		Professional 1 st level ed.: constructor (2 years); cooker assistant (2 years); woodworker assistant (2 years); housekeeper (2 years)
9.	Spāres boarding school	Amata county	9 years For children with mental disorders, severe multiple mental disorders (2 programmes)		Professional 1 st level ed.: constructor (3 years); cooker assistant (3 years); woodworker assistant (3 years); housekeeper (3 years).
10.	Sveķi boarding school	Gulbene county	9 years For children with mental disorders, severe multiple mental disorders (2 programmes)		Professional 1 st level ed.: constructor (3 years); cooker assistant (3 years); Sales administrator (3 years)

1	2	3	4	5	6
11.	Vaidava special boarding school	Koceni county	9 years For children with mental disorders (1 programme)		Professional 1 st level ed.: constructor (3 years); wood-worker assistant (3 years); housekeeper (3 years)
12.	Cesvaine boarding school		9 years Special programme for children with mental health problems, learning difficulties (2 programmes)		
13.	Smiltenes Tehnikums (Alsviķi vocational school)	Smiltene county			Cooker (3 years); Cookers assistant (2 years); Text editor (1 years); Shoe repairer (3 years); Constructor (3 years); Sewer (3 years); Caregiver (3 years); Wood-worker (3 years); Information technology for persons with disability (1.2.3. group) – Smiltene
14.	Cēsis 2nd Secondary school	Cēsis city		For persons with physical disabilities, blinded (2 programmes)	
15.	Barkava professional secondary school				Decoration work technician (4 years) for persons with hearing disorders

Source: author's created in accordance with information available at Ministry of Education database. (Nacionālās izglītības iespēju datubāze www.niid.lv <http://www.izm.gov.lv/lv/publikacijas-un-statistika/statistika-par-visparejo-izglitibu> (in Latvian)

LITHUANIAN EVOLUTION OF EUROPEAN UNION

The work provides an analysis of development the factors economic and social environment in Lithuania, the role of environmental factors for development the society at the present moment, presents the future changes in the national economy, describes the private security strengthening tendencies in Lithuania under the conditions of European Union (EU) and the urgent issues in the management of human resources trends of the society of the economic and social environment in Lithuania. The generalized results of theoretical studies and research for strengthening national strategy now and in future are presented; conclusions and recommendations for improving the management of state and society trends of future and human resources trends under the conditions of Lithuania are formulated (*Lithuanian experience*) in 21st century.

Key words: dynamics of unemployment, consumer price indices, resource performance, population living, domestic product, economic indicators, exports, imports, optimization of development, state, society, model.

Introduction

We understand perfectly well today the correctness of our selected road of integration to the EU and NATO as the development of national economy and market in the small states under the present factors of globalization in the world is difficult, therefore only in the composition of the EU and NATO (*the cooperation security guarantee*) the favourable circumstances are created for the development of the state and society.

Money takes an important place in the life of people and the development of national economy and market: national currency or the single EU euro monetary system as the currency has its own designation, not only being the expression of price or value but also in terms of the purchasing power, capital accumulation and development (Giugale 2014).

A problem is that low-level competitiveness and slow development of the quality of life of people in Lithuania require to evaluate the dependence of the factors for integration into the EU and NATO as well as competitiveness already in the euro space but with the existing ratio of litas which has and will have an impact on the development of the quality of life in separate organizations, society and the state (Balisakan 2014).

At present, by the assertion of Lithuanian specialists one litas is of higher value than it will be after a year, and a year later it will be of higher value than after two years. These statements confirm the problem, even though a question should be answered: “How will the situation change in the national economy and market as well as the quality of life after euro introduction in Lithuania?” Why? The reason is that national currency, on the one hand, ensures the national stability in the country and, on the other hand, stops progress and integration to the single EU market (Globalizing 2013).

The objective of research is to analyze the factors for the development of the state and society.

Research tasks: to identify the tendencies in the development of Lithuania, to predict perspectives for work and quality of life of people, to formulate and provide conclusions for improving the country’s development.

Research methods: scientific literature analysis, analysis of legal documents, statistical data analysis, logical analysis, systemic analysis, seeking to determine the principal tendencies of changes.

Methodology of effective management is expressed by management and self-management computations with the application of mathematical model: $A = MA + SBC$, here: A – result of development society in state, the value of which is 100 percent; MA – management of state; SBC – self-management of organization in region of state.

References and other sources – the authors’ published works, the normative acts of the state, national legal acts of regions, and other material of Lithuanian experience.

The Lithuanian economics evolution

The country’s economic development results are presented over the period 2004–2014 years (EUROSTAT, 2015). It is necessary to analyze the globalization factors, making an impact on the national economics processes, the results of which are presented in tabular. The dynamics of unemployment 2004–2014 year are presented in Table 1.

The Consumer price indices 2006–2014 year are presented in Table 2.

The Resource performance 2004–2013 year are presented in Table 3.

The Part of the population living below the poverty line are presented in Table 4.

Table 1.

The dynamics of unemployment 2004–2014, %

State	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Lithuania	10,9	8,3	5,8	4,3	5,8	13,8	17,8	15,4	13,4	11,8	10,7
Latvija	11,7	10,0	7,0	6,1	7,7	17,5	19,5	16,2	15,0	11,9	10,8
Estonia	10,1	8,0	5,9	4,6	5,5	13,5	16,7	12,3	10,0	8,6	7,4
<i>EU-28 average</i>	9,2	9,0	8,2	7,2	7,0	8,9	9,6	9,6	10,4	10,8	10,2

Source: EUROSTAT, 2015.

Table 2.

Consumer price indices 2006–2014, % (2005 = 100%)

State	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Lithuania	103,79	109,83	122,01	127,09	128,60	133,90	138,14	139,75	140,08
Latvija	106,57	117,32	135,21	139,62	137,91	143,73	147,02	147,03	148,05
Estonia	104,45	111,49	123,31	123,56	126,95	133,40	139,02	143,53	144,22
<i>EU-28 average</i>	102,31	104,73	108,56	109,63	111,91	115,38	118,43	120,21	120,88

Source: EUROSTAT, 2015.

Table 3.

Resource performance 2004–2013, €/kilo

State	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lithuania	–	0,65	0,69	0,65	0,62	0,79	0,73	0,71	0,81	0,69
Latvija	0,43	0,43	0,44	0,45	0,52	0,58	0,49	0,46	0,50	0,49
Estonija	0,46	0,51	0,51	0,46	0,48	0,44	0,44	0,45	0,43	0,42
<i>EU-28 average</i>	1,52	1,53	1,56	1,56	1,59	1,72	1,80	1,77	1,90	1,93

Source: EUROSTAT, 2015.

Table 4.

Part of the population living below the poverty line, %

State	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Lithuania	–	41,0	35,9	28,7	28,3	29,6	34,0	33,1	32,5	30,8
Latvija	–	46,3	42,2	35,1	34,2	37,9	38,2	40,1	36,2	35,1
Estonia	26,3	25,9	22,0	22,0	21,8	23,4	21,7	23,1	23,4	23,5
<i>EU-28 average</i>	–	–	–	–	–	–	23,7	24,3	24,7	24,5

Source: EUROSTAT, 2015.

The Real gross domestic product per capita are presented in Table 5.

Table 5.

Real gross domestic product per capita, €.

	State			
	Lithuania	Latvija	Estonia	EU-28 average
2004	–	7300	10000	24300
2005	8000	8100	11000	24700
2006	8700	9200	12200	25400
2007	9800	10100	13200	26100
2008	10100	9900	12600	26100
2009	8700	8700	10700	24900
2010	9000	8600	11000	25300
2011	9800	9200	12000	25700
2012	10300	9800	12600	25500
2013	10800	10300	12800	25500
2014	11200	10600	13100	25800

Source: EUROSTAT, 2015.

The development of national economy

The Economic indicators of Lithuania and the EU-28 are presented in Table 6.

Table 6.

Economic indicators of Lithuania and the EU-28, %

Sectors	2004	2014	Developments	Intensity
Lithuania				
Agriculture	4,6	3,5	-1,1	0,1
Industry	20,1	30,8	10,7	1,1
Facilities	75,3	65,7	-9,6	1,0
<i>All in:</i>	100	100	–	2,2
EU-28				
Agriculture	2,0	1,6	-0,4	0,0
Industry	22,2	24,3	2,1	0,2
Facilities	75,8	74,1	-1,7	0,2
<i>All in:</i>	100	100	–	0,4

Source: European, 2010:2020.

The ratio of exports to GDP are presented in Figure 1.

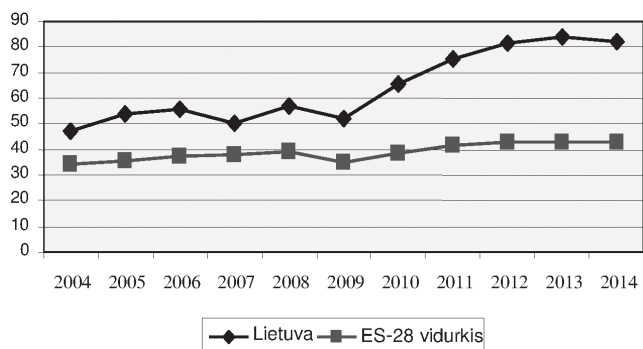

Figure 1. The ratio of exports to GDP, % (Lithuania and EU-28 average)

Source: *Dudzevičiūtė 2015.*

The ratio of imports to GDP are presented in Figure 2.

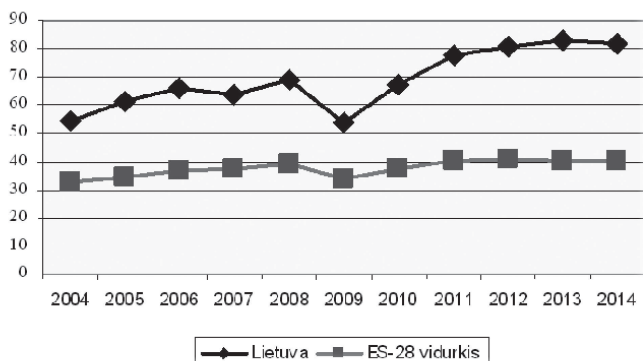

Figure 2. The ratio of imports to GDP, % (Lithuania and EU-28 average)

Source: *Dudzevičiūtė 2015.*

Generalization. Today Lithuanian economic development is only the import and export expense (Kuliavienė 2014).

The model optimization of development in Lithuania are presented in Figure 3 (Makštutis, 2010).

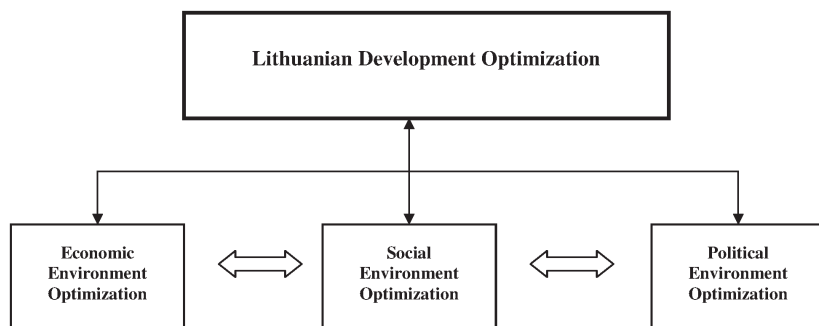

Figure 3. The model optimization of development in Lithuania

Source: prepared by the author.

Generalization. It is possible to present the problem-solving steps in the national economic strengthening of the state and society in the 21st century (Makštutis 2010).

The solutions of the problems Lithuanian development optimization:

- Political environment optimization in the 21st century.
- Social environment optimization in the 21st century.
- Economic environment optimization in the 21st century.

Conclusions

Firstly, it is necessary to grant the freedom of performance in the society: for the individual, family, personnel to improve the external environment for work optimization.

Secondly, to improve the efficiency of government–self-government and to seek the adjustment of political, economic and social factors.

Thirdly, in this case, the optimum performance of the individual, family, and personnel at the institution becomes impossible, and the developmental processes of the society are distorted, therefore the work results cannot ensure the strengthening of national economy.

Bibliography

Balisakan A.M.; Chakravorty U.; Ravago M-L. (2014) *Sustainable economic development: resources, environment and institutions*. Oxford: Academic Press.

Dudzevičiūtė G. (2015) *Ekonomikos plėtros pagrindai*. Vilnius: LKA. (In Lithuanian)

- European Commission.* (2010. Europe 2020) A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Available: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>. (accessed: 10.08. 2015).
- EUROSTAT.* Sources of information. (2015) Available: <http://ec.europa.eu/eurostat/help/new-eurostat-website> (accessed: 10.09. 2015).
- Globalizing Businesses for the Next Century: Visualizing and Developing Contemporary Approaches to Harness Future Opportunities.* (2013) Readings Book. Editors: N. Delener, L. Fuxman, F. V. Lu, S. Rodrigues, L. Rivera. Helsinki: GBATA. Hess, Peter N. 2013. *Economic growth and sustainable development*. Abingdon: Routledge. 511 p.
- Kuliavienė A.; Solnyskinienė J. (2014) *The evaluation of the impact of foreign direct investment on Lithuanian economy using lag – analysis*. Economics and Management 19 (1): pp. 16–24.
- Maškūtis A. (2010) *Šiuolaikinė vadyba*. Vilnius: LKA. (In Lithuanian)

Эволюция Литвы в Европейском Союзе

Резюме

В статье приводятся результаты развития Литвы за период 2004–2014 г.г., сравнение ее со странами Евросоюза (ЕС). Работа содержит анализ развития факторов экономической и социальной обстановки в Литве, роль экологических факторов для развития общества в настоящее время, представляет будущие изменения в национальной экономике, описывает тенденции укрепления безопасности в Литве в условиях ЕС, актуальные вопросы управления в области людских ресурсов в социально-экономической среде Литве. Обобщены результаты теоретических исследований и исследований укрепления национальной экономики в настоящее время и в будущем.

Ключевые слова: динамика безработицы, индексы потребительских цен, производительность ресурсов, жизнь населения, внутренний продукт, экономические показатели, экспорт, импорт, оптимизация развития, государство, общество.

Ivans Jānis Mihailovs, Aira Aija Krūmiņa (Latvija)

SKOLU AUTONOMIJA KĀ IZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMS

Rakstā ir aplūkota un analizēta skolu autonomija kā viens no kvalitatīvas izglītības priekšnosacījumiem, kas praksē izpaužas izglītības iestādes spējā un iespējā izstrādāt un licenzēt savas oriģinālas autorprogrammas. Mūsu pētījuma mērķis bija noskaidrot, kā izglītības iestādes šo iespēju īsteno praksē. Izglītības iestāžu licenzēto izglītības programmu skaita dinamikas analīze laikā no 2010. gada līdz 2014. gadam rāda, ka pamatzglītībā pārsvarā tiek licenzētas izglītības programmas, kas izstrādātas pēc noteikta parauga. Savukārt vidējā izglītībā pieaug licencēto autorprogrammu skaits. Diemžēl kopumā jāsecina, ka iespēju izstrādāt un licenzēt autorprogrammas pedagogi un izglītības iestādes joprojām izmanto nepietiekoši.

Atslēgas vārdi: skolu autonomija, kvalitatīva izglītība, izglītības programma, autorprogramma.

Ievads

Mūsdienu apstākļos, kad nepārtraukti palielinās izglītības iestāžu konkurence, tostarp par izglītojamajiem un pedagogiem, citiem resursiem, intensificējas “cīņa” par reputāciju un savu identitāti, aktualizējas jautājums par izglītības iestādes attīstību un ekskluzīvo piedāvājumu, kas ļautu tai atšķirties vai izcelties uz citu izglītības iestāžu fona, veidojot savu oriģinālu pozīciju, individualizēt savu darbību, piedāvāt un īstenot to, ko nepiedāvā citi. Viena no iespējām, lai to panāktu un turpmāk nodrošinātu izvēlēto “ceļu” un vienlaikus – pamatojums izglītības iestādes rīcības brīvībai un attīstībai – ir *izglītības iestādes* jeb *skolu autonomija*.

Latvijas Republikas Izglītības likuma 28. pantā ir noteikts, ka izglītības iestāde ir patstāvīga (t.i., autonoma) izglītības programmu izstrādē un īstenošanā, darbinieku izraudzīšanā, finanšu, saimnieciskajā un citā darbībā (Izglītības likums). Savukārt Vispārējās izglītības likuma 10. pantā ir konkrētizēts, ka vispārējās izglītības iestāde patstāvīgi organizē un īsteno izglītošanas procesu un izvēlas izglītošanas darba metodes un formas (Vispārējās izglītības likums). Tādējādi viena no skolu autonomijas pamatkomponentēm ir iespēja veidot (izstrādāt) un īstenot savas oriģinālās izglītības programmas (nevis tikai īstenot atbilstoši Ministru kabineta apstiprinātajām izglītības programmas paraugam).

Raksta mērķis ir analizēt, cik aktīvi pēdējo gadu laikā vispārējās izglītības iestādes ir izmantojušas un izmanto savas tiesības individualizēt obligāto izglītības saturu, ietverot to oriģinālās, pašu izstrādātās un īstenotās autorprogrammas. Raksta pamatā ir izmantoti vispārējās izglītības programmu licenzēšanas dati laikā posmā no 2010. gada līdz 2014. gadam ieskaitot. Jāatzīmē, ka rakstā ir analizēta tikai vispārējās pamata un vidējās izglītības programmu izstrāde, jo profesionālajā izglītībā nav apstiprinātu izglītības programmu paraugu, līdz ar to būtībā visas profesionālās izglītības programmas ir autorprogrammas.

Skolu autonomija izglītības pētījumos

Skolu autonomija Eiropā (un līdz ar to arī Latvijā) plašāk sāka attīstīties tikai 20. gadsimta 80.-jos gados, vienlaikus jāatzīmē, ka atsevišķus skolu autonomijas “iedīgļus” var saskatīt jau 19. gadsimtā. Ja sākotnēji ar to vairāk tika saprasta decentralizācija un izglītības iestāžu ekonomiskā un politikā autonomija, tad šodien daudzas valstīs skolu autonomiju uzskata par iespēju vai līdzekli izglītības kvalitātes uzlabošanai. Lielāka uzmanība tiek pievērsta tieši pedagoģiskajai autonomijai, izglītības iestādes un katra pedagoga brīvībai izglītības satura un mācību metožu izvēlē, izglītojamo mācību sasniegumu vērtēšanā (Skolu autonomija...).

Jau 1993. gadā profesore Irina Maslo savā monogrāfijā ir norādījusi, ka 20. gadsimta 90.-to gadu sākumā Latvijā ir intensificējusies skolu autonomu pedagoģisko procesu attīstība (tostarp, lai atrisinātu dažādas (iekšējās un ārējās) izglītības problēmas). Tā izpaudusies arī savu oriģinālo izglītības autorprogrammu izstrādē un īstenošanā. Turklāt viņa jau tobrīd konstatēja vairākas problēmas (ieskaitot pamatojuma trūkumu) šāda veida izglītojošā darbībā (Maslo 1995).

Šobrīd izglītības iestādes autonomija ir saprotama kā izglītības iestādes vadīšanas un darbības brīvības mehānisms, t.i., patstāvība personāla izvēlē, patstāvība izglītojošās, audzināšanas, pētnieciskās, inovatīvās, saimnieciskās un citas darbības īstenošanā atbilstoši valstī noteiktajam tiesiskajam regulējumam, tostarp izglītības standartiem un izglītības iestādes un tās dibinātāja pieņemtajiem normatīvajam aktiem. Tas nozīmē, ka izglītības iestādes autonomija ir pietiekams pamats izglītības iestādes “identitātes” veidošanai un pastāvēšanai, izvēloties daudzveidīgās pieejas, piemēram, savā izglītojošā darbībā, izglītības standartos noteikto mērķu un uzdevumu sasniegšanā, darba organizācijā utt. (Skolu autonomija...; Dillon 2016).

Kā uzsver izglītības pētniece Zane Ozola: “modernā skolvadība ir vērsta uz skolu autonomiju: gan personāla, gan finanšu vadībā, gan metodoloģijā” (Ozola 2009), savukārt Zane Oliņa norāda, ka “patstāvīga un atbildīga skola nav viens pareizais modelis, pēc kura visiem jāizvērtē sava darbība. Drīzāk tas ir ceļš, kas katrai skolai jāiet pašai kopā ar saviem pasūtītājiem, atrodot tieši sev piemērotāko risinājumu, kuru paši saprotam līdz galam, lai varētu to jēgpilni ieviest” (Oliņa 2011).

Izglītības iestādes autonomija, garantējot plašas tiesības un brīvības gan personālam, gan izglītojamajiem, nebūt neatrodas ārpus starptautiskās un nacionālās normatīvo aktu sistēmas, kas regulē izglītību, un pēc būtības uzliek pienākumus ievērot valsts noteikto izglītības iestāžu darbības modeli, ievērot personāla un izglītojamo tiesības un pienākumus, izstrādāt izglītības programmas atbilstoši valsts izglītības standartiem, saņemt nepieciešamās atļaujas vai licences, akreditēt izglītības iestādi un izglītības programmas u.c. Licencējot izglītības programmu, izglītības iestāde būtībā apņemas strādāt atbilstoši tam izglītības saturam, kas norādīts vai izriet no licencēšanas dokumentiem, kā arī atzīst par saistošo valsts izglītības standartos noteikto.

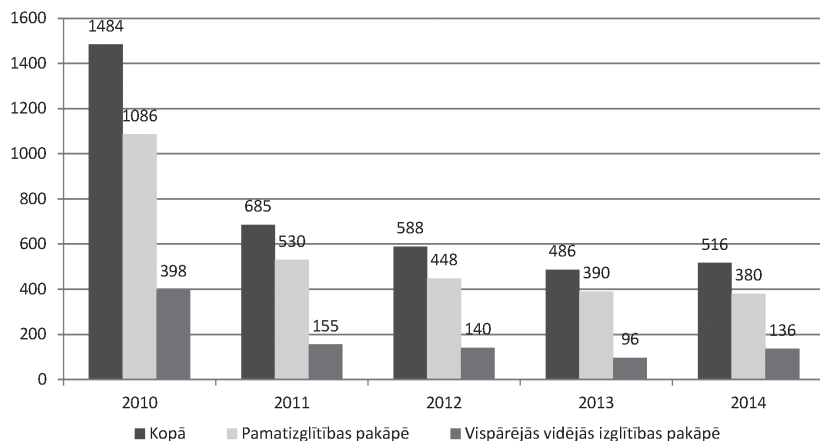
Līdz ar to izglītības iestādes autonomijas princips pamatā ir vērsts uz izglītības iestādes darbības “iekšieni”, izglītības iestādes darbības ārējās izpausmes pakļaujot normatīvajos aktos noteiktajam un publisko iestāžu (jo izglītības iestāde ir publiskā iestāde) darbības vispārējiem principiem. Arī promocijas darbā pedagoģijā, ko 2016. gada janvārī Latvijas Universitātē ir aizstāvējusi Aija Tūna, ir uzsvērtā autonomijas nozīme, skolai veidojoties par daudzfunkcionālu vietējās kopienas centru (Tūna 2016).

Licenzēto izglītības programmu skaita dinamika skolu autonomijas kontekstā

Vērtējot vispārējās izglītības iestāžu iespējas izstrādāt oriģinālas (nevis pēc parauga) vispārējās izglītības programmas, ir jākonstatē, ka Valsts izglītības informācijas sistēmā (turpmāk – VIIS) pieejamie dati (uz 28.12. 2015.) liecina, ka vispārējās pamata un vidējās izglītības programmas tiek īstenotas 823 izglītības iestādēs.

Laika periodā no 2010. gada līdz 2014. gadam (t.i., posmā, kad notikusi “pēdējā” vispārējās izglītības satura aktualizēšana) izdotas 3769 licences (ieskaitot iepriekš izsniegto licenču nomaiņu) vispārējās izglītības programmu īstenošanai (sk. 1. attēlu), apliecinot katru gadu izdoto licenču skaita samazinājuma tendenci (Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem).

Iemesls ir tas, ka 2009.g.–2010.g. izglītības programmu licenču masveidīgu izdošanu un nomaiņu noteica jauni ārējie vai grozījumi spēkā esošajos normatīvajos aktos, pārmaiņas pašvaldību un izglītības iestāžu darbībā (administratīvi teritoriālā reforma, izglītības iestāžu tīkla optimizācija, jaunu valsts vispārējās izglītības standartu spēkā stāšanās utt.).

1. attēls. 2010.g.–2014.g. licencētās vispārējās izglītības programmas pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības pakāpēs

Avots: Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem. Pieejams: http://ikvd.gov.lv/assets/files/faili/parskati/Par_izgl_progr_licenc%C4%93%C5%A1anas_rezult%C4%81tiem.pdf

Tomēr licencēto izglītības programmu skaits neliecina, ka pēdējo gadu laikā būtu būtiski pieaugusi izglītības iestāžu interese par virzienu izglītības programmu, t.i., izglītības programmu īstenošanu, kurās ir iespējams padziļināti vai papildus apgūt dažādus mācību priekšmetus, īstenošanu (sk. 1. tabulu).

No šajā periodā licencētajām 1638 pamatizglītības programmām vidēji 14% (237) izglītības programmu tiek licencētas kādā no virzieniem, savukārt vispārējā vidējā izglītībā – no 1493 licencētajām programmām vidēji 44% (663) izglītības programmu tiek licencētas kādā no virzieniem. Visvairāk no licencētajām izglītības programmām satura virzienos pamatizglītībā tiek licencētas izglītības programmas matemātikas, dabaszinību un tehnikas virzienā (102), bet vidējā izglītībā – humanitārajā un sociālajā virzienā (439).

1. tabula

Licencētās vispārējās izglītības programmas atbilstoši satura virzienam (2010.g.–2014.g.)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	Kopā
Pamatizglītības pakāpē						
– pamatizglītība (bez virziena)	664	234	208	132	163	1401
– humanitārais un sociālais virziens	12	16	10	6	13	57
– matemātikas, dabaszinību un tehnikas virziens	68	7	9	7	11	102
– profesionāli orientētais virziens	16	25	18	11	8	78
Kopā:	760	282	245	156	195	1638
Vidējā izglītības pakāpē						
– vispārizglītojošais virziens	398	155	140	55	82	830
– humanitārais un sociālais virziens	235	95	86	9	14	439
– matemātikas, dabaszinību un tehnikas virziens	48	18	14	17	19	116
– profesionāli orientētais virziens	43	24	13	12	16	108
Kopā:	724	292	253	93	131	1493

Avots: Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem. Pieejams: http://ikvd.gov.lv/assets/files/faili/parskatii/Par_izgl_progr_licenc%C4%93%C5%A1anas_rezult%C4%81tiem.pdf

Nodrošinot personām, kas izkrikušas no izglītības vides, iespēju atsākt un iegūt noteiktas pakāpes izglītību (otrās iespējas izglītība), ir licencētās izglītības programmas īstenošanai vakara (maiņu), tālmācības vai neklātienes formā. Šāda veida izglītības programmu īstenošana nodrošina vispārējās izglītības ieguvu personām, kurām ģimenes, darba, veselības stāvokļa, sociālekonomisku vai citu apstākļu dēļ nav iespēju apmeklēt izglītības iestādi pilna laika klātienes izglītības programmas apguvei.

Licencēšanas dati liecina, ka pamatizglītības pakāpē ir samazinājies izdoto licenču skaits īstenošanai tālmācībā. Iespējams, ka tas saistīts ar specifisko mācību e-vides nodrošināšanu un tehnoloģijām. Savukārt vispārējās vidējās izglītības pakāpē pieprasījums licencēt izglītības programmas īstenošanai tālmācības, vakara (maiņu), neklātienes formā ir saglabājies (sk. 2. tabulu). Dati par licencētajām izglītības programmām liecina, ka izglītības iestāžu izvēli licencēt un attiecīgi īstenot izglītības programmu pēc parauga vai autorprogrammu ir ietekmējuši dažādi apsvērumi, tostarp arī valsts vispārējās izglītības standartu spēkā stāšanās un izglītības programmas paraugu iekļaušana tajos.

2. tabula

Licencētās izglītības programmas īstenošanai tālmācības, vakara (maiņu), neklātienē formā (2010. – 2014.)

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	Kopā
Pamatizglītības pakāpē						
– tālmācībā	0	2	3	9	4	18
– vakara (maiņu)	3	11	16	10	8	48
– neklātienē	7	5	6	13	8	39
Kopā:	10	18	25	32	20	105
Vidējā izglītības pakāpē						
– tālmācībā	2	8	5	15	12	42
– vakara (maiņu)	15	8	10	5	7	45
– neklātienē	21	21	14	15	17	88
Kopā:	38	37	29	35	36	175

Avots: Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem. Pieejams: http://likvd.gov.lv/assets/files/faili/parskatit/Par_izgl_progr_licenc%C4%93%C5%A1anas_rezult%C4%81tiem.pdf

Licencēto izglītības programmu dinamika liecina, ka pamatizglītības pakāpē nav vērojamas būtiskas izmaiņas licencēto izglītības programmu skaitā, taču pēc valsts pamatizglītības standarta spēkā stāšanās (12.08. 2014.) strauji palielinājās to izglītības programmu skaits, kas licencētas īstenošanai atbilstoši noteiktajam paraugam. To sekmēja apstākļi, ka pamatizglītības programmu paraugos tika iekļauti mērķi un uzdevumi virzienu programmām:

- **Humanitārā un sociālā virziena pamatizglītības programmas uzdevums** – nodrošināt iespēju paplašināti un padziļināti apgūt izglītības jomu *Valoda, Cilvēks un sabiedrība* un *Māksla* mācību priekšmetus, pilnveidot prasmi orientēties mūsdienu sabiedrības sociāli ekonomiskajās attiecībās, padziļināti izprast latviešu tautas un citu tautu kultūru Eiropas un pasaules kultūras kontekstā.
- **Matemātikas, dabaszinību un tehnikas virziena pamatizglītības programmas uzdevums** ir nodrošināt iespēju padziļināt zināšanas un izpratni par vispārējām dabas likumsakarībām un to lomu cilvēka un sabiedrības dzīvē, veicināt dabas daudzveidības un vienotības izziņu, pilnveidot prasmes un pieredzi eksperimentālajā darbā, rosināt pētnieciskajai darbībai, padziļinot teorētiskās zināšanas un prasmes izglītības jomas *Tehnoloģiju un zinātņu pamati* mācību priekšmetos.

- **Profesionālā virziena pamatizglītības programmas uzdevums** – nodrošināt iespēju apgūt zināšanas, prasmes un iemaņas vispārizglītojošajos mācību priekšmetos un padziļināti apgūt izglītības jomu *Cilvēks un sabiedrība, Māksla* mācību priekšmetus, kuri rosina izteikt sevi mākslinieciskajā pašdarbībā, attīsta praktiskā darba iemaņas un rada motivāciju turpmākās izglītības un profesijas ieguvei.

Savukārt vispārējā vidējā izglītībā pārsvarā tiek licencētas izglītības iestādes izstrādātās izglītības programmas (autorprogrammas), kas tostarp tieši saistās ar izglītības iestādes turpmāk plānotas darbības individualizāciju un specializāciju, attīstības plānu un izglītības iestādes nolikumā noteiktajām prioritātēm (sk. 3. tabulu).

3. tabula

Licencētās izglītības programmas: īstenošanai pēc parauga vai autorprogramma (2010.g.–2014.g.)

	2010.		2011.		2012.		2013.		2014.	
	A	P	A	P	A	P	A	P	A	P
Pamatizglītības pakāpe	1086		530		448		390		380	
	791	295	323	207	367	81	301	89	240	140
	73%	27%	61%	39%	82%	18%	77%	23%	63%	37%
Vispārējās vidējās izglītības pakāpe	398		155		140		96		136	
	340	58	133	22	124	16	79	17	108	28
	85%	15%	86%	14%	89%	11%	82%	18%	79%	21%
Kopā:	2296		1636		1043		961		770	
	1655	732	615	1021	568	475	444	517	389	381
	68%	32%	38%	64%	54%	46%	46%	54%	51%	49%

Apzīmējumi: A – autorprogramma; P – paraugprogramma (pēc parauga).

Avots: Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem. Pieejams: http://likvd.gov.lv/assets/files/faili/parskatil/Par_izgl_prog_licenc%C4%93%C5%A1anas_rezult%C4%81tiem.pdf

Izglītības iestādes, izstrādājot savu autorprogrammu vidējās izglītības pakāpē, ir izmantojušas tiesības izglītības programmas īstenošanas plānā iekļaut valsts vispārējās izglītības standartā neminētus mācību priekšmetus un attiecīgi tiesības samazināt vai palielināt mācību stundu skaitu mācību priekšmetā, kā arī patstāvīgi noteikt mācību stundu skaitu sadalījumu trijos mācību gados, izstrādājot atbilstošu mācību priekšmeta programmu (kas tiek saskaņota ar Valsts izglītības satura centru). Piemēram, ir saskaņoti vidējās izglītības mācību priekšmetu standarti “Bērnu aprūpe un

uzraudzība”, “Matemātiskā analīze”, “Komerccinības”, “Lietišķā angļu valoda”, “Projektu vadība”, “Biznesa angļu valoda”, “Komerccdarbība”, “Attīstības psiholoģija”, “Uzņēmējdarbība”, “Ievads tūrismā”, “Tūrisma mārketingš”, “Viesmīlības nozares pamati”, “Hipoloģija” u.c.

Vienlaikus vērtējot vispārējās izglītības programmu licencēšanas datus, ir jānorāda, ka 871 licence ir izdota speciālās pamatizglītības programmu īstenošanai, savukārt speciālās vidējās izglītības programmu īstenošanai izdotas 17 licences. Licencētās speciālās izglītības programmas netiek īstenotas tikai speciālās izglītības iestādēs, bet arī atsevišķas vispārējās izglītības iestādes integrē bērnus ar īpašām vajadzībām izglītības iestādes speciālās izglītības vai vispārējās izglītības klasē.

Secinājumi

Skolu autonomija pamatoti tiek uzskatīta par vienu no veiksmes atslēgām ceļā uz kvalitatīvu izglītību, t.i., iespēja un brīvība organizēt mācību procesu tā, kā skola to uzskata par vajadzīgu.

Kvalitatīva izglītība savukārt ir vērtējama kā zināms balanss starp izglītības iestādes autonomiju un valsts pienākumu nodrošināt izglītības standartos un citos normatīvajos aktos noteikto prasību izpildi – mūsdienīgu, kvalitatīvu, pieejamu, pārskatāmu izglītību, par kuru katrs interesents var iegūt nepieciešamo informāciju, attiecīgi pārliecinoties par lēmumu izvēlēties konkrētu izglītības iestādi un tās īstenoto izglītības programmu.

Izglītības iestādes iespēja individualizēt savu piedāvājumu (savā darbībā ievērojot potenciālās mērķauditorijas (primāri izglītojamo un viņu vecāku) intereses un vajadzības) autorprogrammas veidā ir vērtējama kā būtisks konkurences un kvalitātes resurss. Izstrādājot un licencējot izglītības autorprogrammas, vispārējās izglītības iestādes savā darbībā tieši apliecina vienu no autonomām iespējām izvēlēties un pamatot savu (atšķirīgu) izglītības piedāvājumu, individualizēt savu darbību un īstenot savas oriģinālās pedagoģiskas idejas un koncepcijas.

Izvērtējot autorprogrammu izstrādes un licencēšanas tendences Latvijā, jākonstatē, ka joprojām (lai gan ar palielināšanas tendenci) ir vērojama pietiekami gausa vēlme izstrādāt un īstenot savas autorprogrammas. Izglītības iestādes autonomijas iespējas tiek izmantotas salīdzinoši minimāli, kas, iespējams, atstāj negatīvu ietekmi uz izglītības iestādes turpmāko attīstību.

Tendence izvairīties no autorprogrammu licencēšanas īpaši izteikta pamatizglītības pakāpē, kas daļēji skaidrojams ar obligāta izglītības satura īstenošanas nepieciešamību un izglītības iestādes faktisko orientāciju “uz sekmīgu valsts pārbaudījumu nokārtošanu”.

Analizētie vispārējās izglītības programmu licencēšanas dati skaidri apliecina, ka savas “autordarbības” iespējas Latvijas vispārējās izglītības iestādes izmanto nepilnīgi.

Bibliogrāfija

- Dillon E. (2016.) The road to Autonomy: Can Schools, Districts and Central Offices Find Their Way? (In English) Pieejams: http://educationpolicy.air.org/sites/default/files/publications/Autonomy_Report_RELEASE.pdf (skat. 21.01.2016.).
- Izglītības likums*. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=50759> (skat. 21.01.2016.).
- Maslo I. (1995) Skolas pedagoģiskā procesa diferenciacija un individualizācija. Rīga: Raka.
- Oliņa Z. (2011) Patstāvīga un atbildīga skola. *Izglītība un Kultūra*. 2011. gada 10. marts.
- Ozola Z. (2009) Moderna skolvadība un skolu autonomija. Par ko runa pasaules izglītības inovāciju foruma, un kā Latvija izskatās uz šī fona. *Latvijas Avīzes ielikums Izglītības un karjera*. 2009. gada 25. novembris.
- Par izglītības programmu licencēšanas rezultātiem. Pieejams: http://ikvd.gov.lv/assets/files/faili/parskati/Par_izgl_progr_licenc%C4%93%C5%A1anas_rezult%C4%81tiem.pdf (skat. 21.01.2016.).
- Skolu autonomija Eiropā. Politika un prakse. Pieejams: http://eacea.ec.europa.eu/Education/eurydice/documents/thematic_reports/090LV.pdf (skat. 21.01.2016.).
- Tūna A. (2016) Skolas kā daudzfunkcionāla kopienas centra attīstība pārmaiņu apstākļos. Pieejams: https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-866939209/Tuna_Aija_at11102.pdf (skat. 21.01.2016.).
- Vispārējās izglītības likums*. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=20243> (skat. 21.01.2016.).

The Autonomy of Schools as a Precondition for the Developing of Education

Summary

The article describes the autonomy of schools as one of preconditions for high quality education. The autonomy of schools manifests itself in practice as the ability and possibility to elaborate and to license their original author's programmes.

The objective of our research was to find out the way how schools were using this possibility in practice. The analysis of licensed educational programs during 2010–2014 indicates that programs are licensed mainly in primary education if they are elaborated according an established model while the number of licensed original author's programs is increasing in secondary education during the same time. Unfortunately, it should be concluded as a whole that educators and educational institutions still use the available possibility insufficiently.

Key words: autonomy of schools, quality of education, educational program, author's program.

*Inta Ostrovska, Viktorija Špilova,
Ludmila Aleksejeva, Elita Jermolajeva,
Dmitrijs Oļehnovičs (Latvija)*

MŪSDIENU REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS PARADIGMAS ĪPATNĪBAS: ĀRVALSTU ZINĀTNISKĀS PIEREDZES APKOPOJUMS

Mūsdienu reģionālā attīstība saskaras ar paradigmas maiņu. Jaunā reģionālās attīstības paradigma, kura balstās zināšanās un viedumā, t.i. viedā reģionālā attīstība, Latvijā ir salīdzinoši jauna, līdz ar ko reģionu zinātniskās un praktiskās aktivitātes pārsvarā ir jābalsta ārvalstu zinātniskajā pieredzē. Raksta mērķis ir informēt akadēmisko vidi, studējošos, reģionu pārstāvjus un sabiedrību kopumā par mūsdienu reģionālās attīstības paradigmas īpatnībām, izmantojot pasaules un Eiropas zinātnisko pieredzi. Raksts atspoguļo daudzdimensionālo pieeju reģionālajai attīstībai, kā arī gadījumu izpēti, balstoties uz materiāliem, kas tika apkopoti un analizēti Valsts pētījumu programmas 5.2. projekta EKOSOC-LV Daugavpils Universitātes darba grupā projekta realizācijas pirmajā posmā. Veicot teorētisko pieeju un reģionu pieredzes apkopojumu, raksta autori izvēlējās pētījumus, kuros iespējams smelt mūsdienu reģionālās attīstības izpratnes, skaidrošanas un novērtēšanas iespējas izaicinājumus. Jaunās reģionālās attīstības paradigmas – viedās reģionālās attīstības – jomā autori uzsver tādus aspektus, kā vienotas pieejas neesamība, ekonomiski dažāda attīstīto reģionu pieredze un ilgtspējība.

Atslēgas vārdi: viedā reģionālā attīstība, reģionālās attīstības ilgtspējība, reģionālās attīstības politika, viedā specializācija, inovatīvā darbība.

1. Ievads: par projekta mērķiem, gaitu un teorētisko bāzi

Kopš 2014. gada zinātnieki no vairākām Latvijas universitātēm un augstskolām Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķes, profesores, Dr. hab. oec. Baibas Rivžas vadībā īsteno Valsts pētījumu programmu 5.2. “*Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai*” (EKOSOC-LV), kuras ietvaros darbs paralēli notiek 10 dažādos projektos. Rakstā tiek piedāvāts ieskats 5.2.3. projekta “*Latvijas lauku un reģionālās attīstības procesi un iespējas zināšanu ekonomikas kontekstā*” pirmā posma darba gaitā, iepazīstinot lasītājus ar mūsdienu teorētisko pieeju reģiona viedās attīstības izpratnes, skaidrošanas un novērtēšanas apkopojumu no ārvalstu zinātniskās pieredzes.

Valsts pētījumu programmas projekta 5.2.3 “Latvijas lauku un reģionālās attīstības procesi un iespējas zināšanu ekonomikas kontekstā” darbība ir vērsta uz šādu mērķu sasniegšanu:

- 1) apvienot vairāku zinātņu virzienus (ekonomisko, socioloģijas, pārvaldības) Latvijas lauku un reģionu viedās attīstības stratēģijas izveidei integrāla skatījuma ieguvei;
- 2) izveidot sabalansētas un ilgtspējīgas lauku un reģiona attīstības modeli kā instrumentu zinātniski pamatotu priekšlikumu izstrādei lauku un reģionālās politikas jomā, kas sekmē lauku kā sistēmas izpratni un virzību uz viedo reģionu izveidi un attīstību, inovatīvās kapacitātes palielināšanu reģionos;
- 3) izplatīt pētījuma gaitā iegūtās vispārīgās atziņas sabiedrībā un piedāvāt lietīškus priekšlikumus kontaktos ar politiķiem un pašvaldību darbiniekiem, lai veicinātu zinātnisko atziņu pārnēsi uz praktisku rīcību (Latvijas Zinātņu Akadēmija 2014).

Mērķu sasniegšana projekta realizācijas gaitā ir sadalīta 4 posmos. Projekta pirmajā posmā (līdz 2014. gada 30. decembrim) uzmanība tika pievērsta teorētiskās, empīriskās un praktiskās reģionālās attīstības pieredzes analīzei. Daugavpils Universitātes darba grupai saskaņā ar projekta uzdevumiem bija uzticēts teorētisko pieeju apkopojums par reģiona viedās attīstības izpratni, skaidrošanu un novērtēšanu.

Projekta ietvaros izvirzītie mērķi lika pievērsties pētījuma teorētiskā pamatojuma meklējumiem vairākos zinātniskās domas virzienos: Zināšanās balstīta ekonomika (*Knowledge Based Economy*) (World Bank 2011; OECD 2007; Huggins et al. 2008; 2014), Cilvēkkapitāla teorija (*Theory of Human Capital*) (Schultz 1961; Becker 1975; Mincer 1958; Blaug 1970), Endogenās izaugsmes teorija (*Endogenous Growth Theory*) (Arrow 1962, Romer 1990; Lucas 1988; Aghion, Howitt 1992; 1998; 2007), Institucionālā izaugsmes teorija (*Institutional Growth Theory*) (Acemoglu 2009), Zaļa ekonomika un ilgtspējīgās izaugsmes teorija (*Green economy, Sustainable Growth Theory*), kura ir balstīta Solova-Svana modeli (*Solow-Swan Model*) (Solow, Swan 1956; Barro 2001; Barro, Sala-i-Martin 2004); the United Nations 1986; Ashford, Hall 2010; World Bank 2011; OECD 2007).

Iegūtais zinātniskās pieredzes apkopojums tika izmantots vispārējās pētnieciski metodoloģiskās līnijas izstrādei, uz kuras pamata iespējams izvērst objektīva un subjektīva rakstura informācijas apkopošanu lauku attīstības veiktspējas izvērtēšanai reģionālajā un lokālajā mērogā. Šobrīd

projektā ir iesākts darbs pie informācijas apstrādes metožu izvēles, kas paver ceļu uz attīstības modeļu izstrādi reģionālās un lauku politikas jomā.

Raksta autori piedāvā ārvalstu pieredzes apkopojumu saistībā ar reģionālās attīstības paradigmas maiņu un mūsdienu īpatnībām ar mērķi atspoguļot reģiona viedās un ilgtspējīgās attīstības teorētiskās skaidrošanas pieejas, novērtēšanas iespējas, kā arī pasaules un Eiropas pieredzi. Strādājot ar zinātnisko literatūru, raksta autori atlasīja spilgtus piemērus, kas atspoguļo reģiona viedās un ilgtspējīgas attīstības daudzdimensionālu pieeju, tās novērtēšanas iespējas pasaules un Eiropas Savienības līmenī un atsevišķu valstu piemērus, kas atrodas dažādos attīstības līmeņos.

Lai dalītos pieredzē, autori organizēja rakstu vairākās nodaļās: 2. nodaļā tiek piedāvāta pasaules un Eiropas pieredze, uzsverot – kas ietekmē un kā jāizzina viedā reģionālā attīstība, 3. nodaļā tiek piedāvāts skaidrojums ilgtspējības nozīmei viedajā reģionālajā attīstībā, 4. nodaļā tiek sniegti secinājumi.

2. Viedās reģionālās attīstības pieredze pasaulē un Eiropā

2.1. Pasaules praksē nav vienotas pieejas viedai reģionālajai attīstībai

Parasti reģiona attīstība, kura mūsdienās tiek saistīta ar zināšanām un meklēta inovāciju sistēmā, tiek pētīta noteiktā teritoriālajā vienībā, kura ir aprobežota ar vienu nāciju vai ietilpst vienā kontinentā (piem., Huggins et al. 2014). Zinātniskajā literatūrā nav sastopama vienota pieeja un noteikta datu izlase, vērtējot reģionālo attīstību pasaules līmenī. Uz to norāda arī Huggins et al. (2014) veiktais pētījums par pasaules vairāk attīstītajiem (arī produktīvajiem) reģioniem, iekļaujot pētījumā 54 reģionus no Ziemeļamerikas, 41 no Eiropas, 22 no Āzijas un Okeānijas. Huggins et al. (2014) pētījumā “*Regional Evolution and Waves of Growth: a Knowledge-Based Perspective*” veic reģionālās ekonomikas evolūcijas un tās konkurētspējas analīzi, ņemot vērā jaunāko pētījumu virzienus reģionālās konkurētspējas, zināšanu reģionu un zināšanās balstītas attīstības jomā.

Ņemot vērā minētos aspektus, Huggins et al. (2014) piedāvā pētīt reģionu ekonomisko evolūciju mūsdienu Zināšanu ekonomikas paradigmas ietvaros, ņemot vērā 20 rādītājus, starp kuriem ir IKP, valsts un privātā sektora P&A ieguldījumi, patenti, investīcijas, tiešsaistes mājas lapas (*Internet hosts*), drošības serveri (*secure servers*), platjoslas pieejamība

(*broadband access*), valsts izdevumi pamatizglītībai, vidējai izglītībai un augstākai izglītībai, nodarbinātība piecās augsto vai vidēji augsto tehnoloģiju nozarēs, menedžeru skaita attiecība pret kopējo reģionālo nodarbinātību.

Huggins et al. (2014) veiktā pētījuma rezultāti parāda zināšanu lomu mūsdienu attīstība uz iespaidīgās Ķīnas reģionu izaugsmes piemēra. Huggins et al. (2014) uzsver, ka pasaulē turpinās zināšanu resursu pārdale, un ka tas notiek par labu Āzijas reģioniem. Saskaņā ar Huggins et al. (2014) pētījuma rezultātiem pasaules reģionālo ekonomiku, balstoties uz izaugsmes trajektorijām (izaugsmes lielajiem viļņiem), ir iespējams uztvert kā divu elementu struktūru – Ķīnas reģioni un pārējie pasaules reģioni. Jāatzīmē, ka Latvija, kā arī Igaunija, Lietuva un citi Austrumeiropas reģioni (NUTS2 līmenī) uzrāda samērā pozitīvas tendences zināšanās balstītas attīstības jomā (Huggins et al. 2014).

Izteiktas atšķirības starp Eiropas un ASV piekoptajām pieejām ir vēl viens spilgts piemērs vienotās pieejas neesamībai viedas reģionālās attīstības jomā (piem., Krueger 2010). Kopumā, atšķirības starp pieejām lielākoties nodrošina ģeopolitiskās atšķirības starp valstīm, atšķirības starp valsts un tirgus lomām, un atšķirīgas reģionālās attīstības koordinācijas pieejas (Krueger 2010). Saskaņā ar Krueger (2010) atšķirības starp Eiropu un ASV pārsvarā balstās izpratnē par viedās attīstības regulējuma normām.

R. Krīgers (2010) (*R. Krueger*) pētījumā “*Smart Growth and its Discontents: an Examination of American and European Approaches to Local and Regional Sustainable Development*” skaidro, ka viedo attīstību ASV saprot kā ilgtspējīgu attīstību, kas dažreiz tiek traktēts kā ekskluzīvs tikai Amerikai raksturīgs attīstības variants. Šobrīd ilgtspējīgas attīstības virziens tiek ņemts vērā, izstrādājot reģionālās attīstības stratēģijas gan ASV, gan Eiropā.

Galvenais izaicinājums ilgtspējīgās attīstības nodrošināšanā ir rast līdzsvaru starp ekonomiku, sociālo vienlīdzību un apkārtējās vides saglabāšanu. Bieži vien attīstības stratēģijās akcenti tiek likti uz atšķirīgām prioritātēm infrastruktūrā, ekoloģijā utt., atstājot bez ievēribas sociālās vienlīdzības jautājumus. Tomēr, bieži brīvais tirgus nereaģē uz ilgtspējīgas attīstības izpausmēm (piemēram, ASV), līdz ar ko Krueger (2010) uzsver valsts institūciju nozīmi, kuras uzņemas atbildību par ilgtspējīgas attīstības rezultātu sasniegšanu reģionālajos līmeņos. Tam ir nepieciešama koordinācija, kuru iespējams veicināt caur noteikto normu izstrādi un ieviešanu valsts vai reģiona līmenī. Reģionālai valdībai ir būtiska nozīme ilgtspējīgas

attīstības nodrošināšanā, kas savukārt ir saistāms ar to, ka valsts institūciju attīstības plānos ir jāieliek ilgtspējas principi, turklāt dialogā jāiesaista gan valdības pārstāvjus, gan sabiedrību, gan uzņēmējdarbību (Krueger 2010).

Eiropā šāda veida uzraudzība un valsts iejaukšanās ilgtspējas veicināšanai ir plaši izplatīta, savukārt ASV tā izpaužas daudz mērenāk. Tas parāda, ka reģionālā pārvaldība, kura Eiropā ir izteikta spilgtāk nekā ASV ir viena no būtiskākajām atšķirībām ilgtspējīgas reģionālās attīstības nodrošināšanā ASV un Eiropā (Krueger 2010). Krueger (2010) secina, ka ir nepieciešams rast līdzsvaru starp tirgus un valsts mijiedarbību reģionālās attīstības ilgtspējas nodrošināšanā. Eiropā tas tiek risināts ar stingrākām normām noteiktās jomās, kuru ievērošana vienlaicīgi tuvina reģionus ilgtspējas pamatiem, tomēr vienlaicīgi Eiropa tiek arī kritizēta par šādu pieeju (Krueger 2010).

1. atziņa – Neskatoties uz atšķirībām un iespēju dažādību reģionālās attīstības izpratnes, vērtēšanas un pārvaldības jomā pasaules praksē, vienoti ir mūsdienu reģionālās attīstības pamatelementi: viedums, zināšanas, ilgtspēja, sadarbība starp reģionālās attīstības procesā iesaistītajām pusēm, līdzsvars starp tirgus un valsts mijiedarbību.

2.2. Viedās reģionālās attīstības pieredze Eiropas Savienībā: kas ietekmē un kā jāizzina?

Inovatīvas darbības nozīme reģiona viedajā attīstībā. Jaunā reģionālās attīstības paradigma koncentrē uzmanību uz radošumu (*creativity*) un radošo procesu veicināšanu, jo tieši radošums padara individuus, uzņēmumus, reģionus utt. par unikāliem un spējē centrālo lomu ražošanas un patērēšanas procesu attīstībā. Tādēļ reģionu atšķirības ilgtermiņā jāskaidro ne tikai ar ražošanas faktoru kvantitātes un kvalitātes atšķirībām, bet arī ar radošo procesu, kas ir saistīti ar inovācijām, nepilnībām (Sleuwaegen, Boiardi 2014).

Sleuwaegen & Boiardi (2014) pētījumā “*Creativity and Regional Innovation: Evidence from EU Regions*” starp dažādām reģionālās attīstības skaidrošanas pieejām izvēlas un koncentrē uzmanību uz “radošās reģionālās attīstības” (*creative regional development*) modeļa un inovāciju nozīmi tajā, norādot arī pamatelementus modeļa veiksmīgai funkcionēšanai. Šie pamatelementi ir institūcijas (*institutions*) (ieskaitot politiskās, ekonomiskās, sociālās institūcijas, bet izslēdzot formālās institūcijas), intelekts (*intelligence*) (reģiona gatavība un spēja akumulēt informāciju

un uzkrāt, kā arī attīstīt zināšanas problēmu risināšanai (*problem-solving knowledge*), iedvesma (*inspiration*) (reģiona spēja stiprināt jaunu ideju attīstību), infrastruktūra (*infrastructure*) (ņemot vērā inovāciju infrastruktūras interpretāciju dažādību). To var definēt kā tīklu, kas apvieno pētniecības centrus, universitātes un rūpniecību) (Sleuwaegen, Boiardi 2014).

Par reģionālās inovatīvas darbības pamatelementu Sleuwaegen & Boiardi (2014) uzskata radošos darbiniekus un analizē viņus Eiropas Savienības 83 reģionos inovatīvas darbības kontekstā. Pētījuma autori koncentrē uzmanību uz reģionu atšķirībām pēc reģionālā intelekta, ko sauc par iedvesmu (*inspiration*) un kura tiek noteikta ar cilvēkkapitāla (*human capital*) pieejamību un ar tehnoloģiskās infrastruktūras attīstību (*infrastructure*) (Sleuwaegen, Boiardi 2014).

Sleuwaegen & Boiardi (2014) secina, ka iedvesma (*inspiration*) kopā ar nacionālo un reģionālo institūciju attīstības līmeni uzrāda stipru tiešo un netiešo ietekmi uz reģionālo patentēšanas aktivitāti, kas ir viens no būtiskākajiem zināšanu rādītājiem. Pētījuma gaitā gūtas atziņas parāda, ka reģiona inovatīvās darbības rezultātu ietekmē cilvēkkapitāla pieejamība un labi attīstīta uzņēmējdarbību atbalstoša institucionālā sistēma, kā arī indivīdu ar augstāko izglītību darbošanās vairāk radošajos amatos un jomās (augsti tehnoloģiskie ekonomikas sektori, kā arī kultūras joma) (Sleuwaegen, Boiardi 2014). Visbeidzot Sleuwaegen & Boiardi (2014) piedāvā koncentrēt uzmanību ne tikai uz uzņēmējdarbības vides uzlabošanu un investīciju piesaisti, bet arī uz reģionam vispiemērotākās reģionālās inovāciju politikas un tās instrumentu atlasī.

Viedās specializācijas nozīme reģiona viedajā attīstībā. Saskaņā ar OECD (2013) pētījumu “*Innovation – Driven Growth in Regions: the Role of Smart Specialisation*” viedā specializācija nozīmē:

- Uzsvāra veikšana uz zinātniskās, tehnoloģiskās un ekonomiskās specializācijas salīdzinošajām priekšrocībām;
- Gudrības piekropšana attīstības politiku izstrādāšanā (*policy intelligence*), lai noteiktu jomas, kurām šobrīd jau ir vai nākotnē varētu veidoties salīdzinošas priekšrocības;
- Pārvaldības sakārtotības nodrošināšana, lai apvienotu visu iesaistīto pušu potenciālu specializācijas stratēģijā (OECD 2013).

Pētījumu rezultāti par viedo specializāciju Ziemeļeiropā un Austrumeiropā (piem., Lindqvist et al. 2013; Muscio et al. 2013) parāda inovāciju politikas un tās izstrādes procesa nozīmi viedās specializācijas realizācijā reģionālajā attīstībā.

Kā secina Lindqvist et al. (2013) savā pētījumā *“Implementing the Concept of Smart Specialisation in the Nordic Countries an Exploratory Desk Study”*, viedās specializācijas ieviešanas un realizācijas politika Ziemeļeiropā ir atkarīga no reģionu tipa, potenciāla un ietekmes. Tomēr Lindqvist et al. (2013) norāda, ka pastāv arī vienoti “veiksmes” faktori. Piemēram, “kritiskās masas” darbības analīze un starpdisciplināra, starpnozaru sadarbība un partnerība starp reģioniem vietējā, nacionālajā un globālajā līmenī, izstrādājot un realizējot inovāciju stratēģijas un politikas.

Saskaņā ar Muscio et al. (2013) pētījumu *“Can Smart Specialisation Help Overcome the Regional Innovation Paradox”* piemērotākās reģionālas inovāciju politikas izvēle ekonomiski vājāk attīstītajos reģionos, pie kādiem, piemēram, ir pieskaitāma Austrumeiropa (Polija, Ungārija, Čehija, Slovākija, Slovēnija, Latvija, Lietuva un Igaunija), ir saistāma ar šo reģionu pārvaldības spējām un ES struktūrfondu finansējuma pieejamību. Ņemot vērā pētījuma Muscio et al. (2013) rezultātus, ir skaidrs, ka samērā pieticīgs Austrumeiropas valstu sniegums viedās specializācijas jomā ir saistāms ar šo reģionu vājām pārvaldības spējām, kuras ir īpaši izteiktas nevis prioritāšu noteikšanas līmenī, bet programmu īstenošanas līmenī un šo reģionu inovāciju sistēmu nespēju arī turpmāk absorbēt finanšu līdzekļus RTDI (*Research, Technological Development and Innovation*) infrastruktūras jomā.

Atsevišķu valstu, kas pēc savas reģionālās attīstības mērķiem un starta pozīcijām ir līdzīgas Latvijai (piem., Lietuva, Rumānija) piemēri parāda tiekšanos uz unikalitāti un viedumu reģionālajā attīstībā (piem., Gedminaite-Raudone 2014; Talmaciu 2012).

Gedminaite-Raudone (2014) savā pētījumā *“Economic Assessment of Uniqueness of the Regions in the Context of the European Union”* uzsver, ka reģiona unikalitāte ir faktors, kas nodrošina reģiona priekšrocības attīstībā salīdzinājumā ar citiem reģioniem. Ņemot vērā jauno reģionālās attīstības paradigmu un stratēģijas “Eiropa 2020” uzstādītos mērķus, Gedminaite-Raudone (2014) saista reģiona unikalitāti un tās novērtēšanu ar 21. gs. raksturīgajām iezīmēm: zināšanām (*knowledge*), “reģioniem, kas mācās” (*learning regions*), kā arī iezīmēm, kas veido atšķirības starp reģioniem.

Savā pētījumā par Lietuvu Gedminaite-Raudone (2014) uzsver, ka jaunā reģionālās attīstības paradigma pieprasa arī jaunās novērtēšanas pieejas, ar kuru palīdzību būtu iespējams apzināt ne tikai reģiona negatīvo iezīmju mazināšanas virzienus, bet arī reģiona priekšrocību attīstības vir-

zienus. Unikālītātes indeksa izstrāde un aprēķināšana, kura pamatā būtu virkne rādītāju par reģiona ekonomisko, ģeogrāfisko un kultūrālo unikālītāti, pēc Gedminaite-Raudone (2014) domām, varētu sniegt zināšanas, kā paaugstināt reģionālās attīstības efektivitāti.

Talmaciu (2012) pievēršas reģionālās attīstības problemātikai Rumānijā no cita skatupunkta, proti, meklē faktoros, kuri kavē uz zināšanām balstītu reģionālu attīstību pārejas etapā esošajās valstīs. Pētījumā “*Considerations Regarding the Development of Romanian Regional Economies through Innovation and Entrepreneurship*” Talmaciu (2012) saista uz zināšanām balstītu ilgtermiņa attīstību ar zināšanu radīšanu un uzņēmējdarbības aktivitātēm, savukārt institucionālās vides kvalitāti, esošā sociāla kapitāla apjomu un kultūras līmeni uzņēmējdarbības vidē uzskata par attīstību kavējošiem faktoriem.

2. atziņa – *Jaunās reģionālās attīstības paradigmas galvenās iezīmes, t.i. pārvaldība, unikalitāte, viedums darbībā un izvēlē, kā arī zināšanu radīšana, prasa jaunas pieejas attīstības mērķu izvirzīšanā un realizācijā.*

Jaunā reģionālās attīstības politikas paradigma paredz vietā balstītās jeb konteksta specifikas (*place-based*) pieejas izmantošanu attīstības novērtēšanas un veicināšanas procesā. Diskusijas par vietā balstītās pieejas izmantošanu Eiropā ir aktualizējušās tikai pēdējos gados, kad lielāka uzmanība tika pievērsta ilgstoši pastāvošajām un pieaugošajām atšķirībām Eiropas valstu un reģionu sociālekonomiskajos rādītājos (Baltiņa 2014). Šī pieeja akcentē Eiropas bagāto teritoriālo daudzveidību, mudinot šo faktoru izmantot teritoriju attīstības veicināšanā (ESPON 2013). Pieeja paredz, ka teritorijas konkurētspējas stiprināšana balstās konkrētas vietas, kopienas vai reģiona kontekstā un vērtību apzināšanā. Teritoriju attīstības novērtēšanas un veicināšanas procesā ir jākoncentrējas uz vietējo teritoriālo resursu, resursu izmantošanas pieeju un tehnoloģiju, pārvaldības specifiku, institucionālajām spējām, *know-how*, teritorijas attīstības potenciālu un citu instrumentu un izaugsmi sekmējošu apstākļu mērķtiecīgu un ilgtspējīgu izmantošanu labklājības uzlabošanai.

1. tabula

Paradigmas maiņa reģionālās attīstības politikā

	Vecā/ klasiskā paradigma	Jauna/modernā paradigma
Konceptuālais pamats	Ražošanas vietas teorijas. Galvenie faktori ir reģionālie, proti, <i>ražošanas izmaksas, darbaspēka pieejamība</i>	Reģioni, kas mācās teorijas. Galvenie faktori ir reģionālās iespējas, proti, <i>inovatīvā vidē, kopienas, tikli, savienojamība</i>
Vispārējais politiskais ietvars	Īslaicīgi kompensējot atrašanās vietas trūkumus atpalikušajos reģionos, reaģējot uz krīzēm (piemēram, ražošanas samazināšanās) → <i>reaģē uz problēmu</i>	Uzsver neizmantotu <i>potenciālu</i> , visos reģionos sekmējot reģionālo <i>konkurētspēju</i> , nodrošinot reģionālo un stratēģisko plānošanu (piemēram, gudras specializācijas stratēģijas)
Pieceja	“Viena pieceja der visiem”	Konteksta specifika pieceja, <i>iebietā balstītā pieceja</i>
Darbības lauks	Nozaru pieceja → <i>šauras ekonomiskās / industriālās politikas</i>	Integrētie un visaptverošie attīstības projekti ar plašu politikas pārklājumu <i>starpnozaru politikas</i>
Fokuss	<i>Eksogēnie faktori</i> : investīcijas un pārvedumi (transferti)	<i>Endogēnie faktori</i> : vietējie aktīvi un zināšanas
Iesaistītās puses	Politika, kuru vada centrālā valdība (<i>top down</i>)	<i>Kolektīvās politikas</i> izstrāde dažādos valdības līmeņos un iesaistot dažādas ieinteresētās puses (valsts sektors, privātais sektors, NVO)

Avots: autoru veidots pēc Vanthillo, Verhetsel 2012.

Kopumā, kā secina Vanthillo & Verhetsel (2012), Eiropas Savienības politikai un tieši tās izstrādātajām stratēģiskajām vadlinijām bija liela ietekme uz reģionu ekonomisko attīstību.

3. atziņa – Mūsdienu reģionālās attīstības paradigma prasa daudzdimensionālu, starpdisciplināru un iesaistoši-apvienojošu uz reģiona potenciāla izmantošanu vērstu darbību.

Reģionālās attīstības izzināšanas/novērtēšanas mūsdienu izaicinājumi. Sánchez-Domínguez & Ruiz-Martos (2014) pētījumā “A Progressive Approach to the Measurement of Regional Performance in the European Union” uzsver, ka līdz šim piekoptā reģionu diferenciacijas noteikšanas prakse, kas balstījās ekskluzīvi uz IKP uz vienu iedzīvotāju līmeni, un uz kuras pamata notika Kohēzijas fondu līdzekļu sadale būtu jāmaina. Mūs-

dienu Eiropas reģionālajai attīstībai ir nepieciešama paplašināta reģionālās attīstības pieeja, kas atspoguļotu ne tikai objektīvo ekonomisko attīstības līmeni, bet arī relatīvo attīstības līmeni, ņemot vērā labklājības un progresā dimensijas (Sánchez-Domínguez, Ruiz-Martos 2014). Reģionu relatīvo attīstības līmeni Sánchez-Domínguez & Ruiz-Martos (2014) vērtē pēc šādiem kritērijiem: dzīves kvalitāte, ienākumi, nevienlīdzība, izglītība, nodarbinātība dzimumu sadalījumā, veselības aprūpe, demogrāfija.

Integrālais indekss (*composite index*), kas tiek konstruēts ES-28 269 reģioniem 2009. gadā un pēc tā būtības ir Reģionālās attīstības indekss, apvieno 16 dažādus indikatorus: dzīves ilgums (*life expectancy*), mirstība (*death rate*), zīdaiņu mirstība (*infant mortality*), ceļu satiksmes negadījumi (*transport accident*), iedzīvotāju skaits, kuri ir jaunāki par 15 gadiem (*youth rate*), iedzīvotāju skaits, kuri ir vecāki par 65 gadiem (*rate of aging*), nabadzība (*poverty*), vīriešu nodarbinātība (*males employment*), sievietes nodarbinātība (*females employment*), dzimumu nevienlīdzība nodarbinātībā (*gender inequality employment*), ilgtermiņa bezdarbs (*long-term unemployment*), vīriešu bezdarbs (*males unemployment*), sievietes bezdarbs (*females unemployment*), vīriešu ar augstāko izglītību īpatsvars (*males tertiary education*), sievietes ar augstāko izglītību īpatsvars (*females tertiary education*), IKP uz vienu iedzīvotāju koriģēts (*GDP per capita adjusted*) (Sánchez-Domínguez, Ruiz-Martos 2014).

Saskaņā ar Sánchez-Domínguez & Ruiz-Martos (2014) veiktajiem aprēķiniem būtiskākie faktori, kuri ietekmē reģionu relatīvo attīstības līmeni ir: sievietes nodarbinātība, IKP uz vienu iedzīvotāju koriģēts, vīriešu nodarbinātība un vīriešu īpatsvars ar augstāko izglītību. Turklāt, reģionālās attīstības novērtēšanas pilnveidošanas rezultātā Sánchez-Domínguez & Ruiz-Martos (2014) ne tikai apzināja krasi izteikto reģionālo nevienlīdzību, bet arī atklāja, ka citāda pieeja reģionālās attīstības novērtēšanai varētu mainīt vairāk ierasto reģionu sadalījumu uz attīstītiem un mazāk attīstītiem. Piemēram, 15 Austrumeiropas reģioni kļuva par vairāk attīstītiem, savukārt 24 reģioni Beļģijā, Francijā, Vācijā, Grieķijā, Itālijā, Spānijā – par mazāk attīstītiem (Sánchez-Domínguez, Ruiz-Martos 2014).

Viedās specializācijas novērtējums. OECD (2013) viedās specializācijas novērtējumam piedāvā veikt kvantitatīvo un kvalitatīvo analīzi sekojošām pozīcijām:

- informācija (*information*) – jauno un perspektīvo aktivitāšu meklēšana, izmantojot informācijas plūsmas;
- intelekts (*intelligence*) – jauno ideju, negaidīto jautājumu un “šoku”, pastāvīgo problēmu un noritošo tendenču analīze;

- iztēle (*imagination*) – sabiedrības vajadzību nodrošināšana ar radošiem, tehnoloģiski iespējamiem risinājumiem;
- mijiedarbība (*interaction*) – sistemātiska ieinteresēto pušu iesaistīšana ilgtermiņa sadarbībā kopīgo mērķu sasniegšanai;
- īstenošana (*implementation*) – uzstādīto mērķu realizācija, ņemot vērā analīzes rezultātus.

4. atziņa – Mūsdienu reģionālās attīstības paradigma prasa nebeidzamu izziņāšanas un novērtēšanas metožu pārvērtēšanu un jauno pieeju meklēšanu, kas ļauj ar “svaigu” vēsmu apzināt esošo situāciju.

3. Ilgtspējība reģionu viedās attīstības kontekstā: kas tas ir un kā to mēra?

Ilgtspējība reģionālajā attīstībā. Eiropas Savienības ilgtspējīgas attīstības stratēģijā par ilgtspējīgu tiek uzskatīta: “... attīstība, kas apmierina šīs paaudzes vajadzības, neapdraudot nākamo paaudžu iespējas apmierināt savējās. Tā ir attīstība, kas nodrošina Zemes spēju uzturēt dzīvību visā savā daudzveidībā. Tā balstās uz demokrātijas, dzimumu līdztiesības, solidaritātes un likuma varas principiem, kā arī uz pamattiesību, t.sk. brīvības un vienādu iespēju, ievērošanu. Tā ir orientēta uz šīs un visu turpmāko paaudžu pastāvīgu dzīves kvalitātes uzlabošanu un labklājības veicināšanu” (Eiropas Savienības Padome 2006).

Lielākie šķēršļi pasaules ilgtspējīgai attīstībai tirgus apstākļos ir:

- nacionālo valstu saskaņotības (koherences) zudums globalizācijas ietekmē;
- ierobežota pilsoniskās sabiedrības līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesos;
- dažu transnacionālo dalībnieku, globalizācijas virzītāju, milzīgā ietekme;
- atsevišķu ieinteresēto pušu vērtību augstākstādīšana par atbildību sabiedrības priekšā;
- militāri industriālā kompleksa dominance;
- daudzpusējo (multilaterālo) instrumentu nespēja veicināt globālu iekļaušanu.

Projekta ietvaros tika veikta teorētisko un empīrisko pētījumu analīze un starptautiskās pieredzes apkopošana ilgtspējīgas attīstības kontekstā, īpašu uzmanību pievēršot mērāmiem indikatoriem un rādītājiem.

Ilgtspējības mērīšana. Eiropas Savienības iestrādes ilgtspējīgas attīstības pamatnostādņem ir paustas divos ziņojumos, ko sagatavoja Ilgtspējīgas

attīstības risinājumu tīkla (*Sustainable Development Supporting Network*) Padome: 1) rīcības programma ilgtspējīgai attīstībai un 2) projekts par ilgtspējīgas attīstības rādītājiem un mērķiem. Padome ierosina integrētu sistēmu no 10 mērķiem, 30 uzdevumiem un 100 rādītājiem, uzsvāru liekot uz integrētas (kompleksas) domāšanas veicināšanu un holistiskas mērķu sasniegšanas ilgtspējīgas attīstības veicināšanas procesa ietvaros. Tas, lielākoties, nosaka, ka ilgtspējīgas attīstības mērķus nav iespējams dalīt pēc prioritātēm un ir jāorientējas uz divām rādītāju grupām – “pamatrādītāji” (*core indicators*) visām valstīm un “atbalstošie rādītāji” (*supporting indicators*), kuri raksturo jautājumus, kas var būt piemērojami tikai dažās valstīs (SDSN Secretariat 2014; e.g. Hametner, Steurer 2007).

Kā norāda pētījuma “*Connecting Smart and Sustainable Growth through Smart Specialisation*” (European Commission 2012) rezultāti, viedajai specializācijai ir liela nozīme ilgtspējīgajā attīstībā. Turklāt, šis pieejas ietvaros īpaša uzmanība tiek pievērsta starpdisciplināritātei. Piemēram, reģioni, kuri meklē jaunus stratēģiskās attīstības ceļus var tiekties pēc ilgtspējīgas pievienotās vērtības ražošanas bio-ekonomikas jomā, papildinot, pilnveidojot un pārveidojot darbību tradicionālajās nozarēs (piem., mežsaimniecībā, lauksaimniecībā, zivsaimniecībā)¹.

Reģiona potenciāla ilgtspējīgas attīstības jomā analīze būtu jāasāk, izvērtējot vides, ekonomikas, sociālos un pārvaldības aspektus (European Commission 2012; e.g. Kirk et al. 2010).

Vairākos raksta autoru izskatītajos pētījumos ir analizēti pasaules valstu pieredzes piemēri ilgtspējīgas attīstības mērīšanā. Arvien vairāk ekspertu atzīst, ka ilgtspējība jāskata vietējā mērogā, proti, pašvaldību, pilsētas vai lielpilsētu reģionu līmenī. Pētījumā “*The Application of Urban Sustainability Indicators – a Comparison between Various Practices*” (Li-Yin Shen et al. 2011) tiek runāts par pilsētu ilgtspējības indikatoru izmantošanu un tiek apskatītas prakses no deviņām atlasītām jaunattīstības un attīstītajām valstīm un reģioniem visā pasaulē: Melburna (Austrālija), Hongkonga (Honkonga), Iskandara (Malaizija), Barselona (Spānija), Mehiko (Meksika), Taifeija (Taivāna), Singapūra (Singapūra), Kandigara (Indija) un Pune (Indija). Pētījumā Li-Yin Shen et al. (2011) ir piedāvāta virkne mērāmu rādītāju un indikatoru, kuri ir apkopoti 2. tabulā (skat. 2. tabula).

¹ “Viedās specializācijas stratēģija Skotijā” var kalpot par ilgtspējīgas attīstības un viedās specializācijas piemēru. Skotija ir apņēmusies izmantot dabas resursu bagātību, piemēram, vīlņu enerģiju, kā atjaunojamās enerģijas avotu ar mērķi veicināt investīcijas, darbavietas, ilgtspējīgo pievienoto vērtību (European Commission 2012).

Ilgspējības indikatoru piemēri pasaules praksē

Pētījums “*The application of urban sustainability indicators – a comparison between various practices*”* (Li-Yin Shen et al. 2011)

Vides rādītāji	Ekonomiskie rādītāji	Sociālie rādītāji	Pārvaldības rādītāji
EN1 Ģeogrāfiski līdzsvarots izvietojums/apdzīvotība	EK1 Patēriņa un ražošanas daudzveidība	SO1 Piekļuve enerģijai SO2 Ūdens piekļuve	GO1 Līdzdalība un pilsoniskā līdzdalību
EN2 Saldūdens	EC2 Ekonomiskā attīstība	SO3 Izglītība	GO2 Pārredzama, atbildīga un efektīva pārvaldība
EN3 Notekūdeņi	EC3 Finances	SO4 Veselība	GO3 Valdība
EN4 Apkārtējā gaisa un atmosfēras kvalitāte	EK4 Ūdens pieejamība	SO5 Drošības	GO4 Ilgtspējīga saimniecība iestādēs un uzņēmumos
EN5 Trokšņa piesārņojums	EK 5 Stipri mazie un mikro-uzņēmumi	SO6 Ugunsdrošība	
EN6 Ilgtspējīga zemes izmantošana		SO7 Nabadzība	
EN7 Atkritumu savākšana un apsaimniekošana		SO8 Transports	
EN8 Efektīvas un videi nekaitīgas transporta sistēmas		SO9 Dabas riski	
EN9 Vides Aizsardzības plānu sagatavošanas un īstenošanas mehānismi		SO10 Adevāta mājokļu pieejamība	
EN10 Bioloģiskā daudzveidība		SO11 Pajumte/patversme	
		SO12 Īpašumtiesību drošība	
		SO13 Kredītu pieejamība	

Pētījums "Indicators for Sustainability: How cities are monitoring and evaluating their success" (Sustainable Cities, Canadian International Development Agency 2012)

Vides rādītāji	Ekonomiskie rādītāji	Sociālie rādītāji	Pārvaldības rādītāji
1	2	3	4
<p>Zaļās zonas: – Konservēto jomu / rezervuāri / ūdensceļu / parku īpatsvars attiecībā uz kopējās zemes platību – Koku īpatsvars pilsētā saistībā ar pilsētas zonu un/vai iedzīvotāju skaita Samazināti siltumnīcas efektu izraisošo gāzu izmeši / Energoefektivitāte – Kopējais emisijas SEG uz pilsētu un uz vienu iedzīvotāju – Enerģijas patēriņa īpatsvars pilsētā, kas nāk no atjaunojamiem avotiem Mobilitāte – Transports režīms (katra transportēšanas veida īpatsvars: privātā, valsts, velosipēdi, gājēji)</p>	<p>Bezdarba līmenis / Darbs: – Liels bezdarbs, nodarbinātības / bezdarba līmenis – Zaļo darbavietu īpatsvars vietējā ekonomikā – Vidējās profesionālās izglītības gadi darbaspēkam Ekonomikas izaugsme: – Gada IKP pieauguma temps – Gada NKP pieauguma temps – Neto eksporta pieauguma temps – Ārvalstu tiešās investīcijas</p>	<p>Kompakta un droša vide pilsētā – Ātra piekļuve vietējiem / kaimiņu pakalpojumiem tuvā attālumā – Noziedzības līmenis – Pasākumi par ienākumu sadali un nevienlīdzību Mājokļu pieejamība – Sociālo / pieejamo / prioritāro mājokļu īpatsvars – Sadalījums mājokļu sektorā pa īpašuma veidiem (īpašnieks / noma, viena iedzīvotāja / pāru / ģimenes / daudzdzīvokļu u.c.) Publiskās infrastruktūras kvalitāte – Labas kvalitātes ceļu īpatsvars – Zaļās telpas (publiskie parki) seguma apjoms saistībā ar pilsētas zonu un / vai iedzīvotāju</p>	<p>Netiek izmantoti</p>

1	2	3	4
<p>– Vidējais apmaiņas laiks un izmaksas</p> <p>Ūdens kvalitāte / Pieejamība</p> <p>– Kopējā ūdens pieejamība</p> <p>– Ūdens kvalitātes rādītājs / rezultāts</p> <p>– Iedzīvotāju īpatsvars ar piekļuvi atbilstošam un drošam dzeramajam ūdenim</p> <p>Gaisa kvalitāte</p> <p>– Daļiņu līmeņi (PM10 – mg / m³)</p> <p>– Daļiņu līmeņi (PM2,5 – mg / m³)</p> <p>Atkritumi / Atkārtota izmantošana</p> <p>– Atkārtotas izmantošanas likme (procentos novirzīti no atkritumu plūsmas)</p> <p>– Radīto cieta atkritumu apjoms</p>		<p>Izglītība</p> <p>– Skolu skaits ar vides izglītības programmām</p> <p>– Pieaugušo lasītprasmes līmenis</p> <p>Sanitārija</p> <p>– Iedzīvotāju īpatsvars ar piekļuvi ūdens vai alternatīvai (un efektīvai) sanitārās kanalizācijas infrastruktūrai</p> <p>Veselība</p> <p>– Mirstība / Dzīves ilgums</p> <p>– Iedzīvotāju piekļuve veselības aprūpes pakalpojumiem</p>	

* *Piezīme:* katram rādītājam noteikti konkrēti indikatori. Piemēram, rādītāja EN1 – Ģeogrāfiski līdzsvarots izvietojums/apdzīvotība indikatori ir En1-1 iedzīvotāju skaita pieaugums (*population growth*) En1-2 Plānotais izvietojums (*planned settlements*) utt.

Avots: autoru apkopojums pēc Li-Yin Shen et al. 2011; *Sustainable Cities*, Canadian International Development Agency 2012.

Ilgospējības mērīšanas piemērs ir atrodams darbā *“Indicators for Sustainability: How Cities Are Monitoring and Evaluating Their Success. Sustainable Cities International”* (Sustainable Cities, Canadian International Development Agency 2012), kurā tiek izklāstīta Kanādas pieredze.

Pētījuma autori (Sustainable Cities, Canadian International Development Agency 2012) uzsver, ka ilgtspējīga plānošana pašvaldību līmenī ir iespēja pilsētām vairāk pievērsties inovācijām, meklēt efektīvus izmaksu veidus, lai risinātu problēmas, kā arī radīt nākotnes vīziju, ko vēlas redzēt savā pilsētā, ņemot vērā visus aspektus: ekonomiku, vidi un sabiedrību. Nav vienas metodes, kas der visiem, lai attīstītu ilgtspējības plānu. Katrai teritorijai ir unikālas vajadzības. Tomēr pastāv vairāki kopīgi aspekti, kas būs jāņem vērā plāna izstrādē. Ir svarīgi atzīmēt, ka lielākā daļa metožu piedāvā holistisku skatījumu, kas ietver vidi, sabiedrību, ekonomiku, pārvaldību. Tiek piedāvāti daudzveidīgi mērāmie rādītāji.

Plašais rādītāju un indikatoru spektrs var būt noderīgs, veidojot konkrētu reģionu ilgtspējības novērtēšanas rīkus (skat. 1. tabula).

5. atziņa – Reģionālās attīstības ilgtspējas pamatā ir holistiskā pieeja, kura reģionu unikālo vajadzību apmierināšanai apvieno vidi, sabiedrību, ekonomiku un pārvaldību.

4. Secinājumi

Plānojot reģionālo attīstību mūsdienās ir jāapzinās reģionālās attīstības paradigmas maiņas konteksts, kura rezultātā reģionālās attīstības procesā iesaistītajām pusēm ir:

- jāņem vērā mūsdienu reģionālās attīstības pamatelementi: viedums, zināšanas, ilgtspēja, sadarbība starp reģionālās attīstības procesā iesaistītajām pusēm un līdzsvars starp tirgus un valsts mijiedarbību;
- jāņem vērā jaunās reģionālās attīstības paradigmas galvenās iezīmes: pārvaldība, unikalitāte, viedā darbība un viedā izvēle, kā arī zināšanu radīšana, kuras prasa jaunas pieejas reģionālās attīstības mērķu uzstādīšanā un realizācijā;
- jāņem vērā daudzdimensionālā, starpdisciplinārā un iesaistoši-apvienojošā uz reģiona potenciāla izmantošanu vērsta darbība;
- jānodrošina nebeidzama izzināšanas un novērtēšanas metožu pārvērtēšana un jauno pieeju meklēšana, kas ļauj ar “svaigu” vēsmu apzināt esošo situāciju;
- jānodrošina holistiska pieeja, kura reģionu unikālo vajadzību apmierināšanai apvieno vidi, sabiedrību, ekonomiku un pārvaldību.

Apkopojot visu apskatīto pētījumu pamatatziņas, jāuzsver, ka reģionālās attīstības svarīgākie virzītāji mūsdienās ir vietā balstīta pieeja, uzsvars uz vietējiem aktīviem un zināšanām (*know-how*), integrēta un visaptveroša attīstība, savienojamība, ilgtspējība.

Šis darbs ir izstrādāts valsts pētījumu programmas 5.2. “Tautsaimniecības transformācija, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai (EKOSOC-LV)” ietvaros.

Bibliogrāfija

- Acemoglu D. (2009) *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University press. (In English)
- Aghion Ph., Howitt P. (1992) A Model of Growth through Creative Destruction. *Econometrica. Econometric Society*, Vol. 60(2) March, Pp. 323–51. (In English)
- Aghion Ph., Howitt P. (1998) *Endogenous growth theory*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press. (In English)
- Aghion Ph., Howitt P. (2007) Capital, innovation, and growth accounting. *Oxford Review of Economic Policy*, *Oxford University Press*, Vol. 23(1) Spring, Pp. 79–93. (In English)
- Arrow K. J. (1962) *The economic implications of learning by doing*. *The Review of Economic Studies (Oxford Journals)*, 29 (3), Pp. 155–173. (In English)
- Baltiņa L. (2014) *Uz vietu balstītas pieejas izmantošana reģionālās attīstības plānošanas pilnveidošanai Latvijā*. Promocijas darbs, LU.
- Barro R.J. (2001) Human Capital and Growth. *American Economic Review* 91 (2), pp. 12–17. (In English)
- Barro R.J., Sala-i-Martin X. (2004) *One-Sector Models of Endogenous Growth. Economic Growth (Second ed.)*, New York: McGraw-Hill, Pp. 205–237. (In English)
- Becker G.S. (1975) *Human Capital*, 2nd edition. New York: Columbia University Press. (In English)
- Blaug M. (1970) *Introduction to the Economics of Education*. London. (In English)
- Eiropas Savienības Padome (2006) ES ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Pieejams: [www.varam.gov.lv/.../ilgtspējiga.../ST10917-RE03\[1\].LV06.DOC.doc](http://www.varam.gov.lv/.../ilgtspējiga.../ST10917-RE03[1].LV06.DOC.doc) (skat. 13.04.2016).
- ESPN (2013) ATTREG – *The Attractiveness of European regions and cities for residents and visitors*. (In English) Pieejams: <https://www.espon.eu/export/>

- sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/ATTREG/FR_20130123/ATTREG_FR.pdf (skat. 10.11.2014).
- European Commission (2012) *Connecting Smart and Sustainable Growth through Smart Specialisation. A practical guide for ERDF managing authorities*. (In English) Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/green_growth/greengrowth.pdf (skat. 13.04.2016).
- European Commission (2012) *Connecting Smart and Sustainable Growth through Smart Specialisation. A practical guide for ERDF managing authorities*. (In English) Pieejams: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/green_growth/greengrowth.pdf (skat. 13.04.2016).
- Gedminaite-Raudone Z. (2014) Economic assessment of uniqueness of the regions in the context of the European Union. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 110 (2014), Pp. 259–266. (In English)
- Hametner M., Steurer R. (2007) Objectives and Indicators of Sustainable Development in Europe: A Comparative Analysis of European Coherence. *ESDN Quarterly Report*, December 2007. (In English) Pieejams: http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=7 (skat. 13.04.2016)
- Huggins R., Izushi H., Prokop D., Thompson P. (2014) Regional evolution and waves of growth: A knowledge-based perspective. *Expert Systems with Applications*, 41 (2014), Pp. 5573–5586. (In English)
- Huggins R., Jones M., Upton S. (2008) Universities as drivers of knowledge based regional development: a triple helix analyses of Wales. *International Journal of Innovation and Regional development*. (In English) Pieejams: <http://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJIRD.2008.016858> (skat. 13.04.2016).
- Kirk K., Tableporter J., Senn A., Day J., Cao J., Fan Y., Slotterback C.S., Goetz E., McGinnis L. (2010) *Framework for Measuring Sustainable Regional Development for the Twin Cities Region. Final Report*. Published by Center for Transportation Studies University of Minnesota. January 2010. (In English) Pieejams: <http://www.tc.umn.edu/~cao/Kirk%20et%20al%202010CTS10-04.pdf> (skat. 13.04.2016).
- Krueger R. (2010) Smart Growth and Its Discontents: An examination of American and European Approaches To Local and Regional Sustainable Development. *Doc. Anql. Geogr.* 2010, Vol. 56/3, Pp. 409–433. (In English)
- Latvijas Zinātņu Akadēmija (2014) *Valsts pētījumu programma 5.2.1. "Tautsaimniecības transformāciju, gudra izaugsme, pārvaldība un tiesiskais ietvars valsts un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai – jaunas pieejas ilgtspējīgas zināšanu sabiedrības veidošanai (EKOSOC-LV)"*. Pieejams: http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=2312&Itemid=443 (skat. 13.04.2016).
- Li-Yin Shen, J. Jorge Ochoa, Mona N. Shah, Xiaoling Zhan (2011) The application of urban sustainability indicators – a comparison between various practices. *Habitat International*, 35 (2011), Pp. 17–29. (In English) Pieejams:

- <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0197397510000263> (skat. 13.04.2016)
- Lindqvist M., Smed Olsen L., Perjo och Haukur Claessen L. (2013) Implementing the Concept of Smart Specialisation in the Nordic Countries An Exploratory Desk Study. Nordregio Working Paper, 2013:1. (In English) Pieejams: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:700298/FULLTEXT01.pdf> (skat. 13.04.2016)
- Lucas R. (1988) On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics* 22 (1), pp. 3–42. (In English)
- Mincer J. (1958) Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), pp. 281–302. (In English) Pieejams: <http://www.jstor.org/pss/1827422> (skat. 20.05.2010).
- Muscio A., Rivera León L., Reid A. (2013) Can smart specialisation help overcome the regional innovation paradox. UCL-SSEES, LONDON, 26/06/2013. (In English) Pieejams: <https://www.ucl.ac.uk/ssees/docs/economics-and-business-seminars-documents/smart-specialisation-regional-innovation-paradox.pdf> (skat. 13.04.2016)
- OECD (2007) *Higher Education and Regions. Globally competitive, locally engaged*. OECD Publishing. (In English)
- OECD (2013) *Innovation-driven Growth in Regions: The Role of Smart Specialisation. Preliminary Version*. (In English) Pieejams: <https://www.oecd.org/innovation/inno/smart-specialisation.pdf> (skat. 13.04.2016)
- Romer P. (1990) Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, October 1990, Vol. 98, Issue 5, Pp. S71–102. (In English)
- Sánchez-Domínguez Á., Ruiz-Martos M.J. (2014) A progressive approach to the measurement of regional performance in the European Union. *Journal for a Progressive Economy*, June 2014. (In English) Pieejams: <http://www.progressiveeconomy.eu/content/progressive-approach-measurement-regional-0> (skat. 13.04.2016).
- Schultz T. W. (1961) Investment in Human Capital. *American Economic Review*, Pp. 1– 17. (In English) Pieejams: <https://webpace.utexas.edu/hcleaver/www/330T/350kPEESchultzInvestmentHumanCapital.pdf> (skat. 20.09.2009).
- SDSN (Sustainable Development Solutions Network a Global Initiative for the United Nations) Secretariat (2014) *Principles for Framing Sustainable Development Goals, Targets, and Indicators. Issue Brief*. (In English) Pieejams: <http://unsdsn.org/wp-content/uploads/2014/02/Principles-for-Framing-SDGs-Targets-Indicators1.pdf> (skat. 13.04.2016)
- Sleuwaegen L., Boiardi P. (2014) *Creativity and regional innovation: Evidence from EU regions*. *Research Policy*, 43 (2014), Pp. 1508–1522. (In English)
- Sustainable Cities, Canadian International Development Agency (2012) *Indicators for Sustainability: How cities are monitoring and evaluating their success*. (In English) Pieejams: http://www.mayorsinnovation.org/images/uploads/pdf/2-International_Case_Studies.pdf (skat. 13.04.2016).

- Talmaciu M. (2012) Considerations regarding the development of Romanian regional economies through innovation and entrepreneurship. *Procedia Economics and Finance*, 3 (2012), Pp. 914 – 920. (In English)
- Vanthillo T., Verhetsel A. (2012) Paradigm change in regional policy: towards smart specialisation? Lessons from Flanders (Belgium). *Belgeo*, 1–2 (2012), Inaugural Issue. (In English) Pieejams: <https://belgeo.revues.org/pdf/7083> (skat. 13.04.2016).
- World Bank (2011) *Learning for All: Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development*. World Bank Group Education Strategy 2020. (In English) Pieejams: http://siteresources.worldbank.org/EDUCATION/Resources/ESSU/Education_Strategy_4_12_2011.pdf (skat. 20.05.2011).

Особенности современной парадигмы регионального развития: обобщение зарубежного опыта

Резюме

Современное региональное развитие сопровождается сменой парадигмы. Новая парадигма регионального развития, которая находит свои основы в знаниях и мудрости, т.е. «умное региональное развитие», в Латвии является сравнительно новым направлением, поэтому научную и практическую деятельность в регионах, в основном, необходимо опираться на зарубежный научный опыт. Целью статьи авторы поставили информирование академической среды, учащихся, представителей регионов и общества в целом об особенностях современной парадигмы регионального развития, используя мировой и Европейский научный опыт. Статья отражает многообразный подход к региональному развитию, а также результаты исследования случаев, используя материалы, которые были обобщены и проанализированы рабочей группой Даугавпилсского Университета в рамках проекта Программы государственных исследований № 5.2 *EKOSOC-LV* в течении первого этапа реализации проекта. Проведя обобщение теоретических подходов и опыта регионов, авторы отобрали самые яркие исследования, в которых можно почерпнуть как основы, так и вызовы в понимании, пояснении и оценке регионального развития. По отношению к новой парадигме регионального развития – «умного» регионального развития – авторы подчёркивают такие аспекты, как отсутствие единого подхода, опыт экономически различно развитых регионов и долгоспособность.

Ключевые слова: «умное» региональное развитие, региональное долгоспособное развитие, политика регионального развития, «умная специализация», инновационная деятельность.

PATVĒRUMA MEKLĒTĀJI EIROPAS SAVIENĪBĀ: TENDENCES BĒĢĻU KRĪZES APSTĀKĻOS

2014. gada jūnijā Apvienoto nāciju organizācijas bēgļu lietu aģentūra (UNHCR) paziņoja, ka pasaule ir saskarusies ar lielāko bēgļu un patvēruma meklētāju skaitu, ko stimulēja karš Sirijā un citi konflikti Vidusāzijā un Āfrikā, kas pārsniedza 50 miljonus cilvēku – lielākais skaitlis kopš Pasaules Otrā kara. 2014. gada vidū lielākais patvēruma meklētāju skaits nāca no Sīrijas (3 miljoni), Afganistānas (2.7 miljoni) un Somālijas (1.1 miljons cilvēku), kas kopā veido 52% no visiem Apvienoto nāciju organizācijas Bēgļu lietu aģentūras reģistrētajiem bēgļiem. Latvijas gadījumā bēgļu uzņemšana un Eiropas Savienības piespiedu kvotas ir jauna problēma, kas nes līdzīgu ievērojamu izaicinājumu ekonomikas un sociālajā jomā. No otras puses, pastāvot dziļai demogrāfiskajai krīzei un darbaspēka deficīta problēmai, attiecīga politika sniedz arī noteiktas iespējas, kuras valstīm būtu jāapzinās un jāizmanto.

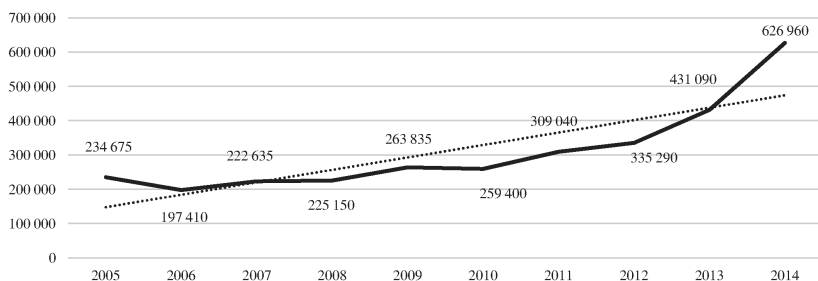
Raksta mērķis ir novērtēt patvēruma meklētāju uzņemšanas aktuālo tendenču potenciālos izaicinājumus un iespējas Eiropas Savienības reģionālajai ekonomikai. Lai sasniegtu zinātniskā raksta mērķi, tika izvirzīti vairāki uzdevumi:

- izpētīt patvēruma meklētāju pieteikumu dinamiku, to sadalījumu pēc mērķa valstīm un izcelsmes valstīm;
- novērtēt patvēruma meklētāju valsts izvēles galvenos noteicošos faktorus;
- izanalizēt pozitīvo lēmumu attiecībā pret bēgļu izmitināšanu statistiku, atsevišķu uzmanību pievēršot nelegālās uzturēšanās problēmai;
- noskaidrot izmitināto bēgļu nodarbinātības tendences bēgļu uzņēmējvalstīs;
- izdarīt secinājumus un priekšlikumus par patvēruma meklētāju uzņemšanas tendencēm Eiropas Savienībā.

Novērtējot rādītāju tendences un dinamiku, ir konstatēts, ka mūsdienu bēgļu krīze ir aktuāla problēma, kas pēc oficiālajām prognozēm ir tendēta uz turpmāko attīstību. Šodienas ES patvēruma meklētāju politika nespēj tikt galā ar arvien augušo bēgļu vilni, līdz ar ko ir nepieciešama politikas optimizācija un pielāgošana mūsdienu tendenču vajadzībām. Lai gan patvēruma meklētāju uzņemšana var nedaudz uzlabot reģiona demogrāfisko situāciju, tomēr tā nevar kompensēt to kvalitatīvi. Imigrantu integrācija vietējā darba tirgū ir ilgstošs un sarežģīts process un patvēruma meklētāju uzņemšana rada vairāk izaicinājumu bēgļu saņēmējvalstīm nekā potenciālo labumu.

Atslēgvārdi: patvēruma meklētāji, bēgļi, patvēruma meklētāju politika, migrācijas politika, bēgļu uzņēmējvalstis.

Pēc Eiropas Savienības Statistikas biroja (Eurostat) datiem, 2014. gadā ES dalībvalstīs saņēma 626 960 patvēruma meklētāju pieteikumus (sk. 1. att.).

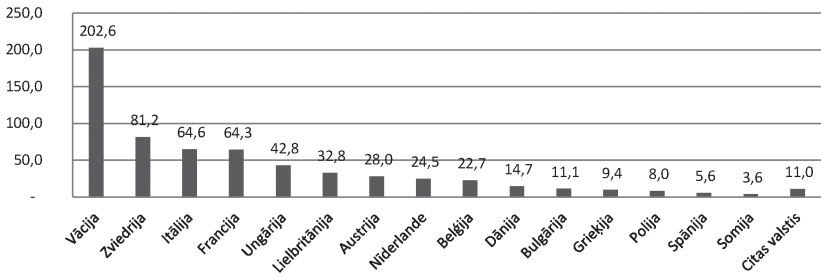
1. attēls. Patvēruma meklētāju pieteikumu skaits ES valstīs, 2005. g.–2014. g.

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem.

Izpētot pieteikumu skaita dinamiku Eiropas Savienībā par 10 gadiem, sākot ar 2005. gadu, var secināt, ka patvēruma meklētāju skaits strauji pieaug un vidējais augšanas temps šajā periodā veidoja 111.54%. Rādītājs nozīmē to, ka attiecīgajā periodā patvēruma meklētāju iesniegumu skaits vidēji gadā pieauga par 11.54%. Šādu tendenci lielākoties raksturo militāri konflikti un sociālā spriedze Vidusāzijas reģionā. Teorētiski, imigrantu pieplūdums valstī varētu būt ekonomiski izdevīgs vidējā termiņā un ilgtermiņā, ņemot vērā demogrāfiskās krīzes sekas Eiropas Savienības valstīs. Apvienoto nāciju organizācijas Bēgļu lietu aģentūra prognozēja, ka 2015. gadā Eiropā ieradīsies 700 tūkstoši imigrantu un nākamajā gadā šis skaitlis varētu būt vēl lielāks (UNHCR 2015).

Apskatot patvēruma meklētāju pieteikumu sadalījumu pēc valstīm (sk. 2. att.), kuros tie bija iesniegti, var redzēt, ka 3/4 visu pieteikumu koncentrējas sešās dalībvalstīs: Vācijā – 32.4%, Zviedrijā – 13%, Itālijā – 10.3%, Francijā – 10%, Ungārijā – 6.8% un Lielbritānijā – 5.1%.

Aprēķinot šo rādītāju proporcionāli iedzīvotāju skaitam, bija secināts, ka dalībvalstis, kas saņēma vairāk pieteikumu uz 1 miljonu iedzīvotāju bija Zviedrija (8 417), Ungārija (4 331), Austrija (3 296), Malta (3 174), Dānija (2 609) un Vācija (2 509). Vērojot šādu nelīdzenu pieteikumu sadalījumu, bija izpētīta sakarība starp iesniegto pieteikumu skaitu un imigrācijas lēmumu ietekmējošiem faktoriem, kā arī iepriekšējo gadu pozitīvo lēmumu skaitu un īpatsvaru attiecībā uz bēgļu statusa piešķiršanu.

2. attēls. Patvēruma meklētāju pieteikumu skaits ES valstīs 2014. gadā (tūkst.)

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem.

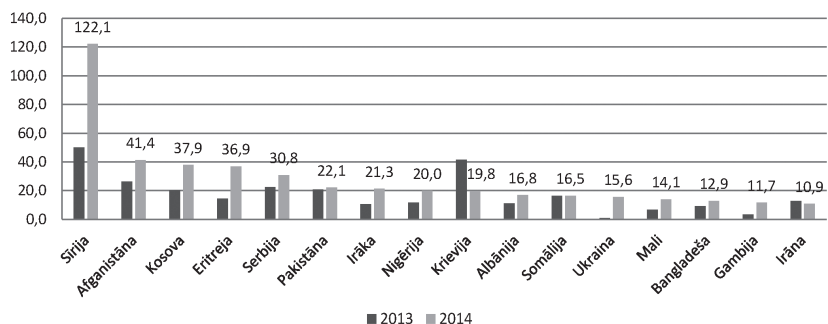
Regresijas un korelācijas datu analīze parādīja, ka starp galvenajiem ekonomiskajiem faktoriem (t.sk. bezdarba līmenis, Džini koeficients, gada ienākumu līmenis, izdevumi sociālajai aizsardzībai un citi) un saņemto pieteikumu skaitu augstas korelācijas nav. Turpretī vienīgais mainīgais, kas parādīja statistiski nozīmīgo sakarību ar iesniegto pieteikumu skaitu regresijas analīzē, ir pozitīvo lēmumu skaits iepriekšējā gadā, pat neskatoties uz to, ka pozitīvo lēmumu īpatsvars bija salīdzinoši zems. Ekonomisko faktoru maznozīmīgums var liecināt par to, ka atšķirībā no imigrācijas, kas biežāk saistīta ar darba un augstākās labklājības meklējumiem, patvēruma meklētāju galvenais mērķis ir pamest uzturēšanās valsti pēc iespējas ātrāk. Vēl viens faktors, kas varētu raksturot šādu situāciju, ir teorētiskā iespēja vēlāk mainīt uzturēšanās valsti, pateicoties ES pārvietošanās brīvībai.

Pēc Eurostat datubāzē publicētajiem datiem, 2014. gadā patvēruma meklētāja pieteikumu iesniedza 439,8 tūkstoši vīriešu un 185,5 tūkstoši sievietes, kas proporcionāli veido 73,3% un 29,7%. Analizējot pieteikumu iesniedzēju vecuma struktūru, var secināt, ka 80,3% no visiem patvēruma meklētājiem atrodas darbspējas vecumā, 18,9% – zem darbspējās un tikai 0,8% – virs darbspējas vecumā. Tas ir vērtējams pozitīvi, jo šāds sadalījums norāda uz augsto darbaspēka piedāvājuma potenciālu bēgļu uzņemšanas valstīm un zemāko slogu sociālās aizsardzības sistēmai līdz ar zemāko darbnespējīgo cilvēku īpatsvaru.

Tomēr jāņem vērā, ka lielākā daļa pieteikumu tiek noraidīta un ES patvēruma meklētāju politika paredz ģimenes apvienošanas principu, kas nozīmē, ka saņemot bēgļa statusu kādā no dalībvalstīm viens no ģimenes locekļiem var prasīt pieņemt arī viņa ģimeni (UNHCR 1983). Apskatot

Eurostat publicētos datus par faktiski izmitināto bēgļu vecuma un dzimuma sastāvu, bija secināts, ka laika periodā no 2005. gada līdz 2014. gadam sieviešu un vīriešu proporcija bija apmēram vienāda, savukārt patvēruma meklētāju vidējais darbības vecums samazinājās līdz 65%. Līdz ar to samazinās arī reālais valsts ekonomiskais ieguvums.

Vērojot saņemto pieteikumu skaitu pēc izcelsmes valstīm (sk. 3. att.), var secināt, ka 2014. gadā 1/5 visu pieteikumu bija saņemti no Sīrijas pilsoņiem, kas salīdzinot ar 2013. gadu pieauga gandrīz 3,5 reizes. Līdzīga pieauguma tendence bija vērojama arī parējās valstīs ar augstu patvēruma meklētāju skaitu, izņemot Krieviju, kur pieteikumu skaits samazinājās divreiz.

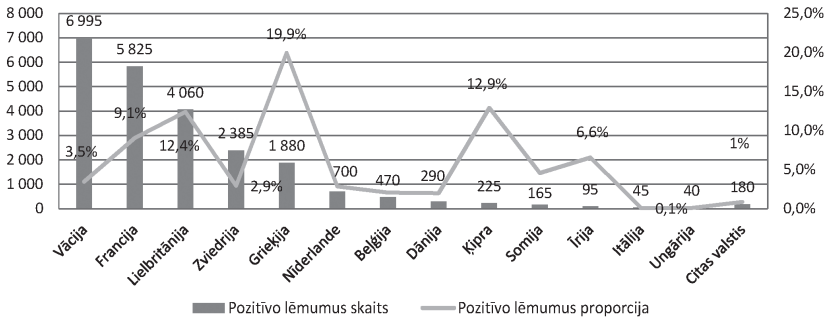
3. attēls. Patvēruma meklētāju pieteikumu sadalījums ES pēc izcelsmes valstīm 2013. gadā un 2014. gadā (tūkst.)

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem.

Krimas krīzes dēļ patvēruma meklētāju skaits no Ukrainas pieauga no 1.1 tūkstoša līdz 15,6 tūkstošiem 2014. gadā. Apskatot šo pieteikumu sadalījumu pēc mērķa valstīm, var redzēt, ka patvēruma meklētāji no Ukrainas un Krievijas daudz biežāk izvēlas valstis, ar kurām tradicionāli ir veidojušas vēsturiskās saites, to skaitā Lietuva, Polija, Latvija, Čehija un Igaunija. Līdzīgas tendences ir vērojamas arī patvēruma meklētājiem no bijušām koloniālajām valstīm. Līdz ar to viens no motivējošiem faktoriem izvēlēties konkrētu valsti ir arī kultūras saites un valodu zināšanas.

Kopumā Eiropas Savienībā 2014. gadā bija pieņemts lēmums par 23 350 patvēruma meklētāju izmitināšanu, kas veidoja tikai 3,7% no visa pieteikumu kopskaita. Salīdzinājumam, 2013. gadā, neskatoties uz mazāko pieteikumu skaitu, bija pieņemts pozitīvs lēmums 24,7 tūkstošu patvēruma meklētāju labā, 2012. gadā tie bija 25,2 tūkstoši (Eurostat 2015).

Vērojot pozitīvu lēmumu sadalījumu pēc valstīm, var redzēt, ka 91% visu izmitināto patvēruma meklētāju 2014. gadā bija pieņemts Vācijā, Francijā, Lielbritānijā, Zviedrijā un Grieķijā. Savukārt lielākais pozitīvo lēmumu īpatsvars bija raksturīgs Grieķijai (19,9%), Kiprai (12,9%) un Lielbritānijai (12,4%) (sk. 4. att.).

4. attēls. Pozitīvo lēmumu skaits un proporcija pret iedzīvotāju skaitu ES valstīs 2014. gadā

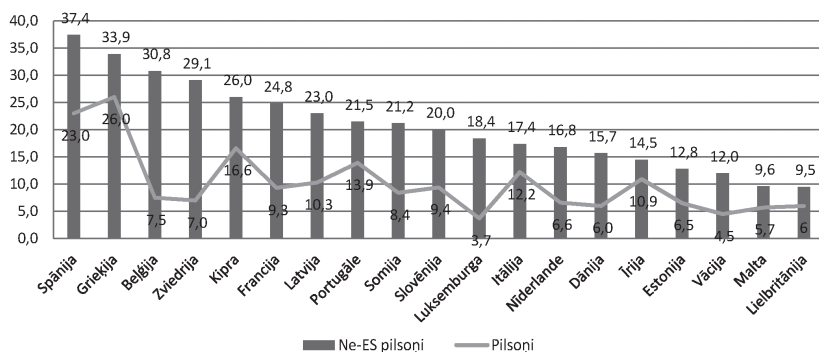
Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem.

Neskatoties uz lielāku pieteikumu skaitu Vācijā, pozitīvais lēmums bija pieņemts tikai attiecībā par 3,5% pieteikumu. Vērtējot šo rādītāju salīdzinājumā pret iedzīvotāju skaitu, var secināt, ka Kipra uz 100 000 patstāvīgo iedzīvotāju izmitināja 262 patvēruma meklētājus, Zviedrija – 247, Grieķija – 172, Francija – 88 un Vācija – 87 patvēruma meklētājus. Pieejamie dati par 2015. gadu liecina par to, ka sakarā ar jauno kvotu sistēmu šis skaitlis būs daudzkārt augstāks un pašlaik tiek runāts par 160 tūkstošu bēgļu izmitināšanu, no kuriem 1/3 būs esošo izmitināto bēgļu relokācija no ārējo robežu reģioniem un 2/3 būs jauni bēgļi (Vācijā – 40 tūkstoši, Francijā – 30 tūkstoši, Latvijā – 776 bēgļi) (Eiropas Komisija 2015).

Pēc Eiropas Savienības Statistikas biroja datiem 2014. gadā no aptuveni 470 tūkstošiem patvēruma meklētāju, kam bija atteikts patvēruma, tikai trešdaļa faktiski atgriezās mājās, kas nozīmē, ka viņi paliek uzturēties nelegāli. Tāpat pēc Apvienoto nāciju organizācijas Bēgļu lietu aģentūras datiem, 2014. gadā bija konstatēti 283 tūkstoši nelikumīgas robežu šķērsošanas gadījumi ES ārējās sauszemes un piejūras robežās. Šie faktori norāda uz Eiropas Savienības patvēruma meklētāju politikas zemo efektivitāti un vājo kontroli.

Salīdzinot izmitināto patvēruma meklētāju skaitu citos pasaules reģionos, var secināt, ka vidēji laika periodā no 2009. līdz 2014. gadam Eiropa pieņēma 10,2 reizes mazāku patvēruma meklētāju skaitu nekā ASV, 1,2 reizes mazāku nekā Austrālija un 1,4 reizes zemāku nekā Kanāda. Tajā pašā laikā 2014. gadā ASV un Kanāda kopā saņēma 134,6 tūkstošus pieteikumu, kas ir gandrīz par 80% mazāk nekā ES un pieņēma pozitīvu lēmumu attiecībā uz 63%, bet Eiropā šis pats rādītājs ir tikai 3,7% (UNHCR 2015).

Pēc Eurostat datubāzē pieejamās statistikas redzams, ka 2014. gadā Eiropas Savienības valstīs vidēji ES nepilsoņu bezdarba līmenis bija 20,3%, kad attiecīgās valsts pilsoņu bezdarba līmenis bija tikai 9,6% un citu ES dalībvalstu pilsoņu – 11,6%. Aplūkojot šo rādītāju sadalījumā pēc valstīm, var redzēt, ka lielākais bezdarba līmenis – ES nepilsoņiem 2014. gadā bija Spānijā, Grieķijā un Beļģijā, pārsniedzot 30% robežu (sk. 5. att.).

5. attēls. Bezdarba līmenis sadalījumā pēc pilsonības ES valstīs 2014. gadā (procentos)

Avots: autores veidots pēc Eurostat datiem.

Valstis ar vislielāko starpību starp pilsoņu un ES nepilsoņu bezdarba līmeņiem ir Beļģijā, Zviedrijā un Francijā ar 23, 22 un 16 procentpunktiem atbilstoši. Analizējot šo parādību matemātiski, bija secināts, ka starp kopējo bezdarba līmeni valstī un ES nepilsoņu bezdarba līmeni ciešas korelācijas nav (Spīrmana rangu korelācijas koeficients = -0,39). Šāda tendence varētu norādīt, pirmkārt, uz bēgļu integrācijas problēmām vietējā darba tirgū. Otrkārt, tas varētu liecināt par sociālās sistēmas labumu ļaunprātīgu izmantošanu jeb tā saucamo sociālo parazitismu. Abas parādības ir vērtējamas negatīvi, tomēr, ja integrācijas problēmas ir vieglāk kontrolējamas

un pārvaldāmas, tad sociālais parazītisms norāda uz visas sistēmas neefektivitāti. Šis jautājums ir ļoti aktuāls un, pēc autore domām, pastāv objektīva nepieciešamība turpināt pētījumus šajā virzienā. Nākamā būtiskā problēma ir nespēja atrast darbu atbilstoši savai kvalifikācijai. 2007. gadā veiktās aptaujas laikā bija konstatēts, ka no 62,26 tūkstošiem bēgļu, kas bija izmitināti Islandē no 1956. līdz 2003. gadam, 47% bija nodarbināti kā nekvalificēti strādnieki, kad tikai 19% strādāja šādos darbos savā dzimtajā valstī (UNHCR 2013). Augstākminētie faktori ievērojami samazina patvēruma meklētāju saņēmējvalstu iespējamo ekonomisko ieguvumu līdz ar darba resursu neefektīvu izmantošanu.

Raksta tapšanas laikā statistika par patvēruma meklētāju izglītības līmeni centralizēti netika vākta un nekādi masveida pētījumi par šo tēmu nebija veikti, neskatoties uz datu aktualitāti un svarīgumu. Pēdējie pieejamie pētījumi par šo tēmu bija veikti vairāk nekā pirms 10 gadiem un ir novecojuši. Autore uzskata, ka ir nepieciešams ieviest attiecīgo datu centralizētu vākšanu, jo tie ir nepieciešami patvēruma meklētāju darba tirgus integrācijas politikas pilnveidošanai un viņu darbaspēka izmantošanas efektivitātes noteikšanai.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Mūsdienu bēgļu krīze ir aktuāla problēma, kas pēc oficiālajām prognozēm ir tendēta uz turpmāko attīstību.
2. Šodienas Eiropas Savienības patvēruma meklētāju politika nespēj tikt galā ar arvien pieaugušo bēgļu vilni. Līdz ar to ir nepieciešama politikas optimizācija un pielāgošana mūsdienu tendenču vajadzībām.
3. Lai gan patvēruma meklētāju uzņemšana var nedaudz uzlabot reģiona demogrāfisko situāciju, tomēr tā nevar kompensēt to kvalitatīvi. Imigrantu integrācija vietējā darba tirgū ir ilgstošs un sarežģīts process.
4. Patvēruma meklētāju uzņemšana nes sevī vairāk izaicinājumu bēgļu saņēmējvalstīm, nekā potenciālo labumu, tomēr problēma ir vairāk aktuāla no ētiskā un politiskā skatījuma.
5. Ir svarīgi organizēt patvēruma meklētāju izglītības līmeņa un virziena datu centralizētu vākšanu, kas ir nepieciešami patvēruma meklētāju darba tirgus integrācijas politikas pilnveidošanai.
6. Pastāv nepieciešamība turpināt pētījumus šajā jomā, īpašu uzmanību pievēršot patvēruma meklētāju nodarbinātības jautājumiem un integrācijas iespēju analīzei.

Bibliogrāfija

- European Commission Press Release Database *Refugee Crisis: European Commission takes decisive action*. (In English) Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-15-5596_en.htm (skat. 30.11.2015).
- Eurostat Statistic Database *Population and social conditions: asylum and managed migration*. (In English) Pieejams: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (skat. 30.11.2015).
- Eurostat Statistic Explained *Asylum quarterly report*. (In English) Pieejams: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_quarterly_report (skat. 30.11.2015).
- Hatton T.J. (2015) Asylum policy in the EU: The case for deeper integration. *CESifo Economic Studies. Volume 61, Issue 3–4, 1 September 2015, Article number ifv002*. pp 605–637. (In English)
- Ljungholm D.P. (2014) Social rights of asylum seekers and refugees in the EU. *Linguistic and Philosophical Investigations. Volume 13, Issue 1, 2014*. pp. 164–169. (In English)
- Mathew P. (2012) *Reworking the relationship between asylum and employment*. United Kingdom: Routledge. (In English)
- O’Nions H. (2014) *Asylum – a right denied: A critical analysis of European asylum policy*. USA: Ashgate Publishing Limited. (In English)
- UNHCR *Asylum Trends 2014: Levels and Trends in Industrialized Countries*. (In English) Pieejams: <http://www.unhcr.org/551128679.html> (skat. 30.11.2015).
- UNHCR *Global Trends 2014: Forced Displacement in 2014*. (In English) Pieejams: <http://www.unhcr.org/556725e69.html> (skat. 30.11.2015).
- UNHCR (2013) *The labour market integration of resettled refugees*. Switzerland: UNHCR. (In English)
- UNHCR *UNHCR guidelines on reunification of refugee families*. (In English) Pieejams: <http://www.unhcr.org/3bd0378f4.pdf> (skat. 30.11.2015).
- UNHCR *World Refugee Day: Global forced displacement tops 50 million for first time in post-World War II era*. (In English) Pieejams: <http://www.unhcr.org/53a155bc6.html> (skat. 30.11.2015).

Asylum Seekers in European Union: Trends in Times of the Refugee Crisis

Summary

In June 2014 the United Nations refugee agency (UNHCR) announced that the world has faced the biggest refugees and asylum seekers number, that exceeded 50 million people – the largest figure since the World Second War. In Latvia’s case, refugee reception and European Union forced quota is a new challenge in economic and social fields. On the other hand, in times of a deep demographic crisis and labor shortage problem, an appropriate refugee policy could provide new opportunities for EU countries.

The aim of the paper is to evaluate potential challenges and opportunities for the European Union's regional economy by analyzing current trends of asylum seekers hosting. The paper provides an analysis of asylum seeker application's dynamics, a determination of the main host country selection reasons, a study of positive decision on asylum application statistics and a research of refugee's employment trends in host countries.

Key words: asylum seekers, refugees, asylum seeker policy, migration policy, refugee host countries.

ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ: ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Состояние здоровья населения предопределяет благополучие семей, предприятий разного профиля, экономическое благополучие региона, а также предопределяет количественную и качественную характеристику трудовых ресурсов и социальную, экономическую и трудовую активность населения, что в свою очередь, оказывают непосредственное воздействие на уровень важнейших макроэкономических показателей (ВВП, национальный доход и др.). В статье рассматриваются понятия здоровья и здорового образа жизни в контексте экономической теории, а именно в рамках теории капитала. Акцентируется внимание на мероприятиях и популяризации здорового образа жизни среди жителей Латвии. Поднимается вопрос стоимости здоровья на индивидуальном и региональном уровнях. В современном обществе не только социально-экономические условия влияют на здоровье населения, но и здоровье в немалой степени влияет на экономику в целом. В связи с заболеваемостью населения общество несёт как прямые, так и косвенные экономические потери. Снижение заболеваемости после проведения активных медицинских оздоровительных мероприятий и снижение экономического ущерба вследствие снижения заболеваемости определяют экономический эффект здравоохранения.

Ключевые слова: здоровье, капитал здоровья, здоровый образ жизни, цена здоровья.

В условиях рыночной экономики здоровье обеспечивает человеку конкурентоспособность, материальную обеспеченность, профессиональное долголетие и благополучную старость. Следовательно, здоровье в наши дни приобретает особое, приоритетное значение как на уровне государственной политики, так и в жизненных стратегиях людей. Актуальность здорового образа жизни обусловлена возрастанием и изменением характера нагрузок на организм человека в связи с усложнением общественной жизни, увеличением различных видов рисков для здоровья.

Хорошее здоровье представляет собой величайшее социальное благо и накладывает отпечаток на все сферы жизни людей. Оно выступает в качестве одного из необходимых и важнейших условий активной, творческой и полноценной жизни человека в социуме. Недостаточный уровень здоровья негативно отражается на социальной,

трудоу и экономической активности людей, снижая уровень производительности труда, понижая показатели здоровья будущего поколения, а также существенно уменьшая общую удовлетворенность человека своей жизнью. Таким образом, здоровье является основным ресурсом, от степени обладания которым зависит удовлетворенность практически всех потребностей человека, оно отражается на образе и стиле жизни, миграционной подвижности людей, приобщении их к современным достижениям культуры, науки, искусства, техники, характере и способах проведения досуга и отдыха. В то же время, уровень здоровья, имеет зависимость от социально-экономических факторов.

В Латвии, как и в большинстве стран уже реализуется целый ряд стратегических мер, направленных на борьбу с неинфекционными заболеваниями и причинами, лежащими в их основе. В документе «Принципы общественного здравоохранения на 2014–2020 гг.» (*«Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam»*) подчёркивается вопрос о факторах, влияющих на здоровье населения, «здоровый образ жизни играет существенную роль в сохранении и улучшении здоровья. Значительной проблемой общественного здоровья являются неинфекционные заболевания (сердечно-сосудистые заболевания, онкологические заболевания, психические расстройства). Главные поведенческие факторы, способствующие развитию такого рода заболеваний – нездоровый образ жизни, недостаточная физическая активность, а также вещества и процессы, вызывающие зависимость» (*Sabiedrības veselības... 2014*). Значимость здорового образа жизни акцентируется также в латвийском «Законе о самоуправлениях» (*Likums... 1994*), обязывающем местные органы власти обеспечить жителям доступ к медицинскому обслуживанию, пропаганду здорового образа жизни и спорта. «Проводимые самоуправлением, различные мероприятия по укреплению здоровья населения способствуют тому, что территория становится более ухоженной, привлекательной для жителей, туристов и инвесторов. У жителей самоуправления появляется возможность стать более здоровыми и работоспособными. Они больше смогут доверять местным органам власти, активнее участвовать в различных видах деятельности, а также идентифицировать себя полноправными членами самоуправления» (*Latvijas iedzīvotāju... 2015*).

В Национальном плане развития Латвии на 2014–2020 годы (*Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam*) здоровье яв-

ляется приоритетным направлением. «Чтобы увеличить долю населения со здоровым образом жизни, побуждать жителей больше внимания уделять физической активности, уменьшить количество курильщиков, снизить потребление алкоголя в Латвии, планируется множество мероприятий по укреплению здоровья, такие как образовательные семинары, информационные кампании, социальные кампании, увеличивающие физическую активность мероприятия» (Sabiedrības... 2014).

В Латвии регулярно проводятся мониторинги самооценки состояния здоровья населения. Информация, полученная в ходе данных исследований помогает выявить самые актуальные проблемы населения, связанные со здоровьем, их географическое и демографическое распределение, а также определить стратегические приоритеты в области общественного здравоохранения. Не смотря на многочисленные программы защиты здоровья и меры социальной безопасности, Латвия остаётся страной в ЕС с самой высокой долей населения, неудовлетворяющей потребность в медицинских обследованиях и лечении (Health... 2014). Как показывают данные Центрального статистического управления, в 2014 году 22.4% жителей Латвии не получили необходимое медицинское обслуживание по причине нехватки денежных средств. 28.8% жителей не могли позволить себе необходимые услуги стоматолога, а 17.8% – приобретение выписанных врачом медикаментов (Pēdējos... 2015). Значительная часть вопросов в анкетах мониторинга самооценки здоровья связана и со здоровым образом жизни, акцентируется внимание на проблемах лишнего веса жителей, количестве курильщиков, физической активности населения.

Эксперты Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ) в 80-х годах XX века определили ориентировочное соотношение различных факторов обеспечения здоровья человека, выделив в качестве основных четыре производные: генетические факторы (20%), состояние окружающей среды (20%), медицинское обеспечение (7–8%), условия и образ жизни людей (52–53%). Это значит, что наше здоровье — наполовину в наших руках, а здоровый образ жизни является предпосылкой для всех остальных сторон жизнедеятельности. А факторы риска смерти, зависящие от образа жизни, являются предотвратимыми на 82% для мужчин и на 67% для женщин (Komarov 2010). В этой связи есть все объективные основания для того, чтобы наряду с развитием медицинских технологий и повышением качества и дос-

тупности медицинских услуг, разработать и проводить комплексную политику популяризации здорового образа жизни, который представляет собой систему жизненных ценностей направленных на то, чтобы вести активный образ жизни, правильно питаться и тем самым предотвращать заболевания и повышать естественную сопротивляемость организма.

«Полная реализация всеми людьми имеющегося потенциала здоровья» — один из ключевых принципов, изданной в 2006 году *Европейской стратегии профилактики и борьбы с неинфекционными заболеваниями* (Gaining health... 2006). «Профилактика на уровне населения является самой устойчивой стратегией в долгосрочной перспективе. Она является средством решения проблем, связанных с целым рядом неинфекционных заболеваний (НИЗ) и, вместе с тем с их общими факторами риска. Примеры эффективных мер по снижению распространенности факторов риска среди населения включают налогообложение табачных изделий или снижение содержания жира, соли и сахара в готовых пищевых продуктах. Как отмечается в вышеупомянутой стратегии, одним из последствий глобализации является наблюдаемая в странах с низким и средним уровнем доходов склонность населения к выбору рациона питания, отличающегося высокой общей калорийностью, большим содержанием насыщенных жиров, соли и сахара. Во многих странах повседневное продовольственное снабжение населения становится исключительной прерогативой нескольких супермаркетов, а местные торговые точки и рынки исчезают. Эта тенденция, начавшаяся в Западной Европе, теперь отмечается и в некоторых частях Восточной Европы. В отчётах ВОЗ также отмечается, что бедные чаще, чем богатые стали страдать ожирением. Рост числа торговых соглашений, общих рынков и транснациональных каналов сбыта табака и алкоголя подрывает усилия правительства по осуществлению эффективного контроля над предложением и наличием в продаже этих изделий. Городское население в большей степени ведет все более малоподвижный образ жизни, что связано, в частности, с быстро растущим уровнем моторизации, ростом городов и сокращением возможностей повседневной физической активности в домашней, профессиональной и учебной среде. Современные «жирогенные» условия жизни, характеризующиеся нездоровым питанием и малоподвижным образом жизни, значительно усугубляют проблему ожирения, особенно среди детей, а также способствуют развитию других неинфекционных заболеваний, например, диабета. Стати-

стические данные, полученные в 2014 году в ходе Европейского обзора здоровья (*European Health Interview Survey – EHIS*) указывают на то, что чем выше социально-экономические показатели респондентов (образование, доход и занятость), тем здоровее их привычки в еде. Также эту гипотезу подтверждают данные исследования о привычках в еде жителей Рижского региона. В Рижском регионе большая доля жителей ежедневно употребляет в пищу фрукты и овощи, примерно на 6% больше, чем в среднем по Латвии (Sievietes... 2014).

В словаре понятий ВОЗ, образ жизни — это «взаимодействие условий жизни индивида в широком смысле с индивидуальной моделью поведения, которая определяется социокультурными факторами и личностными особенностями». Применительно к здоровью понятие «образ жизни» можно определить как систему трудовой, бытовой, рекреационной (области отдыха и досуга) деятельности, от которых зависит здоровье человека.

Понятие Здоровый образ жизни имеет множество различных аспектов: медицинский, психологический, исторический, политический, правовой и др. Автор статьи рассматривает здоровый образ жизни именно в экономическом аспекте. В настоящее время недостаточно изучена взаимосвязь таких категорий как потенциал здоровья — экономический рост — эффективность здравоохранения. Поэтому остаются актуальными исследования в области оценки экономической значимости здоровья, степени участия здравоохранения в происходящих в стране социально-экономических преобразованиях.

Экономический аспект предполагает появление такого понятия как *стоимость здоровья*, которая включает в себя расходы на поддержание здоровья, профилактику заболеваний, а также расходы на лечение, убытки, связанные с потерей здоровья. Возникает также вопрос о *стоимости здорового образа жизни*. Одной из самых затратных статей бюджета здорового образа жизни (ЗОЖ) является правильное питание. В начале 2015 года «Латвийская ассоциация биологического сельского хозяйства» (Latvijas Biloģiskās lauksaimniecības asociācija) провела оценку стоимости корзины с более полезными для здоровья, по мнению членов ассоциации, органическими продуктами. Результаты исследования показали, что стоимость корзины с органическими, полезными для здоровья продуктами в месяц на одного человека в среднем на 30 евро превышает стоимость «корзины» с обычными продуктами (Pētījums... 2015). Анализировалась «корзина здоровых про-

дуктов», согласно Рекомендациям здорового питания для взрослых, разработанных Министерством здравоохранения в 2008 году. Если покупатель выбирает обычные, неорганические продукты, но придерживается принципов здорового питания, то такая корзина на одного человека в месяц, согласно подсчётам, обойдётся примерно в 122 евро.

На региональном / государственном уровне экономические потери в связи с утратой трудоспособности населения слагаются из стоимости несозданной продукции, что обусловлено потерей рабочего времени и уменьшением числа работающих с учетом средней величины национального дохода, произведенного одним работающим за один рабочий день; выплат пособий за счет средств социального страхования и социальной защиты; средств, затраченных на все виды медицинской помощи.

Охрана и укрепление здоровья населения представляют собой многогранную систему государственных, общественных, социально-экономических и медицинских мероприятий. В *цену охраны здоровья населения* входят расходы на:

- 1) профилактику хронических заболеваний и заболеваний инфекционного характера;
- 2) санитарно-просветительскую работу среди населения;
- 3) улучшение материального обеспечения лечебных учреждений и повышение зарплаты медицинских работников;
- 4) финансирование научных исследований в области биомедицины и внедрения в лечебный процесс передовых медицинских технологий;
- 5) развитие массовой культуры физической активности населения.

Расходы на здравоохранение считаются одним из ключевых показателей социального развития, так как отражают степень внимания, уделяемого государством и обществом здоровью граждан. Рейтинг стран мира по уровню расходов на здравоохранение (*Expenditure on Health*) рассчитывается как общий объем государственных и частных расходов на здравоохранение, выраженный в процентах от ВВП (Таблица 1). Последние данные представлены по состоянию на 2013 год. По данным статистики ВОЗ, Латвия пока тратит на здравоохранение лишь 6% от ВВП и существенно отстает по данному показателю от других индустриально развитых стран мира и даже соседних балтийских стран.

Финансирование мероприятий по укреплению здоровья есть вложение в создание экономических ресурсов общества, в формирование его трудового потенциала. В Латвии рассчитано потратить более 270 миллионов Евро (из которых 85% – софинансирование Европейских фондов) на реализацию мероприятий, направленных на улучшение качества медицинского обслуживания, доступность медицинских услуг и увеличение количества жителей, ведущих здоровый образ жизни (Sabiedrības... 2014).

Таблица 1.

Рейтинг стран мира по уровню расходов на здравоохранение, 2013 г.

Место в мировом рейтинге	Страна	Расходы на здравоохранение, % от ВВП
2	США	17
11	Германия	11
31	Норвегия	10
37	Великобритания	9
88	Польша	7
91	Россия	7
103	Литва	6
105	Беларусь	6
116	Эстония	6
117	Латвия	6

Источник: *Rejting stran... 2013.*

Экономический анализ приводит к таким понятиям, как ресурс, актив и капитал. В данном контексте, ресурс – это некий потенциал, «резерв». То есть, здоровье как ресурс представляет собой запас демографических, физических и психических возможностей, позволяющих в определённых условиях в будущем продлить продолжительность жизни, улучшить качество жизни людей, на государственном уровне увеличить ВВП. Актив – востребованный ресурс, то есть не обязательно, что он уже приносит пользу, но владелец (индивид, регион, государство) его реально готов использовать. Капитал – актив, уже приносящий пользу. Здесь можно выделить отдельный вид капитала – **капитал здоровья**, который уже приносит своему владельцу экономическую выгоду, разнообразную пользу.

Существуют различные подходы изучения здоровья в рамках теории капитала. Многими исследователями капитал здоровья тракту-

ется как разновидность или элемент **человеческого капитала**. Однако, М. Гроссман (*Grossman M.*), который, собственно, и ввел это понятие в экономическую теорию, считал, что капитал здоровья и человеческий капитал нужно рассматривать отдельно. Ведь навыки, позволяющие зарабатывать больше денег, и возможность в течение большего количества времени применять эти навыки — не одно и то же. Запас знания, которым обладает человек, влияет на его рыночную и нерыночную производительность, в то время как запас его здоровья определяет суммарное количество времени, которое он сможет потратить, зарабатывая деньги и производя товары. Этот запас и есть капитал здоровья (Rozmainskij 2011. В своей статье 1972 г. М. Гроссман трактует капитал здоровья как актив, позволяющий его обладателю как можно дольше «использовать по назначению» свой человеческий капитал (Grossman 1972). Гораздо важнее то, что он рассматривает капитал здоровья как любую другую разновидность капитала и применяет типично неоклассический подход. Вложения в капитал здоровья рассматриваются с точки зрения индивидуального рационального выбора.

Человек, как полагает М. Гроссман, должен вести себя как рациональный инвестор, изыскивающий и выбирающий средства для улучшения здоровья, сохранения молодости и продления срока жизни. Объем инвестиций для каждого человека зависит от того, какие цели и перспективы он ставит перед собой, а также от материальных возможностей для их осуществления и оценки прогнозируемой прибыли. Человек должен как можно раньше овладеть ролью администратора личного здоровья. Эта роль предполагает осуществление оценки текущего состояния, определение перспективных целей, путей решения текущих задач, выбор доступных организационных и финансовых методов, последующую оценку состояния и т.д. Причем в разные периоды жизни актуальны разные аспекты здоровья и доступны разные возможности. И чем раньше начнется это инвестирование, тем быстрее оно станет давать отдачу. При этом чем качественнее и длительнее инвестиции, тем больший эффект они приносят.

Исследователи Института социальных исследований Даугавпилсского Университета, как правило, используют теорию совокупного капитала личности или социальной группы, где присутствует и **физический капитал**. Здоровье является одной из составных частей (индикаторов) физического капитала человека (группы), где присутствуют ещё и такие элементы, как «способность противостоять стрессам и

психологическим проблемам» и «красота, внешняя привлекательность» (Menshikov, Vanags, Volkova 2014). Согласно проведённому в 2012 году в Даугавпилском Университете исследованию, где использовались 9 видов капитала личности, физические ресурсы и физический капитал жителей Латгальского региона имеют наибольшую долю в структуре совокупных ресурсов (13,6%) и структуре совокупного капитала (14%). Из тех респондентов, которые, по их собственному мнению, владеют физическими ресурсами, 20% отметили, что хорошее здоровье приносит им денежный доход, то есть преобразовывается в экономический капитал.

Здоровье населения и экономика тесно связаны друг с другом. Оно определяет способность к воспроизводству трудового потенциала, трудовых ресурсов. Такие же факторы здоровья, как старение населения, распространение заболеваний, наступление инвалидности, наносят ущерб производительным силам общества, сказываются на экономическом развитии страны. Кроме того, на здоровье населения страны и ведение здорового образа жизни оказывает влияние государственная политика. Государственная политика в области охраны здоровья должна быть направлена на то, чтобы дать равные возможности людям выбирать здоровый образ жизни.

Для полноценного изучения взаимодействия общественного здоровья и экономики требуется целостная методика оценки экономического ущерба и выгоды в связи с изменениями заболеваемости, инвалидизации и смертности населения, позволяющая определять величины ущерба и выгоды для различных возрастных групп. Данная статья может стать «толчком» для дальнейших исследований в этой области.

Библиография

- Gaining health: the European strategy for the prevention and control of noncommunicable diseases. 2006. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe (In English) Available: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/76526/E89306.pdf?ua=1 (accessed: 15.03.2016)
- Grossman M. The Demand for Health: A Theoretical and Empirical Investigation / M. Grossman. – New York: Columbia University Press, 1972. (In English)
- Health Systems in Transition (HiT) profile of Latvia. 2014. (In English) Режим доступа: <http://www.hspm.org/countries/latvia08052014/livinghit.aspx?Section=4.1%20Physical%20resources&Type=Section> (см. 15.03.2016)

- Komarov Ju.M. Vysokaja smertnost' kak vedushhaja prichina depopuljacii // Profilaktika zabojevanij i ukreplenie zdorov'ja. – 2010. – № 5. – 4–7 p. (in Russian)
- Latvijas iedzīvotāju veselību ietekmējošo paradumu pētījums, 2014. Slimību profilakses un kontroles centrs, Rīga 2015. (In Latvian) Available: <http://www.spkc.gov.lv/veselibu-ietekmejos-paradumu-petijumi/> (accessed: 15.03.2016)
- Likums par pašvaldībām. Stājās spēkā 09.06.1994. (In Latvian) Available: <http://likumi.lv/doc.php?id=57255> (accessed: 20.03.2016)
- Menshikov, V., Vanags, E., Volkova, O. 2014. Aggregate Capital, its Structure and Used Strategies of Resource Capitalization. – Proceedings of the International Scientific Conferences of Faculty of Social Sciences of Daugavpils University. part I. Issues of Sociology: 15–36. (In English)
- Mitenbergs U, Taube M, Misins J, Mikitis E, Martinsons A, Rurane A, Quentin W. Latvia: Health system review. *Health Systems in Transition*, 2012; 14(8): 1–191 (In English)
- Pasaules Veselības organizācijas Veselīgo pilsētu programma un Nacionālais veselīgo pašvaldību tīkls. (In Latvian) Available: <http://www.spkc.gov.lv/nacionalais-veseligo-pasvaldibu-tikls-latvija/> (accessed: 20.03.2016)
- Pēdējos piecos gados uzlabojies senioru veselības pašvērtējums. Publicēts 03.11.2015. (In Latvian) Available: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/pedejos-piecos-gados-uzlabojies-senioru-veselibas-pasvertejums-43455.html> (accessed: 20.04.2016)
- Pētījums: Bioloģiskā partika mēnesi vienam cilvēkam izmaksā nepilnus 30 eiro dārgāk. Publicēts 23.04.2015. (In Latvian) Available: <http://www.db.lv/razosana/partika/petijums-biologiska-partika-menesi-vienam-cilvekam-izmaks-nepilnus-30-eiro-dargak-431316> (accessed: 26.04.2016)
- Rejting stran mira po urovnju rashodov na zdravoohranenie. 2013 god. (in Russian) Available: <http://gtmarket.ru/ratings/expenditure-on-health/info> (accessed: 20.03.2016)
- Rozmainskij I. “Pochemu kapital zdorov'ja nakaplivaetsja v razvityh stranah i “proedaetsja” v postsovetskoj Rossii? (opyt postkejnianskogo analiza)” Opublikovano v zhurnale “Voprosy jekonomiki”, 2011, № 10, 113–131. p. (in Russian) Available: <http://demoscope.ru/weekly/2011/0487/analit03.php> (accessed: 15.03.2016)
- Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam. Apstiprinātas 14.10.2014. 24 lpp. (In Latvian) Available: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4965> (accessed: 20.03.2016)
- Sievietes vairāk nekā vīrieši ikdienas uzturā lieto augļus un dārzeņus. Publicēts 22.02.2016. (In Latvian) Available: <http://www.csb.gov.lv/notikumi/sievietes-vairak-neka-viriesi-ikdienas-uztura-lieto-auglus-un-darzenus-43993.html> (accessed: 26.04.2016)

Healthy Lifestyle: Economic Aspects

Summary

Population health determines the well-being of families, businesses in different fields, the economic prosperity of the region, and determines the quantity and quality of human resources and social, economic and labor activity of the population, which, in turn, have a direct impact on the level of the most important macroeconomic indicators (GDP, national income, etc.). The article discusses the concept of health and healthy lifestyle in the context of economic theory, namely in the framework of the theory of capital. The attention is focused on activities and promotion a healthy lifestyle among residents of Latvia. Raises issue the cost of health at individual and regional levels. In modern society, not only the socio-economic conditions affect the health of the population, but also the health to a great extent affects the economy as a whole. In connection with the morbidity of the population society carries both direct and indirect economic losses (economic losses). Reducing the incidence of post-active medical health measures and reduction of economic losses due to the reduction of disease determine the economic health effect

Key words: health, health capital, healthy lifestyle, price of health.

В ПОИСКАХ СРЕДНЕГО КЛАССА (СТАТЬЯ 2)

Цель статьи — рассмотреть проблему состояния классовой стратификации общества в Латвии. При этом повышенное внимание уделяется среднему классу общества, что связано с огромной ролью именно этой общности в экономическом росте, в достижении устойчивого и долговременного развития страны. Предмет социологического исследования — становление классовой стратификации в регионе (оценка на основе кластерного анализа), основные характеристики выделенных кластеров на основе анализа объемов и структуры совокупных ресурсов и совокупного капитала, роль структуры совокупных ресурсов семьи в проявлении склонности к трудовой миграции. Кластеризация населения Латгалии при использовании 3-х переменных обнаруживает всего два кластера. Первый из них составляет лишь 6%, при этом средние доходы на 1-го члена семьи в месяц составляли 503 лата, уровень образования — незаконченное высшее, классовая самоидентификация — средний слой. Основная же масса наших респондентов составила второй кластер при средних доходах в 151 лат, уровне образования — среднее специальное, классовой самоидентификации — низший средний класс/высший рабочий класс. Подтвердилась основная гипотеза исследования — наши собственные исследования, а так же данные государственной статистики свидетельствуют о незавершенности процесса образования классовой стратификации, отвечающей потребностям преодоления системного кризиса общества, что негативно сказывается как на показателях экономического и социального развития страны, так и на возможностях жителей региона эффективно капитализировать свои ресурсы непосредственно в Латвии, тем самым удовлетворяя свои потребности в качестве жизни, не прибегая к трудовой миграции. В заключении статьи анализируются дискуссионные вопросы классовой структуры современных обществ.

Ключевые слова: класс, средний класс, совокупный капитал, кластер.

О критериях классов и их измерении

Проблемы социальной стратификации не являются мейнстримом латвийских социологов (Меньшиков 2015). Вместе с тем без глубокого и достоверного анализа состояния и динамики классовой структуры общества экспертное сообщество не способно предложить власти и гражданскому обществу эффективные, соответствующие реальным запросам и возможностям Латвии механизмы и инстру-

менты выхода страны из системного кризиса. При этом повышенное внимание необходимо уделять среднему классу общества, что связано прежде всего с той ролью именно этой общности в экономическом росте, в достижении устойчивого и долговременного развития страны.

Однако данные общелатвийского исследования 2009 года показали, что более половины населения страны уже причислили себя к среднему классу, при том что если брать во внимание по крайней мере 3 критерия (семейный доход выше медианы, уровень образования – высшее и самоидентификация со средним классом), то удельный вес кандидатов в средний класс уменьшился до 13% (Меньшиков 2011). Применив к этим же социологическим данным кластерный анализ, вновь используя 3 переменных (доход на одного члена семьи в месяц, латы; продолжительность образования, годы; самоидентификация, место на стратификационной шкале, где 1 – самый низ, 10 – самый верх), доля кластера с характеристиками, удовлетворяющими требованию к среднему классу, составила всего 7% (см. таблицу 1). При этом по понятным причинам среди респондентов социологического опроса не оказалось сколько-либо заметного числа представителей высшего класса. Подавляющая доля участвовавших в опросе респондентов (93%), прежде всего из-за низких доходов, не попадает в средний класс, хотя по самоидентификации и, особенно, по продолжительности своего образования достаточно близка к представителям 1 кластера.

Таблица 1.

**Средние значения предварительно заданных переменных
кластерного анализа, Латвия, 2009 г.**

	1 кластер	2 кластер
Доход на 1 члена семьи в месяц, лат	632,05	169,48
Продолжительность образования, годы	15	12
Самоидентификация	6	4
Количество человек, входящих в кластер	48	637
Доля кластера в %	7	93

Источник: *рассчитано автором по данным опроса Института философии и социологии Латвийского университета “Социальное неравенство III” Международной программы социальных исследований в 2009 г., n=1069 чел.*

Основные положения методологии и методики исследования

Более основательно проблематику становления среднего класса в нашей стране мы постарались рассмотреть в ходе реализации проекта «Совокупный капитал, его структура и связь с трудовой миграцией», теоретической основой которого выступил ресурсный подход, во многом опирающийся на широкое понимание категории «капитал» у П. Бурдьё (Bourdieu 1986). Использование ресурсного подхода (теории совокупного капитала) — методология и методы социологического анализа — впервые изложены нами на международной конференции в Польше (Menshikov 2008), а первая апробация этого подхода при осуществлении эмпирического социологического исследования описана в статье журнала Академии наук Литвы «Philosophy. Sociology» (Menshikov 2011). Теоретическое обоснование исследовательского проекта, анализируемая структура совокупного капитала семьи, операциональные понятия, основные результаты нашего анализа применительно к проблеме трудовой миграции опубликованы в 2013 году (Metrikovs 2013).

Целью нашего дополнительного исследования в рамках реализованного проекта явилось выявление основных параметров формирующейся классовой стратификации, отвечающей потребностям преодоления системного кризиса общества и сформулировать важнейшие проблемы общества, обусловленные незавершенностью этого процесса. Особое внимание предполагалось уделить на основе теории совокупного капитала объему и важнейшим характеристикам кандидатов в средний класс.

Предмет исследования — становление классовой стратификации в регионе (оценка на основе кластерного анализа), основные характеристики выделенных кластеров на основе анализа объемов и структуры совокупных ресурсов и совокупного капитала, роль структуры совокупных ресурсов семьи в проявлении склонности к трудовой миграции.

Гипотеза исследования — наши собственные предыдущие исследования, а так же данные государственной статистики свидетельствуют о незавершенности процесса образования классовой стратификации, отвечающей потребностям преодоления системного кризиса общества, что негативно сказывается как на показателях экономического и социального развития страны, так и на возможностях жителей региона эффективно капитализировать свои ресурсы непосредственно в Латвии, тем самым удовлетворяя свои потребности в качестве жизни, не прибегая к трудовой миграции.

Мы согласны с Толстой Ю.Н., что «для специалиста в области социально-гуманитарных наук проблема измерения является центральной» (Толстова 2015). Почему? Наша главная задача — адекватное понимание реальности, ее моделирование, что предполагает выделение и изучение общего в разных объектах, формализацию, измерение, использование многообразного арсенала математики. Социологи все чаще для создания моделей социальной реальности, выявления структуры и измерения выделяемых объектов используют многомерные статистические методы, в частности, кластерный анализ.

Примечательно, что первое применение кластерный анализ нашел в социологии. Название кластерный анализ происходит от английского слова *cluster* — гроздь, скопление. Впервые в 1939 году был определен предмет кластерного анализа и сделано его описание исследователем Трионом (Tryon 1939). Главное назначение кластерного анализа — разбиение множества исследуемых объектов и признаков на однородные в соответствующем понимании группы или кластера. Кластерный анализ в отличие от большинства математико-статистических методов не накладывает никаких ограничений на вид рассматриваемых объектов, и позволяет рассматривать множество исходных данных практически произвольной природы.

Кластер имеет следующие математические характеристики: центр, радиус, среднеквадратическое отклонение, размер кластера. Большое значение в кластерном анализе имеет выбор масштаба или единиц измерения признаков. Эта проблема решается при помощи предварительной стандартизации переменных.

В результате кластерного анализа при помощи предварительно заданных переменных формируются группы случаев. В нашем анализе под случаями понимаются отдельные личности (социальные агенты), имеющие схожие проявления переменных. На наш взгляд, при кластерном анализе с целью нахождения основных социальных групп, выступающими результатом интеграции (не обязательно сильной и позитивно ориентированной) социальных агентов, необходимо использовать такие критерии, которые отражали бы «упорядоченную систему ранжирования» (Parsons 1937). Такими критериями при поиске классов должны быть как минимум 3 группы факторов, аккумуляемые агентами в различных видах социального пространства и участвующие в определении их социальной позиции. Это эмпирически фиксируемые материальные обстоятельства жизни агентов (доминанта — средний уровень дохода члена семьи), важнейшие в дан-

ных условиях нематериальные факторы (доминанта — уровень образования) и субъективные факторы (доминанта — самоидентификация с определенным классом). Конечно, эти критерии не полны, есть случаи, когда отдельный член конкретной семьи лично не соответствует «классовому стандарту» (например, уровню образования), но реально «это такая составная часть статуса, которая является наиболее общей для всех членов эффективной единицы родства» (Parsons 1937).

Анализ данных эмпирического исследования в Латгалии

Объект исследования — три возрастные группы населения Латгалии: 15–29-летние, 30–49-летние, 50–75-летние. Численность респондентов — 800 человек, из них 519 человек (64,9%) — проживающие в Даугавпилсе. Выборка стратифицирована по полу, возрасту и образованию. Вновь используем три переменных:

1 — доход в домохозяйстве на одного человека в месяц (латы);

2 — уровень образования по шкале: 1 — основное образование, 2 — неполное среднее образование, 3 — профессиональное техническое, 4 — среднее, 5 — среднее специальное, 6 — незаконченное высшее, 7 — высшее;

3 — самооценка принадлежности к социальному слою общества по шкале: 1 — низшая группа, 2 — класс рабочих, 3 — низший средний класс/высший рабочий класс, 4 — средний класс, 5 — высший средний класс, 6 — высший класс.

Таблица 2.

Средние значения предварительно заданных переменных кластерного анализа, Латгалия, 2012 г.

	1 кластер	2 кластер
Доход в домохозяйстве на 1 чел. в месяц, лат	503	151
Уровень образования (шкала 1–7)	6	5
Самооценка принадлежности к социальному слою общества (шкала 1–6)	4	3
Количество человек, входящих в кластер	36	572
Доля кластера в %	6	94

Вычисление значения вероятности ошибки на основе F-теста (величины p) по всем 3 переменным показало, что их различия между кластерами являются статистически значимыми — во всех трех случаях $p=0,000$.

Источник: таблица составлена автором по данным опроса социологического исследования «Совокупный капитал, его структура и связь с трудовой миграцией», $n=800$ чел.

Кластеризация населения Латгалии при использовании трех переменных вновь обнаруживает всего два кластера. Первый из них составляет лишь 6%, при этом средние доходы на 1-го члена семьи в месяц составляли 503 лата, уровень образования — незаконченное высшее, классовая самоидентификация — средний слой. Основная же масса наших респондентов составила второй кластер при средних доходах в 151 лат, уровне образования — среднее специальное, классовой самоидентификации — низший средний класс/высший рабочий класс. Понятно, почему при кластерном анализе выделенных характеристик наших респондентов мы не обнаруживаем кластеры высшего среднего класса и высшего класса — это их мизерная доля в регионе и недоступность при социологических опросах. В свою очередь, не выявленность низшей группы и класса рабочих, на наш взгляд, можно объяснить слабой дифференцирующей способностью доходов. Согласно формуле евклидовой меры, переменная, имеющая большие значения, доминирует над переменными с малыми значениями (в нашем случае — уровни образования и самооценки классовой самоидентификации). Таким образом, представители второго кластера прежде всего группируются в один кластер на основе семейных доходов, но все они при сравнении с доходами 1-го кластера сравнительно низкие и не обладают в своей совокупности группообразующим эффектом.

В случае понимания классовой стратификации по Т. Парсону, фактически всех представителей 2-го кластера можно отнести к «низшему классу», понимая сложность и противоречивость статусных позиций многих из них. Например, когда заметная часть работников с высшим образованием имеет доходы на уровне (или даже ниже) прожиточного минимума, либо когда при уровне таких доходов респондент относит себя к высшему классу.

Очень осторожно нужно отнестись и к группе тех наших респондентов, которые образовали 1-ый кластер, доминантной характеристикой которого на шкале самоидентификации стала позиция «средний класс». Во-первых, образовалась ли уже критическая масса обладателей выделенных характеристик, позволяющая считать эту социальную группу классом? Во-вторых, насколько прочны, устойчивы эти характеристики даже у тех, кто ими обладал на момент социологического опроса (особенно денежные доходы)? По данным нашего опроса, недвижимость и сбережения имели вместе с семьями далеко не все вошедшие в «средний класс».

Таблица 3.

Совокупные ресурсы и капитал у образованных классовых кластеров, Латгалия, 2012г.

	1 кластер	2 кластер
Совокупный ресурс, баллы	22,00	18,51
Совокупный капитал, баллы	19,08	15,15
% капитализации ресурсов	86,7	81,8

Вычисление значения вероятности ошибки на основе F-теста показало, что различия между кластерами являются статистически значимыми и по совокупным ресурсам ($p=0,000$) и по совокупному капиталу ($p=0,000$).

Источник: таблица составлена автором по данным опроса социологического исследования «Совокупный капитал, его структура и связь с трудовой миграцией», $n=800$ чел.

Таблица 4.

Отдельные виды совокупных ресурсов и капитала у образованных классовых кластеров, Латгалия, 2012 г., % и ранг

Виды ресурсов, капитала	Ресурсы				Капитал			
	1 кластер		2 кластер		1 кластер		2 кластер	
	%	ранг	%	ранг	%	ранг	%	ранг
Культурный	12,69	1	12,44	4	13,88	1	12,49	4
Экономический	12,66	2	13,06	2	13,51	2	13,46	1
Человеческий (профессионально-образовательный)	12,62	3	12,30	5	12,54	3	11,99	5
Физический	12,48	4	13,63	1	10,96	5–6	9,81	6–7
Социальный	11,64	5	11,65	6	11,83	4	13,35	2
Символический	11,43	6	10,19	7	10,96	5–6	9,81	6–7
Географический	10,77	7	12,64	3	10,60	7	13,01	3
Административный	9,47	8	7,66	8	9,19	8	6,89	8
Политический	6,24	9	6,32	9	4,12	9	4,48	9

Статистически значимы различия по большинству отдельных видов ресурсов и капиталов. Исключение среди ресурсов составили географические ($P=0,508$), физические ($P=0,135$) и символические ($p=0,106$), среди отдельных видов совокупного капитала – географический ($p=0,681$) и физический ($p=0,061$).

Источник: таблица составлена автором по данным опроса социологического исследования «Совокупный капитал, его структура и связь с трудовой миграцией», $n=800$ чел.

Анализ данных таблицы 4 показывает, что как в структуре совокупного ресурса представителей 1 кластера, так и в структуре совокупного капитала доминируют одни и те же по своему характеру «силы социального повышения»: культурные, экономические и профессионально-образовательные. При этом важно не только располагать этими выделенными ресурсами, но и уметь их эффективно реализовывать, капитализировать. Обращает на себя внимание и тот факт, что и к социальным ресурсам представители 1 кластера относятся достаточно прагматично, учитывая, что социальный капитал на ранговой шкале отодвигает физический с 4-ой на 5–6 позицию.

Жители Латгалии, образующие 2 кластер, существенно отличаются от 1-го как по структуре совокупных ресурсов, так и по способности/возможности эффективно использовать те, которые наиболее часто указывались как имеющиеся в наличии. Среди совокупных ресурсов доминируют физические, экономические и географические, а вот среди совокупного капитала такие его виды как экономический, социальный и географический. Наиболее всего наблюдается не способность (либо отсутствие такой возможности в месте проживания) капитализировать физические ресурсы – с первого места среди видов совокупных ресурсов отодвигается на шестое – седьмое среди видов совокупного капитала. Вместе с тем более значимыми оказываются для представителей 2-го кластера социальные ресурсы: с шестого места среди ресурсов переходят на второе среди отдельных видов совокупного капитала. Интересно и то, что для представителей 2-кластера существенна роль географических ресурсов.

Относительный дефицит профессионально-образовательных и, особенно, культурных ресурсов у представителей 2-го кластера во многом объясняет их «соскальзывание» в иерархии социальной стратификации, не позволяет этой очень значительной доли населения нашего региона реально претендовать на место в среднем классе. По самооценкам наших респондентов, вошедших во 2-ой кластер, в структуре совокупного капитала у них доминирует экономический капитал. Однако капитализация совокупных ресурсов в среднем по 2-му кластеру в денежном выражении в среднем обеспечивает доход в объеме всего 151 лат на одного члена семьи в месяц. По данным Центрального статистического управления (ЦСУ) в 2012 году у 79% латвийских домохозяйств размер доходов, был ниже минимума, необходимого для покрытия элементарных расходов. Размер необходимого ежемесячного дохода составил тогда 279 латов, а размер ре-

ального дохода — 213 латов (У большинства ... 2013). Так что и общелатвийская ситуация с денежными доходами пусть и отличается от латгальской в лучшую сторону, качественно представляет экономическую стратификацию общества, где «средний класс» все еще находится на этапе становления.

Примечательно и различие между кластерами по роли географического капитала — у имеющих характеристики 1-го кластера они заметно ниже как по удельному весу в структуре совокупных ресурсов, так и, что особенно заметно, по их капитализации. Качество места постоянного проживания, в том числе оценка информационной среды у «кандидатов в средний класс» не входят в основной набор признаков, субъективно для них важных. Социальное доминирование укоренено скорее в противоположном параметре — способности преодолеть издержки своего «постоянного места», легко перемещаясь по необходимости в географическом и виртуальных пространствах. Мобильность, объем сетевого капитала — вот что становится все более значимым признаком лидирующих личностей и сообществ.

Данные нашего социологического опроса показывают, что существует большое сходство между представителями двух выделенных кластеров по объему и роли своих властных характеристик как при самооценках административных, так и политических ресурсов и капиталов. У обеих групп они занимают наименьший удельный вес, занимая 8 место в структуре совокупных ресурсов, 9-ое — в структуре совокупного капитала. При этом административные ресурсы и капитал более значимы у представителей первого кластера, политические ресурсы и капитал — у второго кластера.

Выводы и дискуссия

Наш анализ на основе теории совокупного капитала и кластеризации переменных, отражающих важнейшие экономические и социальные характеристики населения Латгалии, подтверждает факт классовости нашего общества. Место той или иной семьи в классовой структуре базируется на обладаемых семьей совокупных ресурсах (прежде всего экономических), возможности и способности их капитализировать. Классы — это объективная социальная реальность, но стремительное изменение нашего образа жизни, диктуемое разнообразными факторами (от технологических инноваций до глобальных и радикальных трансформаций цивилизационных основ жизни) вно-

сит в понятие классового новые черты и особенности. Не только в обыденном, но и в научном сознании классовость общества может быть и неактуальным явлением, уступая в этом другим социальным дифференциациям (этническим, религиозным, гендерным, региональным, по связи с тем или иным технологическим укладом и др.). На наш взгляд, повышенного внимания и обстоятельного научного анализа требуют следующие проблемы классовости:

1. Хотя экономический критерий остается как базовый, все заметнее становится роль и других классообразующих критериев, по разному дающих себя знать в странах различного уровня экономического развития, цивилизационного своеобразия. В условиях становления экономики знаний все более заметную роль в структуре совокупного капитала работника занимает культурный капитал. Пока же даже высшее образование не гарантирует высокий уровень культуры, новой грамотности, которая уже давно предполагает все более обширный набор умений, выходящих далеко за сферу языковой грамотности (компьютерная грамотность, медиаграмотность, финансовая грамотность...). Так, финансовая грамотность жителей Латвии в 2014 году оценена всего на 20,6 пунктов из 99 возможных, о чем свидетельствует исследование Комиссии рынка финансов и капитала, осуществленное по методике, разработанной Организацией экономического сотрудничества и развития (Латвийцы ...2016). Финляндия первой осознала, что надо кардинально менять систему образования, осуществив в 2015 году переход от предметного обучения к тематическому. Что это значит? Как новый вариант: вместо того, чтобы было два отдельных урока географии и истории, школьники будут учить тему, например, о Евросоюзе, которая охватит языки, экономику, историю и географию. Не только расширение кругозора, но навыки системного мышления и соучастие учащихся в поиске новых знаний все более будет характеризовать систему образования в условиях становления экономики знаний.

2. Сложно эмпирически зафиксировать границы классов, определить их доли в населении тех или иных стран; особенно сложно дифференцировать «низший класс», значительную часть которого некоторые социологи относят к новому классу прекариату. Как «ухватить» кластерным анализом эту все увеличивающуюся общность, если она не обладает ни одним из традиционно используемых классообразующих признаков? Автор первой монографии о прекариате Г. Стэн-

динг отмечает, что «он состоит из множества необеспеченных людей, живущих непонятной жизнью, работающих в случайных и постоянно меняющихся местах без всяких перспектив профессионального роста; прекариат — это миллионы разочарованных молодых людей с образованием, которым совершенно не по душе то, что их ждет впереди; миллионы женщин, сталкивающихся с жестоким обращением на депрессивной работе; постоянно растущая армия тех, кто отмечен клеймом преступника на всю жизнь; миллионы «нетрудоспособных» и мигрантов по всему миру» (Standing 2011).

3. Усиливается роль субъективного критерия, самоидентификации человека с тем или иным классом. Как правило, происходит завышение человеком своего места в классовой структуре общества, а, вместе с тем, может ошибочно реализовываться эта оценочная модальность статуса при отсутствии минимально необходимых ресурсов для демонстрации образа и стиля жизни того класса, к которому причисляет себя тот или иной актер. Речь идет о неоправданных кредитных рисках, не реалистичных планах, чрезмерной конфликтности социальных отношений на основе неадекватных оценок и самооценок взаимодействующих сторон. Конечно, есть и положительная сторона у завышенной самооценки, в частности, если есть стремление сохранять и повышать свое место в классовой структуре общества на путях освоения новых пластов культуры, креативного мышления и поведения.

4. Все заметнее дает о себе знать фактически глобальная стратификация человечества, усиление роли «сверхкласса», когда богатство и власть его представителей превышает национальный доход отдельных стран. Накануне Экономического форума в Давосе (2016) шокирующий факт сообщила британская благотворительная организация Oxfam: благосостояние 1% самых богатых людей на Земле — около 73 миллионов человек — сравнялось с благосостоянием всего остального человечества вместе взятого. По данным Oxfam, 62 человека владеют таким же количеством активов, как вся беднейшая половина населения планеты. С одной стороны, с развитием мировой экономики и мер социальной защиты, благосостояние и уровень жизни людей растут, с другой стороны, растет и разрыв между самыми богатыми и самыми бедными. Интересно, что эти отчеты Oxfam публикует каждый год, по крайней мере, последние несколько лет. Каждый отчет сопровождается, как и нынешний, призывами к правительствам что-то

сделать. Тем не менее из года в год ситуация только усугубляется. Вот данные: в 2010 году 388 самых богатых людей на планете обладали таким же богатством, как и беднейшие 50%, в 2014 году их было уже 80, а в 2015 – 62. Ощущение такое, что эта тенденция непреодолима. Так ли это? (Oxfam: бедные ... 2016).

Для Латвии, пожалуй, эта тенденция также имеет место быть. Не смотря на то, что в течение последнего года общая стоимость собственности 100 богатейших людей Латвии уменьшилась на несколько миллионов евро, составив 1,41 млрд. евро, стоимость собственности наиболее богатых людей, входящих в первую десятку топа, продолжала расти (За год сократилось... 2015).

Любопытно, что Oxfam наряду с публикацией этих данных и достаточно жесткой критикой по отношению и к корпорациям, и к правительствам предлагает свои конкретные меры. Главные из них: 1. борьба с уклонениями налогов; 2. более высокие инвестиции в социальный сектор, более высокие минимальные заработные платы. То есть главная борьба должна быть с теми, кто уклоняется от уплаты налогов. Организация Oxfam приводит цифры: семь триллионов долларов – это те средства, которые уходят в оффшорные организации. Если бы этого не произошло, то правительства получили бы сотни миллиардов долларов на решение социальных программ. Это выводит нас из области глобальных социально-экономических проблем в область сугубо юридических и фактически криминальных. В какой степени эта острейшая проблема уклонения от налогов разрешима? Как аккумулируемые фискальными службами денежные ресурсы в виде налогов в государственном бюджете сделать для налогоплательщиков в статьях бюджетных расходов государства не только прозрачными и понятными, но желаемыми и одобряемыми?

5. Снижение численности и прогрессивной роли среднего класса практически повсеместно по мере либо усиления кризиса социального государства, либо отсутствия экономических и политических ресурсов для реального его создания. Робкие попытки парламентов и правительств отдельных стран ввести налоги с прогрессивной шкалой, налоги солидарности, налоги на валютные спекуляции и другие меры перераспределения совокупных доходов в пользу тех, кто нуждается в социальных пособиях, кто стремится повысить свой статус до уровня среднего класса, категорично отвергаются представителями крупных корпораций и высшего чиновничества. Так, владелец «Olain-

farm» Валерий Малыгин, входящий в список богатейших людей Латвии (его состояние оценивается в 45 млн евро) критически высказывается о введенном правительством с этого года налоге солидарности: «Налог солидарности — демотивирующий. Латвия и так потеряла огромное число людей, в основном низкой квалификации. Но если она потеряет еще и людей талантливых, образованных и пассионарных, с высокими доходами, ничего хорошего не будет. Я считаю, человеку лучше платить напрямую, а дальше он сам пусть выбирает, куда свои деньги направить. Я за американский принцип, когда человек получает максимальную сумму и имеет право сам выбирать — платить за медицинскую страховку или в пенсионный фонд. А у нас вводят обязательку» (Миллионер...2016).

6. Мы наблюдаем в общественной жизни заметное наличие элементов квазифеодализма (неофеодализма, электронного феодализма), что в аспекте социальной стратификации означает проявление словесных дифференциаций общества (Меньшиков 2002). Экономические механизмы образования такого общества в наши дни связаны со спецификой динамики различных экономических процессов. Об этом экономический бестселлер «Капитал в XXI веке» — книга французского экономиста Тома Пикетти, посвящённая экономическому неравенству в Европе и Соединенных Штатах, начиная с XVIII века (Пикетти 2015). Центральный тезис книги состоит в том, что концентрация богатства будет возрастать, если уровень доходности капитала (r) выше, чем уровень экономического роста (g). Пикетти приводит аргументы, что в долгосрочной перспективе это приведёт к концентрации богатства и экономической нестабильности. Пикетти предлагает создать глобальную систему прогрессивных налогов на богатство с тем, чтобы обеспечить условия для равенства и избежать попадания лавиной доли богатств под контроль абсолютного меньшинства.

Основная идея автора книги состоит в том, что неравенство не случайно, а является необходимой характеристикой капитализма и может быть предотвращено только путём государственного вмешательства. Книга заявляет, что капитализм, если он не будет реформирован, может поставить под угрозу саму демократию. Далее, книга утверждает, что мир возвращается к «наследственному капитализму» (англ. «*patrimonial capitalism*»), при котором большая часть экономики контролируется наследственным капиталом, и что его сила возрастает, ведя к олигархии.

Пикетти предсказывает мир с низким экономическим ростом, отвергая идею о том, что технологические скачки вернут рост обратно к уровням, характерным для XX века; по его словам, мы не должны основываться на «капризах технологии». Дальнейшее обогащение очень богатых будет происходить за счет обеднения среднего класса. Вряд ли современные демократические институты приспособлены эффективно функционировать в условиях политического недовольства большинства населения.

Выводы Пикетти об увеличении неравенства при уменьшении темпов экономического роста были восприняты как серьёзный вызов сторонниками экологической экономики, которые призывают к прекращению роста экономики ввиду наличия биосферных ограничений. Британский экономист Тим Джексон и канадский экономист Петер Виктор разработали доступную онлайн интерактивную модель макроэкономики SIGMA, позволяющую исследовать эволюцию неравенства в контексте уменьшения темпов экономического роста (Jackson T and P Victor 2015). Модель демонстрирует, что при определённых условиях увеличение неравенства не является неизбежным следствием прекращения роста, возможны варианты экономической политики, приводящие к уменьшению неравенства параллельно с уменьшением темпов роста.

Библиография

- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (New York, Greenwood), Pp. 241–258. (In English)
- Jackson T and P Victor (2015) Does slow growth lead to rising inequality? – A stock-flow consistent exploration of the ‘Piketty hypothesis’. PASSAGE Working Paper 15/03. Guildford: University of Surrey. (In English) Available: www.prosperitas.org.uk/publications.htm (accessed: 17.03.2016).
- Latvijcy prodemonstirovali nevysokuju finansovuju gramotnost’. (In Russian) Available: <http://www.delfi.lv/biznes/bnews/latvijcy-prodemonstirovali-nevysokuyu-finansovuyu-gramotnost.d?id=45457674> (accessed: 16.02.2016).
- Menshikov V. (2008) Capital in Sociological Aspect: Theoretical Bases of Investigation and Operational Parameters. – Kultura a Rynek. Lublin: Wydawnictwo KUL. Pp. 180–186. (In English)
- Menshikov V. (2011) Human capital in the structure of total capital of a personality: sociological aspect. – Philosophy. Sociology. t. 22, Nr. 2. Vilnius, Lithuanian Academy of Science. Pp. 149–160. (In English)

- Meņšikovs V. (2013) Kopkapitāls, tā struktūra un saikne ar darba migrāciju (uz Latgales piemēra). Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 1 daļa. Socioloģijas aktualitātes. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule". 19–40. lpp. (In Latvian)
- Men'shikov V. (2002) Neofeodalizm protiv social'nogo gosudarstva. – Social'no-ekonomicheskie problemy v postsocialisticheskom prostranstve, ch. 1. Moskva: Akademija truda i social'nyh otnoshenij. Pp. 98–105. (In Russian)
- Men'shikov V. (2015) V poiskah srednego klassa. – Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 1 daļa. Socioloģijas aktualitātes. Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule". Pp. 84–98. (In Russian)
- Millioner: Latvija – na polputi k socializmu, ot kotorogo vse ustali v 1991 godu. (In Russian) Available: <http://www.delfi.lv/biznes/bizopinion/millioner-latviya-na-polputi-k-socializmu-ot-kotorogo-vse-ustali-v-1991-godu.d?id=4708249> (accessed: 19.02.2016).
- Oxfam: bednye bednejut, bogaty bogatejut. (In Russian) Available: http://www.bbc.com/russian/society/2016/01/160118_5floor_oxfam_report_rich_and_poor#share-tools (accessed: 19.02.2016).
- Parsons T. (1937) Structure of Social Action. – N.Y., London, Mc Graw Hill. (In English)
- Piketty T. (2014) Capital in the Twenty-First Century. Harvard University Press. (in English)
- Standing G. (2011) The Precariat: The New Dangerous Class. London and New York: Bloomsbury Academic. (In English)
- Tolstova Ju.N. (2015) Matematicheskie metody – faktory svjazi estestvennyh i social'no-gumanitarnyh nauk (sociologii). – Sociologicheskie issledovaniya, № 10, s. 12–21. (In Russian)
- Tryon R.C. (1939) Cluster analysis. – London: Ann Arbor Edwards Bros. (In English)
- U bol'shinstva latvijcev – problemy s semejnym bjudzhetom. (In Russian) – Available: <http://rus.delfi.lv/archive/print.php?id=43158892> (accessed: 03.19.2013).
- Za god sokratilos' obshhee sostojanie 100 bogatejshih ljudej Latvii. (In Russian) Available: <http://www.delfi.lv/biznes/finances/za-god-sokratilos-obschee-sostojanie-10-bogatejshih-lyudej-latvii.d?id=4673918> (accessed: 16.02.2016).

In Search of the Middle Class (Article 2)

Summary

The aim of the present article is to consider the situation with the class stratification of the society in Latvia. The focus is on the middle class of the society, due to the significance of this class both for the economic growth and the achievement of the sustainable, long-term development of the country. The subject of sociological research – formation of class stratification in the region (estimated on the basis of cluster analysis), the main characteristics of the selected clusters on the basis of the analysis of the volumes and structure of total resources and total capital, the role of the structure of family total resources in the manifestation of labour migration propensity. The application of 3 variables in clustering of the population of Latgale allows for revealing only two clusters. The first cluster makes up only 6%, while an average monthly income per family member was 503 Ls, the highest level of education – uncompleted higher education, class self-identification – the middle layer. The majority of our respondents made up the second cluster with an average income of 151 Ls, the level of education – secondary vocational, class self-identification – lower middle class / upper labour class. The main hypothesis of the research has been confirmed – our own research studies, as well as the data from the state statistics indicate the incompleteness of the formation of class stratification that meets the demands of overcoming the systemic crisis of the society, which adversely affects both the performance of the economic and social development of the country, and the opportunities of the inhabitants in the region to effectively capitalize their resources in Latvia, thereby satisfying their needs for the quality of life without recourse to labour migration. In the conclusion of the article, the controversial issues of the classes in modern societies are analyzed.

Key words: class, middle class, total capital, cluster.

ПРИРОДНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ФАКТОР ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА: ПРИГРАНИЧНЫЕ РЕГИОНЫ ЛАТВИИ, ЛИТВЫ И БЕЛАРУСИ

Вопрос изучения факторов, влияющих на развитие регионов и их экономики, и непосредственно на инвестиционный потенциал регионов давно интересовал исследователей. Ученые предлагают под инвестиционным потенциалом рассматривать совокупность инвестиционных ресурсов – трудовых, природных, человеческих, финансовых, и др. Анализ региональных ресурсов всегда начинают с анализа природных ресурсов. Впервые изучением влияния природных ресурсов на региональное развитие занялись исследователи экономической географии. Важным аспектом природно-ресурсного потенциала региона является географический фактор, а именно географическое положение региона и наличие у региона границ с другими государствами.

В статье проведен анализ инвестиционного потенциала регионов Латвии (Латгальский регион), Литвы (Вильнюсский регион, Алитусский регион, Утенский регион, Паневежиский регион, Каунасский регион), Беларуси (Витебская область, Гродненская область, Минская область, Могилевская область) и его составляющих, в частности природно-ресурсного потенциала данных регионов. Эмпирической базой исследования является опрос представителей малого и среднего бизнеса в рамках проекта «Создание единой системы поддержки предпринимательства и установление деловых контактов для устойчивого трансграничного сотрудничества Латвии, Литвы и Беларуси» (Б2Б).

Ключевые слова: инвестиционный потенциал, природно-ресурсный потенциал, приграничный регион.

Введение

Инвестиционный потенциал региона – совокупность объективных экономических, социальных и природно-географических свойств региона, имеющих высокую значимость для привлечения инвестиций в регион. Данная категория представляет собой качественную характеристику, учитывающую основные макроэкономические характеристики в виде суммы объективных предпосылок для инвестиций и зависящую как от наличия и разнообразия сфер и объектов инвестирования, так и от экономического развития региона (Гришина 2002). Итак, инвестиционный потенциал – это совокупность факторов, привлекающих или отталкивающих инвесторов, т.е. сумма объективных предпосылок для притока инвестиций.

В настоящее время необходимы комплексные исследования инвестиционного потенциала, основанные на анализе мирового опыта на уровне страновой оценки и его адаптации к приграничным регионам. Как показывает анализ литературы, не существует единой методологии оценки совокупного потенциала региона и его компонентов. В литературе предлагаются различные методы его оценки: математические, статистические, индексные методы, социологические опросы. В данном исследовании использовались результаты опроса представителей малого и среднего бизнеса, проведенного экономистами Института гуманитарных и социальных наук Даугавпилсского Университета, а так же экспертами с Литовской и Беларуской стороны.

Результаты исследования

В регионах в большей или меньшей степени имеются различные ресурсы – природные, трудовые, человеческие, производственные и др., которые в свою очередь характеризуют различные виды потенциала, а также совокупный потенциал региона. Анализ региональных ресурсов всегда начинают с анализа природных ресурсов – земля, полезные ископаемые, вода, и др. (Voronenko, Drezgic 2014).

Природно-ресурсный потенциал представляет совокупность природных ресурсов – энергетические, земельные и почвенные, водные, лесные, биологические, минеральные (полезные ископаемые), климатические и рекреационные ресурсы (Боброва, Кальвина 2005). Размещение, условия эксплуатации и характер использования природных ресурсов влияют на направления и темпы регионального развития. Природные ресурсы, их территориальное распределение и пространственные сочетания являются важнейшим фактором возникновения хозяйственной специализации регионов. (Симакова 2013).

Ученые давно придают значимость роли влияния природных ресурсов на развитие регионов, впервые изучением влияния природных ресурсов на региональное развитие занялись исследователи экономической географии (Gunton 2003; Brunnschweiler 2008). А именно, для объяснения парадокса падения уровня жизни в странах – экспортерах нефти в 1970–1980-е годы (Auty 2001). На факт более медленного развития богатыми ресурсами стран впервые обратили внимание Дж. Сакс и Э. Уорнер в своих межстрановых исследованиях (Sachs, Warner 1995, 1997, 1999, 2001). Вслед за этими работами возник по-

ток публикаций как подтверждающих и объясняющих отрицательную связь между ресурсным богатством и экономическим развитием, так и подвергающих сомнению эту зависимость. Выявляются и исследуются каналы влияния природных ресурсов на экономический рост, основными из которых являются механизмы «голландской болезни» и факторы, связывающие качество институтов, обеспеченность ресурсами с экономическим ростом (Gylfason 2001; Gylfason, Zoega 2002; Isham, Woolcock, Pritchett, Busby 2003; Papyrakis, Gerlagh 2004; Mehlum, Moene, Torvik 2005).

Поскольку природные ресурсы являются пространно-временной категорией (Симакова 2013), важным аспектом природно-ресурсного потенциала региона является географическое положение региона. Именно в геополитических теориях особое внимание было уделено территориальному развитию (Lonska 2015). Ещё в XVI веке в концепции географического детерменизма объяснялись отличия стран природными и климатическими факторами, а именно превосходство северных народов над южными народами, и горных — над народами долин (Сахаров 2008). Экономические теории вопросами пространственного размещения объекта стали интересоваться в период неоклассической экономики (Marshall 1920). В настоящее время региональная экономика при интерпритации потенциала отдельных регионов среди различных факторов изучает географическое положение региона как фактор долгосрочного экономического и социального развития (Varca 2009; OECD 2009a; OECD 2009b; CAF 2010).

Эмпирической базой для изучения инвестиционного потенциала приграничных регионов Латвии (Латгальский регион), Литвы (Вильнюсский регион, Алитусский регион, Утенский регион, Паневежисский регион, Каунасский регион), Беларуси (Витебская область, Гродненская область, Минская область, Могилевская область) являются данные опроса представителей малого и среднего бизнеса в рамках проекта «Создание единой системы поддержки предпринимательства и установление деловых контактов для устойчивого трансграничного сотрудничества Латвии, Литвы и Беларуси».

Для анализа совокупного потенциала приграничных регионов респондентам было предложено оценить такие частные потенциалы: природно-ресурсный, трудовой, производственный, потребительский, инфраструктурный, инфраструктурный, финансовый, институциональный, инновационный, туристический (Рис. 1).

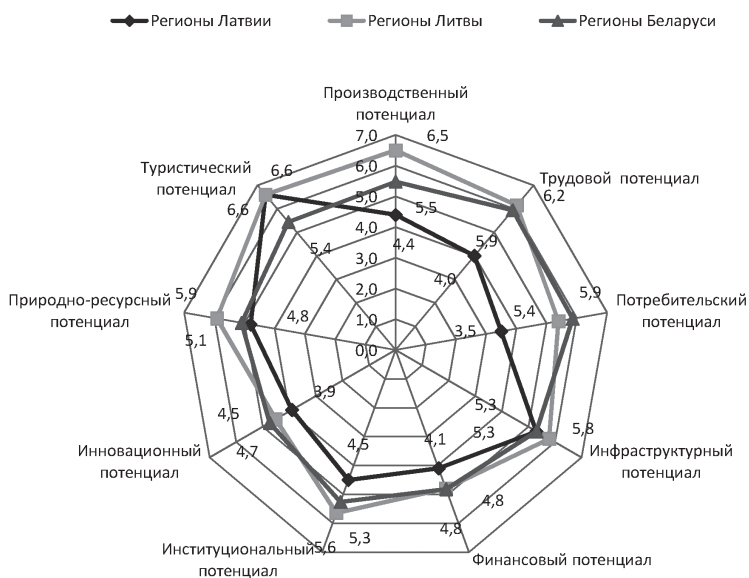

Рисунок 1. Оценка видов инвестиционного потенциала по приграничным регионам (1 – низкий потенциал, 10 – высокий потенциал)

Источник: расчеты автора по данным опроса предприятий в рамках проекта «Создание Единой Системы Поддержки Предпринимательства и Установление Деловых Контактов для Устойчивого Трансграничного Сотрудничества Латвии, Литвы и Беларуси» (N= 600, 2014 г.).

Как показывают данные лепестковой диаграммы «паутины», наиболее высокие оценки руководителей предприятий получили приграничные регионы Литвы и лидируют по следующим видам потенциала: производственный потенциал оценен в 6,5 баллов, трудовой – 6,2, инфраструктурный – 5,8, институциональный – 5,6, природно-ресурсный – 5,9. Лишь потребительский и инновационный потенциалы преобладают в регионах Беларуси – соответственно 5,9 и 4,7 балла, а оценки финансового одинаковы в Литве и Беларуси – 4,8. А Латвия представленная Латгальским регионом имеет наиболее низкие оценки по всем частным потенциалам, кроме туристического – 6,6 (Рис. 1).

Во всех регионах совокупный инвестиционный потенциал, вычисленный как среднее значение по всем видам потенциала был оценен

в диапазоне среднего значения. В соответствии с расчетами совокупного инвестиционного потенциала была проведена типологизация исследуемых регионов. В первой группе оказались регионы где инвестиционный потенциал региона выше среднего – Вильнюсский регион (6,8 балла), Каунасский (6,2), Гродненский (6,1), Могилевский (5,7), Минск (5,5), Утенский (5,4), Алитусский (5,2). Во второй группе оказались регионы, где инвестиционный потенциал региона ниже среднего – Витебский (4,8), Паневежский (4,7), Минский и Латгальский (4,6) (Рис. 2).

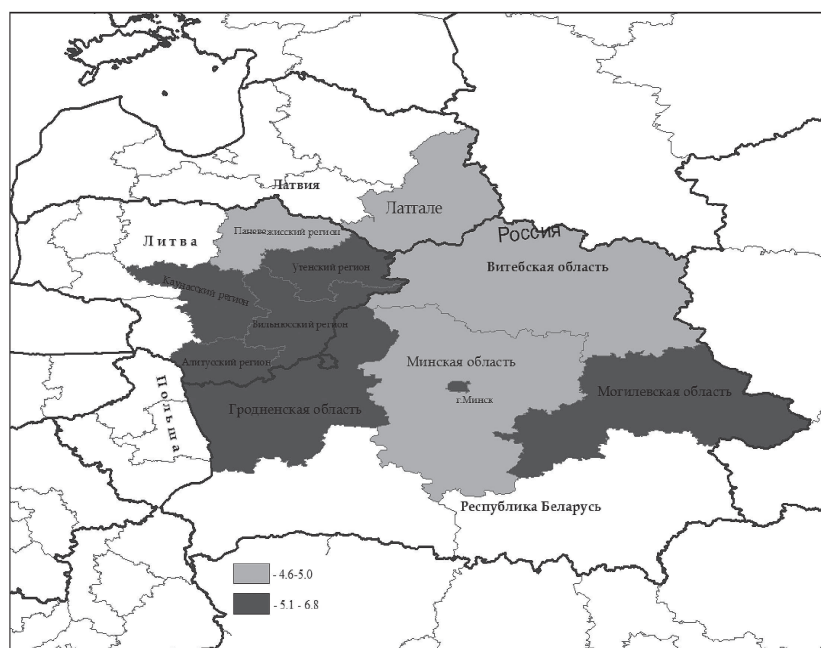

Рисунок 2. Оценка совокупного инвестиционного потенциала по приграничным регионам (1 – низкий потенциал, 10 – высокий потенциал)

Источник: рисунок автора по расчетам по данным опроса предприятий в рамках проекта «Создание Единой Системы Поддержки Предпринимательства и Установление Деловых Контактов для Устойчивого Трансграничного Сотрудничества Латвии, Литвы и Беларуси» (N= 600, 2014 г.).

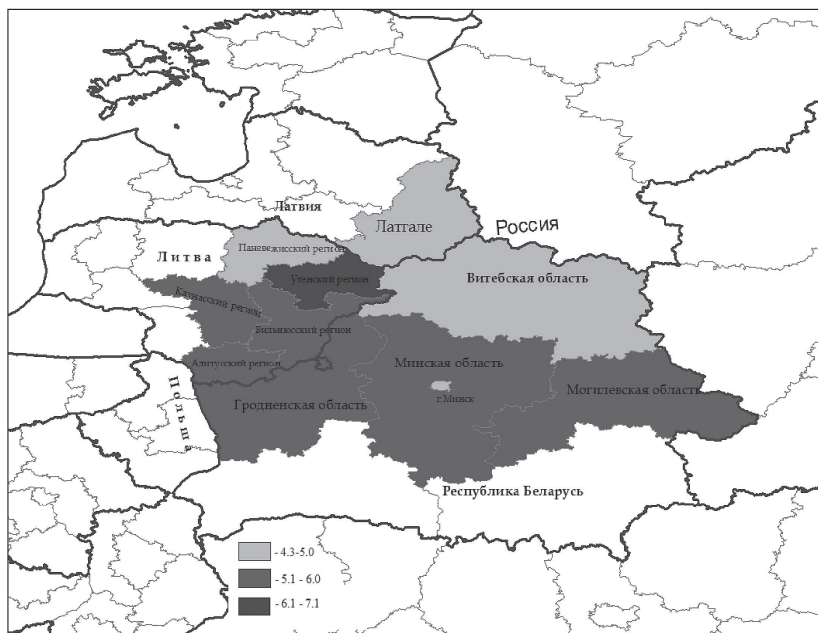

Рисунок 3. Оценка природно-ресурсного потенциала по приграничным регионам (1 – низкий потенциал, 10 – высокий потенциал)

Источник: рисунок автора по расчетам по данным опроса предприятий в рамках проекта «Создание Единой Системы Поддержки Предпринимательства и Установление Деловых Контактв для Устойчивого Трансграничного Сотрудничества Латвии, Литвы и Беларуси» (N= 600, 2014 г.).

Достаточно высокий природно-ресурсный потенциал преобладает в Утенском регионе (7,1 баллов). Далее следуют регионы, где инвестиционный потенциал региона немного выше среднего показателя – Алитусский (5,9), Каунасский и Вильнюсский (5,8), Гродненский и Могелевский (5,5), Минский (5,2), и немного ниже среднего показателя – Паневежский и Минск (5,0), Латгальский (4,8), Витебский (4,3).

Выводы

Большое значение для становления и развития инвестиционного потенциала региона имеет наличие природных ресурсов. Количество, качество и сочетание ресурсов определяют природно-ресурсный потенциал региона, который является важным фактором размещения населения и хозяйственной деятельности. Осуществление оценки природно-ресурсного потенциала региона важно для привлечения инвестиций. В настоящее время не существует единого подхода к рассмотрению и оценке инвестиционного потенциала региона.

Как показали результаты опроса представителей малого и среднего бизнеса приграничных регионов Латвии, Литвы, Беларуси, в данных регионах инвестиционный потенциал был оценен в диапазоне среднего значения. В первую группу вошли регионы с инвестиционным потенциалом выше среднего (значения от 5,1 до 6,8 баллов) – Вильнюсский, Каунасский, Гродненский, Могелевский, Утенский, Алитусский регионы и город Минск. Данная группа характеризует инвестиционные возможности, оптимальные условия инвестирования. Данные регионы сулят инвесторам возможности при потенциале выше среднего, что дает возможность рассматривать данные регионы в качестве потенциальных полюсов роста. Во второй группе оказались регионы, где инвестиционный потенциал региона ниже среднего (значения от 4,6 до 5,0 баллов) – Витебский, Паневежский Минский и Латгальский. Попадание в эту группу может быть обусловлено как снижением некогда более высокого потенциала, например, в результате финансового кризиса или др. влияния, или же эти регионы изначально были с таким уровнем потенциала. Данные регионы могут быть интересны консервативным инвесторам, которых привлекает сохранившийся потенциал хотя и не высокий.

Достаточно высокий природно-ресурсный потенциал преобладает в Утенском регионе (7,1 баллов). Далее следуют регионы, где инвестиционный потенциал региона немного выше среднего показателя (значения от 5,1 до 6,0 баллов) – Алитусский, Каунасский и Вильнюсский, Гродненский и Могелевский, Минский, и немного ниже среднего показателя (значения от 4,3 до 5,0 баллов) – Паневежский, Латгальский, Витебский и город Минск. Регионы с более высоким природно-ресурсным потенциалом могут быть привлекательны инвесторам, которых привлекают альтернативные инвестиции.

А именно инвестиции в отрасль добывающей и обрабатывающей промышленности — выработку или переработку природных ресурсов.

В современных условиях учет природно-ресурсного потенциала наряду с другими видами потенциала региона является обязательным элементом характеристики инвестиционного потенциала региона. Следует отметить, что оценка природно-ресурсного потенциала региона важна не только с точки зрения ресурсного подхода — создания благоприятного инвестиционного климата и привлечения инвестиций. Необходимо учитывать и социальные аспекты природно-ресурсного потенциала, поскольку качественное состояние природной среды и ее ресурсов являются важными факторами условий жизни людей, состояния их здоровья и самочувствия.

Библиография

- Auty R.M. (2001) *Resource Abundance and Economic Development*. Oxford, Oxford University Press. (In English)
- Barca, F. *An Agenda for A Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations (2009)*. *Independent Report*. European Commission, Brussels. (In English)
- Bobrova V.V., Kal'vina Ju.I. (2005) *Mirovaja jekonomika*. Orenburg, Orenburgskij gosudarstvennyj universitet, str. 215.
- Boronenko V., Drezgic S. (2014) *Economic Detrminants of Territory Competitiveness and Development Sustainability*. *Sociālo Zinātņu Vēstnesis 2014 2 (2)*. Daugavpils, Daugavpils Universitāte, Pp. 44–67. (In English)
- Brunnschweiler C.N., Bulte E.H. *The Resource Curse Revisited and Revised: A Tale of Paradoxes and Red Herrings*. *Journal of Environmental Economic and Management*, Vol. 55, 2008. Pp. 248–264. (In English)
- Corporación Andina de Fomento (CAF) (2010). *Local development: toward a new protagonism of cities and regions*. Carakas. (In English)
- Grishina I. (2002) *Primenenie integral'nogo pokazatelja investicionnoj privlekatel'nosti regiona*. *Investicii v Rossii № 3*, str. 3–11.
- Gunton T. (2003) *Natural Resources and Regional Development: an Assesment of Dependecy and Comparative Advantage Paradigms*. *Economic Geography* 79 (1). Clark University, Pp. 67–94. (In English)
- Gylfason T. (2001) *Natural Resources, Education, and Economic Development*. *European Economic Review*, Vol. 45, Pp. 847–859. (In English)
- Gylfason T., Zoega G. (2002): *Inequality and Economic Growth: Do Natural Resources Matter?* CESifo Working Paper Series № 712. (In English) Available: <http://www.fraserinstitute.org> (accessed: 15.09.2015.).
- Isham J., Woolcock M., Pritchett L., Busby G. (2003) *The Varieties of Resource Experience: How Natural Resource Export Structure Affect the Political*

- Economy of Economic Growth. Middlebury College. Economics Discussion Paper № 03–08, (In English). Available: <http://www.middlebury> (accessed: 15.09.2015.).
- Lonska J. (2015) Promocijas darbs. Teritoriju attīstības novērtēšana Latvijas reģionos. Daugavpils. (In Latvian)
- Marshall A (1920) Principles of Economics, 8th ed. London, Macmillan and Co., p.p. 45–48, p. 627. (In English)
- Mehlum H., Moene K.O. (2005) Torvik R. Institutions and the Resource Curse. *Economic Journal. Royal Economic Society*, Vol. 116 (508), Pp. 1–20. (In English)
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) (2009). How Regions Grow. Paris. (In English)
- Papyrakis E., Gerlagh R. (2004) The Resource Curse Hypothesis and Its Transmission Channels. *Journal of Comparative Economic*, Vol. 23, Pp. 181–193. (In English)
- Sachs J.D., Warner A.M. (1995) Natural Resource Abundance and Economic Growth. *NBER Working Paper Series, Working Paper № 5398*. Cambridge: National Bureau of Economic Research. (In English)
- Sachs J.D., Warner A.M. (1997) Natural Resource Abundance and Economic Growth. Cambridge: Harvard Institute for International Development. (In English)
- Sachs J.D., Warner A.M. (1999) Natural Resource Booms and Growth. *Journal of Development Economics*, Vol. 59, Pp. 43–76. (In English)
- Sachs J.D., Warner A.M. (2001) The Curse of Natural Resources. *European Economic Review*, Vol. 45, Pp. 827–838. (In English)
- Simakova N. A. (2013) Prirodno-resursnyj potencial kak faktor social'no-jekonomicheskogo razvitija regiona. Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij, Vypusk № 1. Povolzhskij region. Estestvennye nauki. Penza, Penzenskij gosudarstvennyj universitet, str. 151–159.

Natural Resources as a Factor of Investment Potential: Latvia, Lithuania and Belarus Cross Border Regions

Summary

The issue of the study of factors which influence the development of regions and their economies as well as the investment potential has been the focus of researchers' interest for a long time already. Scientists suggest considering the total of investment resources – labour, natural, human, finance, etc. as the investment potential. The analysis of region resources always starts with the analysis of natural resources. Researchers in the field of economic geography were the first who started studying the influence of natural resources on the region's development. A geographic factor, i.e. the region's geographic location and its

borders with other states is an important aspect of a natural and resource potential of the region.

The article presents the analysis of the investment potential in Latvia regions (Latgale region), Lithuania regions (Vilnius region, Alytus region, Utena region, Panevezys region, and Kaunas region), and Belarus regions (Vitebsk oblast, Grodno oblast, Minsk oblast, and Mogilev oblast), and its constituents, namely, a natural and resource potential in these regions. The empiric basis for the research is the survey on representatives of small and medium-sized business within the framework of the project “The Establishment of the United Entrepreneurship Support and Networking System for the Sustainable Latvia, Lithuania and Belarus Cross Border Cooperation” (B2B).

Key words: investment potential, natural and resource potential, cross border region.

СОСТОЯНИЕ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Рассмотрение различных положений теории человеческого капитала позволило нам сформулировать определение базовой категории. Человеческий капитал является запасом культуры и здоровья, научно-образовательных знаний и мотиваций, генерируемых в накопленные человеком инвестиции, что способствует росту производительности и качества труда и тем самым ведет к росту личного и общественного благосостояния. Циклический характер воспроизводства человеческого капитала показан на трех основных его видах: природном, экономическом и инновационном. Повышение эффективности использования человеческого капитала связано с изменением в государственных масштабах стратегии и тактики инновационного развития в Беларуси, в выявлении механизмов для разработки новых технологических путей в производстве и модернизации научно-технической и социальной сферах в объективной плоскости, это сокращение научно-технического потенциала структуры в соответствии с требованиями современного социального, научно-технического развития, более динамичное обновление производства; научное обеспечение жизненно важных промышленных производств для республики. В субъективном контексте, это поддержка через государственные программы и мотивации носителей человеческого капитала, вложения в более активные инвестиции, в собственное образование и здравоохранение, исходя из новой политики приоритетов, диктуемых инновационным развитием. Действия, предпринимаемые в этом направлении имеют стратегическую цель создать нормальные согласно мировым стандартам системы научной деятельности, образования и здравоохранения в качестве основных предпосылок становления и развития человеческого капитала Беларуси.

Ключевые слова: человеческий капитал, сфера науки, сфера образования, сфера здравоохранения, хозяйственный оборот, естественный оборот, инновационный оборот.

Нынешнее поколение белорусских граждан вступает в полосу творчески насыщенной модернизации, открывающей новые перспективы развития общества. Социальный императив устойчивого долгосрочного развития состоит в признании того, что основным субъектом и движущей силой социально-экономического развития является человек, обладающий квалификационными и трудовыми

возможностями, социальной активностью и мобильностью, достаточными, чтобы обеспечить достижение поставленных стратегических целей. Это означает необходимость всемерного развития и эффективного использования человеческого капитала, повышения качества жизни, наиболее полного удовлетворения потребностей личности, ее духовно-интеллектуального и гражданского возвышения. Модернизация рассматривается как процесс позитивных изменений государства и общества, основанный на экономических, политических и культурных инновациях и ведущий к изменениям в его экономической и социальной структурах, обновлениям в политической организации, повышению благосостояния всех слоев населения, «реорганизации» производственных отношений и всей жизни общества (Соколова 2012).

Но возникают вопросы. В какой мере является эффективным реальное использование человеческого капитала? Что представляет собой человеческий капитал как социологическая категория? На каких принципах создана и развивается теория человеческого капитала? Позволяет ли она выстроить логику эмпирического измерения и сравнительного анализа состояния разных стран по заданному показателю? На эти и другие вопросы мы попытаемся ответить с позиций экономического социолога, используя фундаментальные разработки в этой сфере американского экономиста Г.С. Беккера (Беккер 2003) и отечественных ученых (Добрынин и др. 1999).

Прежде всего, отметим, что инвестирование в человеческий капитал – это важнейшая предпосылка его воспроизводства, но еще не само воспроизводство, которое осуществляется в процессе деятельности человека, где он выступает либо субъектом, либо объектом воздействия. Человеческий капитал создается как в общественном секторе экономики – посредством рыночного механизма, так и в индивидуальном – в смысле затрат времени и усилий на накопление личных знаний, навыков, опыта. Но личные затраты неизбежно включаются в общественные, ибо накопленный запас знаний и умений может быть реализован в обществе посредством активной деятельности их обладателя.

В процессе воспроизводственного движения человеческий капитал совершает естественный, экономический и инновационный обороты. Циклический характер воспроизводства человеческого капитала проявляется в трех главных видах. 1. *Естественный* оборот

обусловлен естественным выбытием и заменой работников при завершении периода их трудовой деятельности. 2. *Экономический оборот* – заменой традиционно применяемых технологий и техники, с целью поддержания непрерывного производственного процесса, и сопровождается подготовкой работников традиционных профессий. 3. *Инновационный оборот* – качественным обновлением технологий и техники, совершенствованием организации труда и сопровождается обучением работников новым профессиям и специальностям.

Человеческий капитал находится одновременно в состоянии естественного и экономического оборотов; инновационный оборот имеет место в условиях качественного обновления всех компонентов человеческого капитала, «реорганизации» производственных отношений и всей жизни общества. Общий оборот индивидуального и совокупного человеческого капитала обеспечивает воспроизводство национального богатства страны, а также воспроизводство и развитие общества, всех сфер человеческой жизнедеятельности.

На базе рассмотрения основных положений теории человеческого капитала можно сформулировать определение основной ее категории. *Человеческий капитал – это сформированный в виде инвестиций и накопленный человеком определенный запас культуры и здоровья, научно-образовательных знаний и мотиваций, который содействует росту производительности и качества труда и тем самым ведет к росту личного и общественного благосостояния.* Основным формам инвестиций в человека (расходам на науку, образование и здравоохранение) соответствуют *активы* человеческого капитала, выраженные в показателях средней продолжительности жизни населения, уровня его образования реального душевого валового внутреннего продукта (ВВП) (Соколова 2014).

Таким образом, эмпирически, с помощью теории человеческого капитала, в конце XX в. была создана и совершенствуется единая аналитическая рамка для объяснения таких, казалось бы, разнопорядковых явлений, как вклад науки, образования и здравоохранения в современный экономический рост, выраженный в показателях Индекса человеческого развития (ИЧР) и реального душевого ВВП. Отметим, что по данным показателям Республика Беларусь занимала в 2013 году 50-е место среди стран с высоким уровнем ИЧР, у России – 55 место.

В целях выявления реального использования человеческого капитала и основных направлений повышения его эффективности, мы,

ориентируясь на разработки отечественных экономистов (Добрынин и др. 1999), проведем *инвентаризацию* и *стоимостную оценку* научно-технического и образовательного потенциалов, с позиций *эффективности использования* человеческого капитала, и определим, в какой мере *экономический* оборот человеческого капитала может быть переведен в *инновационный* оборот в условиях движения Республики Беларусь к развитию «экономики знаний».

Состояние и использование человеческого капитала в сфере науки

Для того чтобы модернизация выполнила свое предназначение, а ее осуществление принесло желаемые положительные результаты, она должна затрагивать не только экономический фундамент общества, но и все остальные сферы его жизнедеятельности, следовательно, иметь комплексный характер, охватывающий широкий круг социальных процессов. Решающей движущей силой именно такой комплексной модернизации выступает наука. Такая ее роль обусловлена тем, что наука, основная цель которой заключается в генерировании нового, ранее не существовавшего знания, представляет собой инновационную, творческую в своей сущности деятельность.

Конкретизируя данное положение, рассмотрим состояние совокупного человеческого капитала в научной сфере как в натуральных (численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, численность исследователей по областям науки и др.), так и в стоимостных показателях, отражающих затраты на научные исследования и разработки, а также затраты организаций промышленного производства на технологические инновации по видам инновационной деятельности. По данным государственной статистики, среднегодовая численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, уменьшилась с 1990 по 1998 год в абсолютном значении в 2,5 раза, а начиная с 2000 г. изменяется незначительно. Что касается соотношения исследователей, техников и вспомогательного персонала, то в 2012 г. оно составляло 63,4, 7,2, и 29,4% соответственно (табл. 1).

Среди исследователей – 4% докторов и 16,8% кандидатов наук, 79,2% не имеют ученой степени. Обращает на себя внимание, что исследователей почти в 10 раз больше, чем техников. Это заставляет предположить, что исследователи либо перегружены техническими

работами в ущерб научным, либо их функции не выходят за рамки технических работ. И то и другое не должно быть присуще инновационным разработкам.

Таблица 1.

Численность персонала, занятого научными исследованиями и разработками, % к итогу

Показатель	Год				
	2000	2005	2010	2011	2012
Численность персонала всего	100	100	100	100	100
В том числе					
исследователи	60,2	59,2	62,7	63,0	63,4
техники	7,8	7,2	7,1	7,2	7,2
вспомогательный персонал	32,0	33,6	30,2	29,8	29,4

Источник: Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – с. 414.

К концу 2012 г. в области технических наук было сосредоточено 59,5% исследователей, естественных наук – 19,7%, общественных наук – 7,2%, медицинских – 5,2%, сельскохозяйственных – 6,4%, гуманитарных наук – 2,0% (табл. 2). Анализ распределения численности исследователей по областям науки показывает, что основная их часть сконцентрирована в области технических наук – около 60% от общей численности в научных организациях и вузах республики. Вместе с тем обеспеченность этой области науки исследователями высшей квалификации наименьшая. Доля докторов наук в области технических наук составляла в 2012 г. 1,8%, кандидатов наук – 8,6%, без степени – 89,6%.

Это тревожная тенденция, учитывая тот факт что, в соответствии с Указом Президента Республики Беларусь «Об утверждении приоритетных направлений научно-технической деятельности в Республике Беларусь» (6.07.2005 г., № 315) исследования в области технических наук отнесены к приоритетным направлениям научной деятельности. Это – ресурсосберегающие и энергоэффективные технологии производства конкурентоспособной продукции, новые материалы и новые источники энергии, информационные и телекоммуникационные технологии.

Таблица 2.

Численность исследователей по областям науки, % к итогу

Год	Всего	В том числе по областям науки					
		естественные	технические	медицинские	сельскохозяйственные	общественные	гуманитарные
2000	100	23,8	54,4	6,3	5,7	7,0	2,8
2005	100	22,4	56,8	4,6	6,9	6,6	2,7
2010	100	21,1	59,1	5,3	6,3	6,5	1,7
2011	100	19,5	60,8	5,2	6,1	6,4	2,0
2012	100	19,7	59,5	5,2	6,4	7,2	2,0

Источник: Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – с. 415.

Одним из главных *стоимостных* показателей научно-технического потенциала республики является доля внутренних затрат на научные исследования и разработки в ВВП, составившая в 2000 г. 0,72%, в 2005 – 0,68, в 2010 – 0,69, в 2011 – 0,70, в 2012 г. – 0,67% (табл. 3). Снизившись с 1990 по 2000 год почти в 3 раза, доля расходов на науку находится вплоть до нынешнего времени скорее в режиме флуктуации, нежели активного роста. Для сравнения укажем, что, по опубликованным данным, в Великобритании и Франции уровень затрат на науку по отношению к ВВП составляет более 2%, а в США и Германии – около 3%. Примерно на этом уровне находились в 1990 г. и расходы на науку в Республике Беларусь, являясь одним из приоритетов экономической политики республики.

Таблица 3.

Внутренние затраты на научные исследования и разработки из всех источников финансирования Республики Беларусь

Показатель	Год				
	2000	2005	2010	2011	2012
Затраты на научные исследования и разработки					
– в фактически действовавших ценах (млрд руб.)	66,0	441,5	1 140,6	2 081,9	3 537,8
– в процентах к ВВП	0,72	0,68	0,69	0,70	0,67

Источник: Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – с. 416.

Мировой опыт показывает, что научно-технический прогресс остается наиболее стабильным фактором накопления финансовых средств для расширенного воспроизводства, дальнейшего развития инноваций и наиболее выгодной, хотя и наиболее рискованной, сферой помещения капитала. В экономически развитых странах ассигнования в науку не снижались даже в периоды экономических спадов и отличались более высокими темпами роста, чем в производстве. Согласно мировому опыту, доля научных расходов в ВВП должна быть не менее 3%. Пороговое же значение расходов на научные исследования и разработки, по отношению к ВВП, как одного из показателей экономической безопасности страны, принято считать равным 2%. Из этого следует, что достигнутый в республике общий уровень развития научно-технической деятельности не может быть оценен как достаточный для государства, стремящегося к экономической и политической независимости в условиях ограниченных собственных сырьевых и энергетических ресурсов и сложной экологической обстановки. Соотношение фактического и порогового значений показателя затрат на научные исследования и разработки составляет в Беларуси $0,67 : 2$, т. е. 0,4.

Другим *стоимостным* показателем, отражающим состояние научной сферы в республике, является структура внутренних текущих затрат на научные исследования и разработки по видам работ (табл. 4). Она свидетельствует о том, что более 1/2 затрат направляется на разработки (в частности, на создание новой продукции и технологий), включающие в себя проведение опытно-конструкторских (при создании изделий) и опытно-технологических (при создании материалов, веществ, технологий) работ. На фундаментальные исследования, реально изменяющие традиционный технологический уклад, затрачивается от 1/5 до 1/6 выделяемых средств.

По удельному весу фундаментальных исследований в затратах на науку Беларусь приближается к уровню ведущих экономически развитых стран (США – 18%, Италия – 22%, Франция – 25%), но несколько уступает по соотношению расходов на фундаментальные и прикладные исследования: в 2000 г. это соотношение составляло $1 : 1,3$, в 2013 г. – $1 : 2,5$, по сравнению с мировым показателем $1 : 2$.

Таблица 4.

Внутренние текущие затраты на научные исследования и разработки по видам работ, % к итогу

Год	Внутренние текущие затраты, всего	В том числе по видам работ		
		фундаментальные научные исследования	прикладные научные исследования	экспериментальные разработки
2000	100	19,0	24,0	57,0
2005	100	20,4	29,0	50,6
2010	100	16,5	25,9	57,6
2011	100	15,8	31,1	53,1
2012	100	14,5	36,8	48,7

Источник: рассчитано по Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – С. 417.

В организациях промышленного производства основные объемы затрат (66,2%) идут на приобретение машин и оборудования; доля затрат на приобретение новых технологий и компьютерных программ составляет по 0,5%, на обучение и подготовку персонала – всего 0,2% (табл. 5). Истоки данной ситуации состоят в том, что, по данным Комплексной программы научно-технического прогресса Республики Беларусь на 2001–2020 гг., 48,2% действующих технологий использовалось еще до 1985 года. Из эксплуатируемых промышленными предприятиями 13,2 тыс. передовых технологий 31,4% внедрены до 1994 г.; создано же за 2002 год 407 передовых технологий, 90% из которых являются новыми только в Беларуси (Национальная стратегия... 2004).

Таблица 5.

Затраты организаций промышленного производства на технологические инновации по видам инновационной деятельности, % к итогу

Статьи затрат	2012 год
	1
Все затраты на технологические инновации,	100
в том числе на:	
исследования и разработки	10,6
приобретение машин и оборудования	66,2
приобретение новых технологий	0,5
приобретение компьютерных программ	0,3

1	2
производственное проектирование	22,1
обучение и подготовка персонала	0,2
маркетинговые исследования	0,1

Источник: рассчитано по Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013 г. – с. 420.

Анализ состояния и использования человеческого капитала в сфере науки Республики Беларусь приводит к выводу о том, что экономический оборот человеческого капитала за последнее десятилетие обусловлен обновлением устаревшей традиционно применяемой технологии и техники с целью поддержания непрерывного процесса воспроизводства и сопровождается подготовкой работников традиционных профессий на среднем для той или иной отрасли уровне. Анализ взаимосвязи натуральных и стоимостных показателей научно-технического развития свидетельствует об *экономическом* обороте человеческого капитала, настроенном на обновление традиционной техники и технологий. Для *инновационного* оборота человеческого капитала его научно-технический потенциал представляется недостаточным, поскольку показатели этого потенциала ниже пороговых значений, определенных мировой экономикой (Соколова, 2014).

Состояние и использование человеческого капитала в сфере образования

Если мы размышляем о перспективах модернизации образования, то речь идет, прежде всего, о необходимости органического соединения в данном процессе двух важнейших современных тенденций. Первая из них заключается в том, что при всей своей традиционности система образования должна постоянно впитывать в себя новые идеи, представления, теоретические концепции, новые методы обучения и воспитания подростков и юношества. Без такого вновь и вновь воспроизводимого обновления содержания, форм, методов она не сможет активно, конструктивно и эффективно отвечать на новые вызовы, которые выдвигает перед ней стремительно, порой непредсказуемо изменяющийся социальный мир. Вторая состоит в становящемся все более востребованным усилении профессиональной ориентированности учебных программ и воспитательных практик, направленных на формирование не только образованного молодого человека, но и

квалифицированного профессионала, способного быстро и качественно адаптироваться к стремительно изменяющимся потребностям современного рынка труда.

Конкретизируя данное положение, рассмотрим состояние совокупного человеческого капитала в сфере образования как в натуральных (численность и доля людей со средним, высшим и средним специальным образованием, структура уровней образования, число лет обучения и др.), так и в стоимостных показателях, отражающих образовательную емкость ВВП, объем и долю расходов на получение образования разного уровня. Уровень общеобразовательной и специальной подготовки является одним из наиболее значимых показателей, характеризующих человеческий капитал в образовательной сфере. Среднее число лет обучения в Беларуси составило, по итогам переписи населения 2009 года, 11,0 лет. В России, по опубликованным материалам, число лет обучения составляет 10,3 года и в настоящее время имеет тенденцию к снижению. Это несколько ниже требований, предъявляемых к образованию современным этапом научно-технического развития. В ведущих капиталистических странах к началу XXI в. подготовка рабочей силы достигала уровня 14 лет обучения.

Что же касается образовательной структуры человеческого капитала в Республике Беларусь, то (по данным переписи населения 2009 года) лица с высшим образованием составляли 17,9% от всего населения в возрасте от 10 лет и старше; со средним специальным — 25,6%; с профессионально-техническим образованием — 10,5; со средним общим — 22,3; с базовым общим — 12,6; с начальным образованием — 11,1% (Образование... 2013). Таким образом, доля лиц с высшим и средним специальным образованием составляла в начале XXI в. 43,5% от уровня образования населения в возрасте от 10 лет и старше. Между тем в США, например, доля лиц с высшим и средним специальным образованием среди взрослого населения достигала в то же время 60%.

За истекшее десятилетие (2000—2013 гг.) доля учащихся общеобразовательных школ уменьшилась на 10,8%, а доля учащихся ПТУ — на 0,8%. В то же время доля обучающихся в дошкольных учреждениях возросла на 1,7%, доля учащихся средних специальных учебных заведений — на 1,4, а учащихся высших учебных заведений — на 8,5% среди всех обучающихся (табл. 6). Таким образом, позитивная тенденция перестройки внутренней структуры в пользу высшего обра-

зования имеет устойчивый характер, однако остается актуальным вопрос востребованности этого образования в инновационно реформируемой экономике.

Таблица 6.

**Структура образования в Республике Беларусь
по уровням образования**

Показатель	Год				
	2000	2005	2010	2011	2012
Число дошкольных учреждений	44230	4150	4135	4109	4087
В них детей, тыс.	390,8	366,7	365,6	365,3	367,7
Число общеобразовательных школ ¹	4772	4187	4063	3927	3821
В них учащихся, тыс.	1547,6	1240,9	1179,3	1134,9	1083,2
Число профессионально-технических учебных заведений	248	230	228	225	224
В них учащихся, тыс.	137,7	114,6	114,4	105,1	99,0
Число средних специальных учебных заведений ¹	156	204	205	204	206
В них учащихся, тыс.	150,3	154,1	152,5	155,0	157,3
Число высших учебных заведений ¹	57	55	55	53	53
В них студентов, тыс.	281,7	383,0	396,9	413,7	420,7
В процентах к итогу					
Всего учащихся, в том числе:	100	100	100	100	100
Обучающихся в дошкольных учреждениях	15,6	16,1	16,6	16,8	17,3
Учащихся общеобразовательных школ	61,7	54,9	53,3	52,3	50,9
Учащихся ПТУ	5,5	5,1	5,1	4,8	4,7
Учащихся ссузов	6,0	6,9	7,0	7,1	7,4
Учащихся вузов	11,2	17,0	18,0	19,0	19,7

Источник: рассчитано по Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2013. (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – С. 172, 174, 181, 184, 187.

Одним из главных стоимостных показателей состояния человеческого капитала в образовательной сфере является доля расходов на образование в валовом внутреннем продукте Республики Беларусь (табл. 7). Несмотря на сложные экономические условия, государство стремится в пределах имеющихся ресурсных возможностей сохранять долю государственных расходов на развитие образования.

Таблица 7.

Расходы консолидированного бюджета Республики Беларусь на образование, %

Показатель	Год				
	2000	2005	2010	2011	2012
Расходы консолидированного бюджета на образование, в процентах к ВВП	6,2	6,4	6,0	5,7	5,2
Расходы консолидированного бюджета на образование, в процентах от общих расходов консолидированного бюджета	17,4	13,3	16,8	18,1	17,5

Источники: *рассчитано по Образованию в Республике Беларусь (Стат. сб.), 2013. – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – С. 18; Статистический ежегодник Республики Беларусь (Стат. сб.), 2013. – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. С. 256, 449.*

С 2005 г. эта доля начала снижаться, однако, по предварительной оценке ЮНЕСКО, она остается сопоставимой с мировыми показателями (Швеция – 7,8%, Франция – 5,8%, Германия – 4,6%, Канада – 5,5%, Польша – 5,0%). Эти показатели являются порогом эффективности, который позволяет обеспечивать экономический рост на *инновационной* основе. Стратегической целью является создание системы образования, соответствующей потребностям личности, общества и государства, формирование условий для ее дальнейшего развития, подготовки новых поколений к жизни и труду в гражданском обществе с устойчивой социально ориентированной экономикой.

Другим *стоимостным* показателем состояния человеческого капитала в образовательной сфере выступает структура затрат на различные виды образования (табл. 8).

Таблица 8.

Структура государственных расходов на образование, % к итогу

Показатель	Год				
	2000	2005	2010	2011	2012
1	2	3	4	5	6
Всего расходов на образование	100	100	100	100	100
В том числе по видам:					
Дошкольное	21,0	15,8	19,0	21,1	21,4
Среднее общее	41,4	48,7	46,9	46,7	46,2

1	2	3	4	5	6
Профессионально-техническое	7,6	6,5	6,4	6,1	5,9
Среднее специальное	5,3	6,0	4,5	4,8	4,9
Высшее	9,6	11,9	12,6	12,5	13,0
Прочие расходы	15,1	11,1	10,6	8,8	8,6

Источник: *Образование в Республике Беларусь (Стат. сб.), 2013 – Минск: Нац. стат. ком. Респ. Беларусь, 2013. – с. 18.*

Анализ данных таблицы свидетельствует о стремлении сохранить государственные расходы на дошкольное образование. Вместе с тем наблюдается постоянная тенденция роста доли расходов на высшее и среднее специальное образование, так что в сумме они составляли в 2013 г. 17,9% выделенных средств. Получается, что в 2013 г. затраты на дошкольное и общее среднее образование составили в республике 2/3 (67,6%), а затраты на высшее и среднее специальное – менее 1/5 всех затрат на образование, что не дает достаточных оснований для успешного использования человеческого капитала в сферах *инновационной* деятельности. Эффективность инвестиций в сферу образования может быть увеличена за счет перестройки внутренней структуры этой сферы в пользу повышения доли *востребованного* высшего, а также профессионально-технического образования (Соколова 2014).

Состояние и использование человеческого капитала в сфере здравоохранения

В дополнение к рассмотренным положениям, полагаем необходимо проанализировать состояние совокупного человеческого капитала в сфере здравоохранения как в натуральных (средняя продолжительность жизни, смертность населения по разным причинам, естественный прирост (убыль) населения, масштабы профилактических мероприятий и др.), так и в стоимостных показателях, отражающих объем и долю расходов на здравоохранение от ВВП, расходы на профилактические мероприятия и пропаганду здорового образа жизни, расходы на государственные (комплексные и целевые) программы. По данным Всемирной организации здравоохранения, состояние здоровья на 49–53% определяется образом жизни человека и его личностным выбором в пользу благоприятных или неблагоприятных для здоровья альтернатив; на 18–22% – генетическими и биологическими факторами, на 17–20% – экологической средой; на 8–10% – каче-

ством медицинской помощи и эффективностью профилактических мер. Основные *натуральные* показатели, отражающие уровень и качество жизни населения Беларуси, представлены в табл. 9.

Таблица 9.

Основные показатели здравоохранения в Республике Беларусь

Показатель	Год				
	2005	2010	2011	2012	2013
Ожидаемая продолжительность жизни при рождении (лет)					
все население	68,8	70,4	70,6	72,2	72,6
мужчины	62,9	64,6	64,7	66,6	67,3
женщины	75,1	76,5	76,7	77,6	77,9
Общий коэффициент рождаемости, на 1000 чел.	9,4	11,4	11,5	12,2	12,5
Общий коэффициент смертности на 1000 чел.	14,7	14,4	14,3	13,4	13,2
Общий коэффициент естественного движения	-5,3	-3,0	-2,8	-1,2	-0,7

Источник: *Здоровье населения Республики Беларусь, 2014 (Стат. сб.). – Минск: Нац. стат. комитет Респ. Беларусь, 2014. – С. 16.*

Проблема повышения общего коэффициента естественного движения состоит не только в том, *как* меняются общие показатели воспроизводства населения, но и в том, за счет *каких* причин и *какими* темпами это происходит. Так, в настоящее время *позитивное* влияние на демографические процессы (следовательно, на естественное воспроизводство человеческого капитала) оказывают структурные факторы. В активном детородном возрасте находится значительная часть населения, соотношение по полу и брачному состоянию благоприятно, в пенсионный возраст выходят малочисленные когорты военных лет рождения. Однако возрастная структура в ближайшие годы изменится и будет оказывать *негативное* влияние на демографические процессы. В активный детородный период войдут те, кто родился в 1990-е годы, когда рождаемость была низкой, а на пенсию выйдут многочисленные когорты родившихся в послевоенные годы. Прогнозы, проведенные Л. П. Шахотько по шести гипотетическим сценариям, показали необходимость мер по улучшению демографической ситуации на государственном уровне (Шахотько 2009).

В настоящее время ожидаемая продолжительность жизни у мужчин на 10–15 лет, а у женщин – на 5–10 лет ниже, чем в наиболее развитых странах мира, но несколько выше, чем в других странах СНГ. По оценкам ведущих отечественных и зарубежных демографов, биологическая разница в продолжительности жизни женщин и мужчин не должна превышать 2–3 года. Выяснение причин сверхсмертности мужчин имеет большое практическое значение, так как позволяет определить основные направления демографической политики, которые будут способствовать сокращению преждевременной смертности населения.

Анализ коэффициентов смертности по основным классам причин смерти городского и сельского населения показывает, что на первом месте – болезни системы кровообращения, на втором – новообразования, на третьем – внешние причины смерти. У сельского населения коэффициенты смертности из-за болезней кровообращения и органов дыхания вдвое выше, чем у городского населения, что свидетельствует о недостаточном качестве медицинских услуг в сельских местностях.

Состояние здоровья человека – это его естественный капитал, одна часть которого является наследственной, а другая – приобретенной в результате инвестиций в здоровье самого человека и общества. Данные республиканского социологического мониторинга Института социологии НАН Беларуси (2002–2013 гг.) свидетельствуют о том, что значимость здоровья как ресурса и капитала возрастает в ситуациях социально-экономической нестабильности, когда многие другие ресурсы (накопленные ранее сбережения, профессиональный статус, позиция на рынке труда и др.) начинают обесцениваться или становятся неустойчивыми и людям приходится активизировать свою трудовую и экономическую активность для сохранения и поддержания уровня и качества жизни (для этого как минимум нужно быть здоровым и трудоспособным).

Вместе с тем актуальной для Беларуси остается проблема табакокурения, алкоголизма, нарко- и токсикомании, крайне негативно влияющих на здоровье человека, а следовательно, на качество человеческого капитала и возможности его воспроизводства. Очевидно, что общество нуждается в утверждении новых ценностных приоритетов по отношению к жизни и здоровью своих граждан и значимая роль здесь принадлежит государству.

Важнейшим *стоимостным* показателем состояния человеческого капитала в рассматриваемой сфере является доля государственных расходов на здравоохранение в валовом внутреннем продукте Республики Беларусь, составляющая примерно пять процентов расходов консолидированного бюджета от ВВП (табл. 10).

Таблица 10.

Расходы консолидированного бюджета Республики Беларусь на здравоохранение, физическую культуру и спорт, % к ВВП

Показатель	Год				
	2000	2010	2011	2012	2013
Расходы консолидированного бюджета на здравоохранение, физическую культуру и спорт, % к ВВП	5,0	4,9	4,8	5,6	5,0
в том числе:					
Республиканского бюджета	1,2	1,1	1,1	1,4	1,2
Местных бюджетов	3,8	3,8	3,7	4,2	3,8

Источник: *Здоровье населения Республики Беларусь, 2014 (Стат. сб.)*. — Минск: Нац. стат. комитет Респ. Беларусь, 2014. — с. 202.

Приоритетным направлением развития охраны здоровья становится формирование здорового образа жизни; обеспечение стабильной работы учреждений здравоохранения; расширение мероприятий по профилактике заболеваний; совершенствование государственного регулирования в области обеспечения лекарственными средствами и изделиями медицинской техники. В этих целях успешно реализуется Национальная программа демографической безопасности Республики Беларусь на 2011–2015 годы, а также Концепция лекарственного обеспечения республики. В рамках Закона Республики Беларусь «О здравоохранении» разработана и успешно реализуется Государственная программа по реорганизации первичной медицинской помощи населению республики, а также целевые программы, направленные на преодоление вредных привычек.

Для наиболее полного удовлетворения потребностей населения и лечебных учреждений в лекарственных препаратах расширяется их производство на основе технического перевооружения имеющихся производств, создания новых предприятий с максимальным использованием местной сырьевой базы. Реализуется ряд инвестиционных

проектов, что позволит увеличить номенклатуру лекарственных средств, выпускаемых отечественной промышленностью, почти в два раза и соответственно — обеспечить устойчивый доступ практически всего населения к этим средствам (Соколова 2014).

Таким образом, анализ взаимосвязи натуральных и стоимостных показателей свидетельствует о сохранении *экономического* оборота человеческого капитала в сферах науки и образования, при некоторой положительной динамике *естественного* оборота человеческого капитала в сфере здравоохранения населения Беларуси. Повышение эффективности использования человеческого капитала связано с изменением в государственных масштабах стратегии и тактики *инновационного* развития Беларуси, суть которых состоит в разработке механизмов развития новых технологических укладов производства и модернизации научно-технической и социальной сфер. В *объективном* плане — это приведение структуры научно-технического потенциала в соответствие с потребностями современного социального и научно-технического развития; более динамичное обновление научного производства (сейчас обновляется 3–4% в год, тогда как требуется ежегодно обновлять 15–20% приборного парка науки); научное обеспечение жизненно важных для республики промышленных производств. В *субъективном* контексте — это поддержка через государственные программы и мотивация носителей человеческого капитала к более активным инвестициям в собственное образование и здоровье исходя из новой политики приоритетов, диктуемой инновационным развитием. Действия, предпринимаемые в этом направлении, имеют стратегической целью создание нормальных по мировым стандартам систем научной деятельности, образования и здравоохранения как основных предпосылок формирования и развития человеческого капитала в Республике Беларусь.

Библиография

- Bekker G.S. Chelovecheskoe povedenie: jekonomicheskij podhod. Izbrannye trudy po jekonomicheskoi teorii / G.S. Bekker. – M.: GU VShJe, 2003. – str. 672.
- Dobrynin A.I., Djatlov S.A., Cyrenkova E.D. Chelovecheskij kapital v tranzitivnoj jekonomike: Formirovanie, ocenka, jeffektivnost' ispol'zovaniya / A.I. Dobrynin, S.A. Djatlov, E.D. Cyrenkova. – Spb.: Nauka, 1999. – str. 309.
- Nacional'naja strategija ustojchivogo social'no-jekonomicheskogo razvitija Respubliki Belarus' na period do 2020 g. / Nacional'naja komissija po ustojchi-

- vomu razvitiju Resp. Belarus'; redkol.: Ja.M. Aleksandrovich i dr. – Minsk: Junipak, 2004. – str. 202.
- Obrazovanie v Respublike Belarus', 2013. (Stat. sb.). – Minsk: Nac. stat. Kom. Resp. Belarus', 2013. – str. 232.
- Sokolova G.N. Modernizacija kak tehnologicheskij i social'nyj fenomen: Belarus'–Rossija / G.N. Sokolova // Sociol. issled. – 2012. – № 5. – str. 3–12.
- Sokolova G.N. Sostojanie i ispol'zovanie chelovecheskogo kapitala v Respublike Belarus' // Rynok truda Respubliki Belarus' v sociologicheskom izmerenii / G.N. Sokolova [i dr.]; nauch. red. G.N. Sokolova. – Minsk: Belaruskaja navuka, 2014. – str. 12–33.
- Statisticheskij ezhegodnik Respubliki Belarus', 2013 (Stat. sb.). – Minsk: Nac. stat. kom. Resp. Belarus', 2013. – str. 580.
- Shahot'ko L.P. Model' demograficheskogo razvitija Respubliki Belarus' / L.P. Shahot'ko. – Minsk: Belarus. Navuka, 2009. – str. 439.
- Zdorov'e naselenija Respubliki Belarus', 2014 (Stat. sb.). – Minsk: Nac. stat. komitet Resp. Belarus', 2014. – str. 218.

State and Use of Human Capital in the Republic of Belarus

Summary

Consideration of different propositions of human capital theory permitted us to formulate definition of basic category. The human capital is the stock of culture and health, scientifically-educational knowledge and motivations, generated in the form of investments and saved up by the person, which promotes growth of productivity and quality of work and by that conducts to growth personal and public welfare. Cyclic character of human capital reproduction is shown in three main kinds: natural, economic and innovative. The natural turn is caused by natural leaving and replacement of workers at the end of period of their labor activity. The economic turn is caused by replacement of traditionally applied technologies and techniques, for the purpose of maintenance of continuous production and is accompanied by training of workers to traditional professions. The innovative turn is caused by qualitative updating of technologies and techniques, perfection of work organization and is accompanied by training of workers to new professions and specialties. With a view of revealing real use of human capital and basic directions of raising its efficiency in Belarus, inventory in natural figures and cost estimation of scientific, technical and educational potentials is carry out. It is defined, in what measure the economic turn of human capital can be transformed in innovative turn under conditions of «economy of knowledge» development. It is revealed, that analysis of interrelation natural and cost indexes testifies to preservation of human capital economic turn in scientific and educational spheres, at some positive dynamics of human capital natural turn in the sphere of public health services in Belarus. Increase of efficiency of human capital use is connected with change in the state scales of strategy and tactics of innovative

development in Belarus, which consist in working out mechanisms for development of new technological ways in manufacture and modernization of scientific, technical and social spheres. In objective plan, it is a reduction of scientific and technical potential structure in conformity with requirements of modern social, scientific and technical development; more dynamical updating of manufacture; scientific maintenance of the vital industrial productions for republic. In subjective context, it is a support through government programs and motivation of human capital carriers to more active investments into own education and health proceeding from the new policy of priorities dictated by innovative development. The actions undertaken in this direction have strategic goal to create normal on the world standards systems of scientific activity, education and public health services as basic preconditions of formation and development, of human capital in Belarus.

Key words: human capital, science sphere, education sphere, public health services sphere, economic turn, natural turn, innovative turn.

ZIŅAS PAR AUTORIEM

Liene AMANTOVA-SALMĀNE

Mg. sc. soc., Student of Doctoral Studies, Daugavpils University, Latvia
lienea@yahoo.com

Biruta BRIŠKO

Mg., doktora zinātniskā grāda ieguves pretendente socioloģijā, Valsts izglītības attīstības aģentūra, Latvija
birutab@fao.lv

Anna BROKA

Mg., Sociālo, ekonomisko un humanitāro pētījumu institūts (*HESPI*), Vidzemes Augstskolas aģentūra, Latvija
anna.broka@va.lv

Antanas MAKŠTUTIS

Dr. habil., Prof., The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania
antanas.makstutis@gmail.com

Ivans JĀNIS MIHAILOVS

Dr., Mg., Doc. Rīgas Stradiņa universitāte, Komunikācijas fakultāte, Latvija
Ivans.mihailovs@inbox.lv

Aira Aija KRŪMIŅA

Dr., Mg., Asist., Rīgas Stradiņa universitāte, Sabiedrības veselības un sociālās labklājības fakultāte, Latvija
Aira.krumina@inbox.lv

Inta OSTROVSKA

Dr. paed., docente, Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūts, Latvija
inta.ostrovska@du.lv

Viktorija ŠIPILOVA

Dr. oec., pētniece, Daugavpils Universitātes Humanitāro un sociālo zinātņu institūts, Latvija
viktorija.sipilova@du.lv

Ludmila ALEKSEJEVA

Dr. oec., docente, Daugavpils Universitātes Ekonomikas un socioloģijas katedra, Latvija
ludmila.aleksejeva@du.lv

Elita JERMOLAJEVA

Dr. oec., asociēta profesore, Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmija, Latvija
elita.jermolajeva@gmail.com

Dmitrijs OĻEHNOVIČS

Mg. hist., lektors, Daugavpils Universitātes Vēstures katedra, Latvija
dmitrijs.olehnovics@du.lv

Ludmila SIŅICA

Mg. oec., ekonomikas doktorante, Daugavpils universitāte, Latvija
ludmila.sinica@gmail.com

Ольга ВОЛКОВА

Mg. oes., старший статист
Центра социальных
исследований Института
гуманитарных и социальных
наук Даугавпилсского
университета, Латвия
olga.volkova@du.lv

Владимир МЕНЬШИКОВ

Dr. sc. soc., профессор,
руководитель Центра
социальных исследований
Института гуманитарных и
социальных наук
Даугавпилсского университета,
Латвия
vladimirs.mensikovs@du.lv

Алина ОХОТИНА

Mg. oes., претендент на
докторскую научную степень в
области экономики,
исследователь Центра
социальных исследований
Института гуманитарных и
социальных наук
Даугавпилсского университета,
Латвия
alina.ohotina@du.lv

Галина СОКОЛОВА

доктор социологических наук,
профессор, Институт
социологии НАН Беларуси,
г. Минск
gnsokolova@tut.by

VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS ZINĀTNISKAM RAKSTAM

Raksta apjoms: 6–7 lpp (A4 formātā).

Raksta manuskripts iesniedzams pa elektronisko pastu ikgadeja.konference@du.lv līdz 14.10.2016. Teksts jāsaliek, izmantojot *Times New Roman* šriftu (*MSWord*); burtu lielums – 12 punkti, intervāls starp rindām – 1,5. Teksta attālums no kreisās malas – 3,5 cm, no labās malas – 2,5 cm, no apakšas un no augšas – 2,5 cm. Ja tiek izmantotas speciālās datorprogrammas, tad tās iesniedzamas kopā ar rakstu.

Raksta anotācija: raksta sakumā tūlīt pēc tā nosaukuma jāievieto informatīva anotācija. Anotācijā jānorāda raksta mērķis un uzdevumi, jāformulē pētījuma problēma, jāparāda novitāte un jāsniedz galvenie secinājumi. Atsevišķā rindkopā jānorāda atslēgas vārdi (termini, kas izsaka rakstā aplūkoto jautājumu būtību). Nepieciešams arī šo atslēgas vārdu tulkojums valodā, kurā ir kopsavilkums.

Raksta kopsavilkums: Rakstiem latviešu valodā kopsavilkums jāsatavo angļu vai krievu valodā; rakstiem angļu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai krievu valodā; rakstiem krievu valodā jāpievieno kopsavilkums latviešu vai angļu valodā.

Raksta valoda: literāra, terminoloģiski precīza. Ja autors gatavo rakstu svešvalodā, tad viņam pašam jā rūpējas par raksta teksta valodniecisko rediģēšanu, konsultējoties pie attiecīgās sociālo zinātņu nozares speciālista – valodas nesēja. *Raksti, kuru valoda neatbilst pareizrakstības likumiem, netiks izskatīti un recenzēti.*

Raksta zinātniskais aparāts (atsauces un piezīmes, bibliogrāfija, tabulas, shēmas, diagrammas, grafiki utt.). Atsauces ievietojamas tekstā pēc šāda parauga: (Turner 1990); (Mills 1998); (Bela 1997). Piezīmes un skaidrojumi ievietojami raksta beigās. Tabulas, grafiki, shēmas, diagrammas un citi ilustratīvie materiāli noformējami, norādot materiāla avotu, nepieciešamības gadījumā arī atzīmējot tabulu, grafiku, shēmu izveides (aprēķināšanas, datu summēšanas utt.) metodiku. Visiem tādiem materiāliem ir jābūt ar kārtas numuriem un virsrakstiem. Materiāliem jāizveido to elektroniskā versija un jāiesniedz konferences organizatoriem pa e-pastu ikgadeja.konference@du.lv

References (rakstā izmantoto iespieddarbu saraksts) jāveido un jānoformē precīzi pēc šādiem paraugiem:

Monogrāfijām (grāmatām un brošūrām):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voobrazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Rakstiem krājumos:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Rakstiem žurnālos:

Bela B. (1997) Identitates daudzbarsiba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis*, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp. (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sotsiologii*, № 1, str. 37–67. (In Russian)

Rakstiem laikrakstos:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis*, 8. marts. (In Latvian)

Materiāliem no interneta:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati*. (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References sakārtojamas autoru uzvārdu vai nosaukumu (ja autors ir institūcija) latīņu alfabēta secībā.

RAKSTI, KURI NEATBILST PRAŠĪBĀM, NETIKS PUBLICĒTI!

GENERAL REQUIREMENTS FOR THE PAPER

The size of the article: 6–7 ph. (A4 format).

The manuscript of the article is to be submitted by e-mail ikgadeja.konference@du.lv till 14.10.2016. The text should be typed using MS Word *Times New Roman*; the size of letters 12, the interval between lines 1,5. Left margin 3,5 cm; right margin 2 cm; from the top and from the bottom 2,5 cm. If were used special computer programs, they are to be submitted together with the article.

Abstract of the article: in the beginning of the article after title is to be located abstract of the article. In the abstract should be indicated aim, tasks, problem of the research, novelty of the research and main conclusions. The the separate paragraph should be noted key words (terms that reveal the essence of the issues discussed in the article).

Key words should be translated on the language, in which is written abstract of the article.

Summary of the article: for articles in Latvian summary should be prepared in English or Russian; for articles in English summary should be prepared in Latvian or Russian and for articles in Russian summary should be prepared in English or Latvian.

Language of the article: literary, terminologically precise. If the author is preparing the article in a foreign language, the author is responsible for the quality of the language. Author can ask consultation of specialist of relevant social sciences. *Articles in which the language will not follow the rules of spelling, will not be accepted for reviewing.*

Scientific appliance of the article: (references and remarks, bibliography, tables, diagrams, charts, graphs and etc.). References in the article should be placed according to this pattern: (Turner 1990); (Миллс 1998); (Bela 1997). Remarks and explanations should be placed at the end of the article. Tables, graphs, diagrams, charts and other illustrative materials in the article should be presented indicating the source of the material and, if necessary, the methods applied to draw up tables, graphs, diagrams, charts (calculation, data summarizing and etc.). All materials should have a number and the title. For these materials should be prepared electronic version, which is to be submitted to Conference Team by e-mail ikgadeja.konference@du.lv

References (the list of sources used in the article) formed and executed in accordance with these samples:

For monographies (books and brochures):

Turner, J. H. (1974) *The Structure of Sociological Theory*. Homewood (Illinois): The Dorsey Press.

Mills Ch. R. (1998) Sociologischeskoje voo Brazhenie. Moskva: Strategiya. (In Russian)

Collected articles:

Turner, R. H. (1990) "A Comparative Content Analysis of Biographies." In: Øyen, E., ed. *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London, etc.: Sage Publications. pp. 134–150.

Articles in journals:

Bela B. (1997) Identitates daudzbalziba Zviedrijas latviesu dzivesstastos. *Latvijas Zinatnu Akademijas Vestis, A, 51, Nr. 5/6, 112.–129. lpp.* (In Latvian)

Shmitt K. (1992) Ponyatie politicheskogo. *Voprosi sociologii, № 1, str. 37–67.* (In Russian)

Articles in newspapers:

Strazdins I. (1999) Matematiki pasaule un Latvija. *Zinatnes Vestnesis, 8. marts.* (In Latvian)

Materials from the Internet:

Soms H. *Vestures informatika: Saturs, struktura un datu baze Latgales dati.* (In Latvian) Pieejams: <http://www.dpu.lv/LD/LDpublik.html> (skat. 20.10.2002).

References should be compiled in the Roman alphabet's order according to the authors' names or titles (if the institution is the author).

THE ARTICLES, WHICH DO NOT COMPLY WITH THE GENERAL REQUIREMENTS, WILL NOT BE PUBLISHED!

Maketētāja: **Marina Stočka**

Izdevējdarbības reģistr. apliecība Nr. 2-0197.
Iespiests DU Akadēmiskajā apgādā “Saule” —
Vienības iela 13, Daugavpils, LV-5401, Latvija.